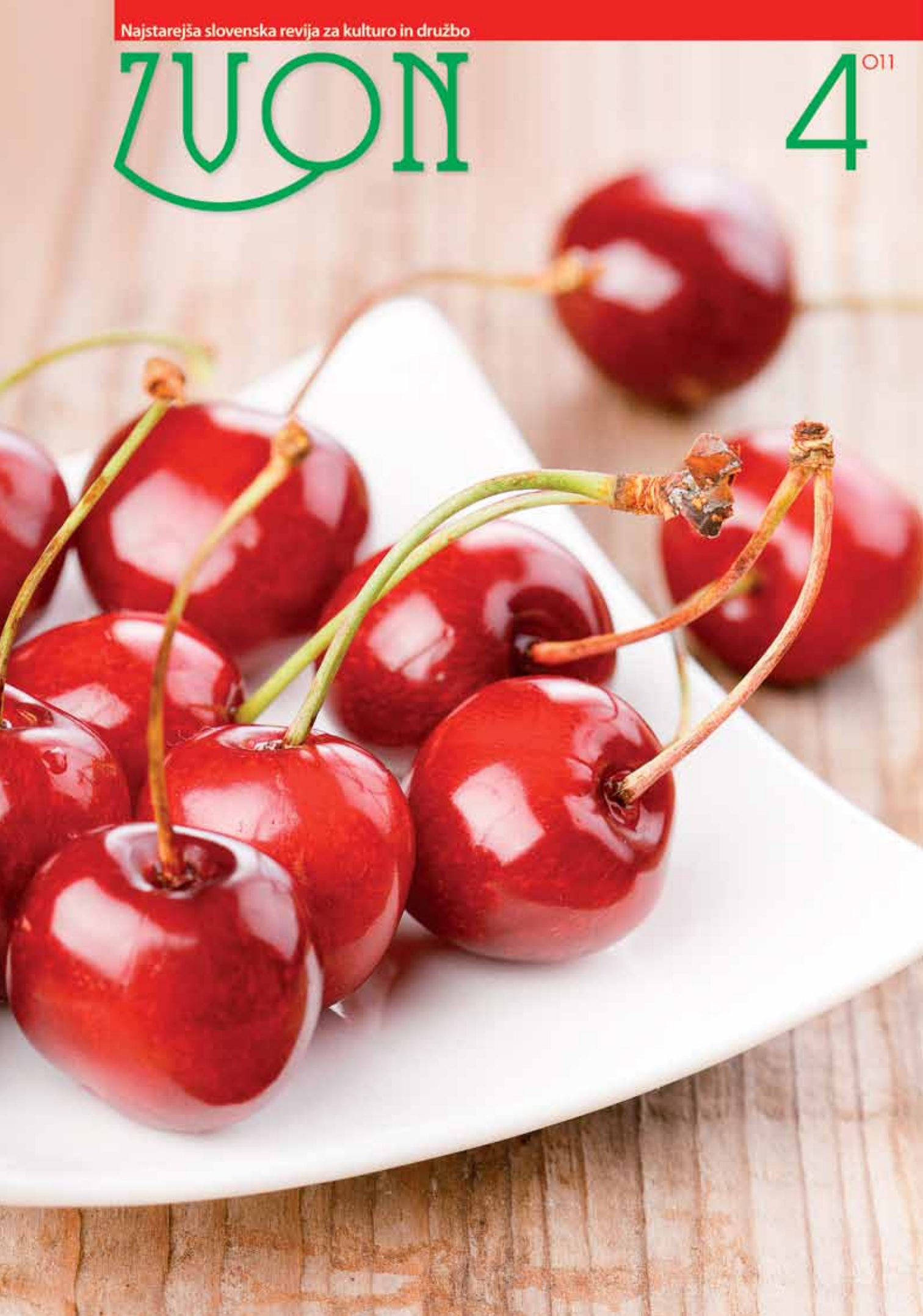
Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

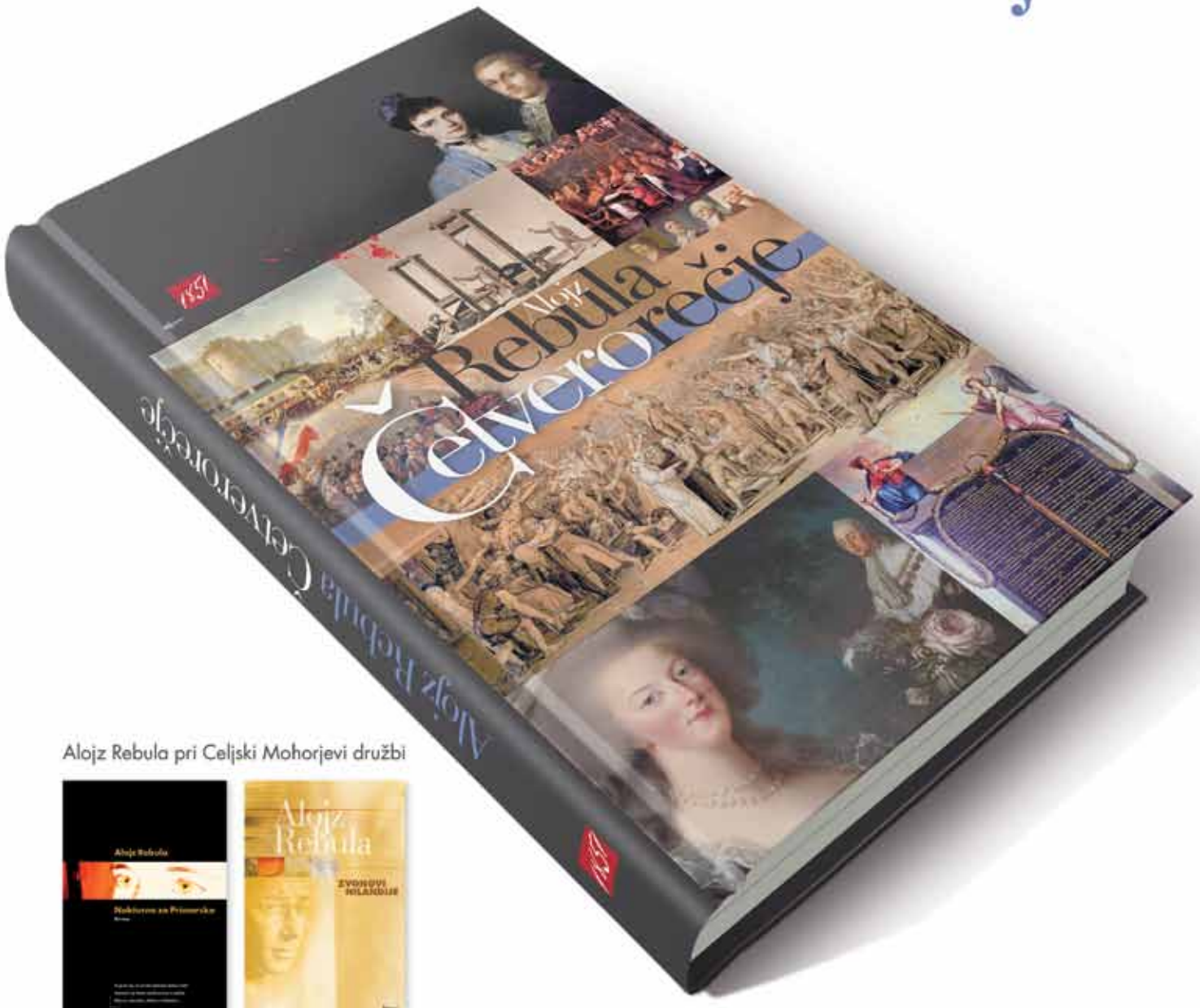
ZVON

4 011

Alojz Rebula Četverorečje

Roman

Alojz Rebula pri Celjski Mohorjevi družbi

1851

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Prva slovenska založba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2011, letnik XIV, številka 4

Uredniški odbor
Andrej Arko
Jadranka Cergol
Jože Faganel
Hanzi Filipič
Jože Kopeinig
Marjana Lavrič
Marko Tavčar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Tiskarna Hren, Ljubljana

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.revijazvon.si

Uvodnik

3 160 let žive tradicije in odgovornosti za prihodnost
Jože Kopeinig

Leposlovje

5 Bila sva edina
Janez Kolenc

7 Emocija
Jurij Hudolin

8 Nema slika sem
Petra Fister

10 Kratke molitve 2011
Smiljan Trobiš

11 Dančе
Akad. Luko Paljetak

12 Dnevnik 2001 (VI)
Akad. Alojz Rebula

16 Pevec
Dr. Miha Pintarič

18 Naša stara mama
Jelka Peček

21 Zarja na strehi hotela Sugat
Ana Rozman

26 Vrstice za srce
Miran Horvat

Pogovor

28 »Planet bo sam uredil klimo, samo vprašanje je, kdaj«
Štefan Kutoš z dr. Andrejem Hočevarjem

Esej

33 Prihod v Bosno
Dr. p. Lojze Kovačič

37 Nadaljevanje opernega izročila
Vladimir Frantar

41 Novosti, ki navdušujejo
Vladimir Frantar

Zapiski in ocene

45 Gerhard Leeb: Karavanke brez meja
Iztok Ilich

46 Andrej Inkret: In stoletje bo zardelo
Iztok Ilich

47 Marija Jasna Kogoj: Skriti ogenj
Berta Golob

48 Dušan Kos, Mitja Sadek: Stari izolski statut od 14. do 18. stoletja
Dr. Marko Kambič

50 Vid Pečjak: Človek in ekološka kriza
Tomaž Štefe

51 Rok Klopčič: Štiri strune, lok in pero
Igor Gedrih

52 Več piscev: Glas izgubljenega raja
Igor Gedrih

53 Vesna Lemaić: Odlagališče
Jasna Vombek

54 Jakob Emeršič: Pozabljena spominjanja
Dr. Milan Dolgan

55 Lorenzo Toresini, Jože Felc: Kletka strahu in smrti
Renata Ažman

Mohorjeva – 160 let žive tradicije in odgovornosti za prihodnost

Jože Kopeinig

Dragi Mohorjani in prijatelji Mohorjeve!

S tem pa mislim na vse tri Mohorjeve, na prijatelje Celovške, Celjske in Goriške Mohorjeve!

Če bi bil pevec, bi najraje zapel epopejo jubilantki – 160 let mladi Mohorjevi.

Tako pa jo želim nagovoriti le z nekaj bolj skromnimi prozaičnimi besedami.

Čestitam ti za tvojo častitljivo starost 160-ih let, čestitam, ker si ostala kljub temu mlada in mladostna, trdna in podjetna.

Trije modreci so te položili v zibelko slovenskega naroda, da si z njim vred rasla, se krepila ter obrodila žlahtne sadove. Zdaj si podobna mogočnemu drevesu z globokimi koreninami in s tremi vejami, ki pomenijo kraj tvoje ustanovitve, Celovec, ter kraje tvojega poznejšega razcveta, začasno Prevalje, nato Celje in Gorico; tri veje, ki pa pomenijo tudi tri zemljepisne pokrajine, kjer biva slovenski rod – namreč Slovenijo, zamejstvo in slovenstvo po svetu.

Rodoljuba prof. Andrej Einspieler in prof. Anton Janežič ter blaženi škof Anton Martin Slomšek so ti botrovali v tvoji mladostni dobi. Pozneje – v vseh 16 desetletjih, ko si popotovala s slovenskim narodom z roko v roki, srce ob srcu – so še mnogi drugi prepričljivo tolmačili tvoje poslanstvo.

Skupaj s slovenskim narodom si zadihala prerod narodov v XIX. stoletju, bogatila si slovensko srenjo z žlahtno domačo besedo, ki je bila sveta takó garaškemu hlapcu kakor vnetemu pridigarju, tako materam, ki so pele sladke uspavanke, kakor mladim, ki si jim bila prva visoka šola kulture in omike.

Po sili političnih in družbenih razmer si se razdelila v tri veje – v celovško, celjsko in goriško – da bi bila bliže vsakemu svojih rojakov in da bi lahko še pozorneje spremljala utrip in potrebe celotnega naroda na domačih tleh in v različnih izseljenstvih – zemljepisnih in duhovnih.

Ker si zrasla iz globoke vere in trdnega zaupanja, da vsebuje vsako seme neuničljivo moč rasti, si prehitela in prerasla ideološke in politične izme najbolj razburkanega stoletja naše zgodovine. Četudi so ti začasno odvzeli domovinsko pravico v mestu tvojega rojstva v Celovcu in četudi so te nacionalistični in ideološki nasilneži hoteli usužnjiti za svoje namene, si ostala pokončna in hrabra tudi ob vseh zgodovinskih in svetovnonazorskih izzivih.

Mohorjeva, slovensko knjigo si si izbrala za svoj prapor in slovensko besedo za spremno melodijo svojih pogumnih korakov v XX. stoletje.

V tretje tisočletje pa si stopila z bogato bero dosedanjega založniškega bogastva ter z voljo, da bi bila vplivno navzoča tudi v sodobnih medijih.

Mohorjeva! Tvoje rodovitno drevo daje mnogotere žlahtne sadove, drugačne v Gorici, drugačne v Celju ali v Celovcu, ker si odgovarjala na vsakokratne izzive in možnosti tudi z novimi dejavnostmi. Tako si ustanovila v Celovcu tudi dijaške in študentske domove, sodobno tiskarno, zasebno ljudsko šolo in zavetišče. Dajala si streho in ponujala sodelovanje slovenskim političnim in kulturnim organizacijam ter škofijskim ustanovam. Spodbudila, podprla in uresničila si mnogo drugih kulturnih ter umetniških programov.

Mohorjeva, skrinjo kulturne dediščine sproti polniš in bogatiš s svojim neprecenljivim kulturnim, izobraževalnim in vzgojnim deležem.

V današnji globalizaciji sveta na raznih področjih si poklicana, da prav ti povezuješ slovenski narod, vzpostavljaš ter gostiš mrežo vzajemnosti in Slomškove duhovnosti med vsemi, ki sta jim krščanska omika in zdrava narodna zavest tudi danes neodtujljivi svetinji.

Če je že v slogi moč, kakšna je šele v vnaprejšnji jasni volji do čimbolj načrtnega in vzajemnega sodelovanja vseh treh tvojih družb!

Mohorjeva, danes si moraš deliti areopag duhovnosti in kulture tudi z drugimi, od katerih nekateri ponujajo abecednik vsestranske omike s prav tako dobrimi nameni. Ne boj se jih, temveč skupno z njimi ostajaj zvesta sopotnica slovenskega naroda do naslednjih častitljivih jubilejev!

Trikotnik Celovec – Celje – Gorica naj simbolično zakoliči slovenski svet in hkrati odpre okno za spoznavanje slovenske kulture. Narodi sosedi naj tudi po Mohorjevi spoznajo značilnosti in bogastvo slovenskega naroda, ki se mu ni treba skrivati pred drugimi brati evropske družine.

Mohorjeva, pred 160 leti si začela opismenjevati slovenski narod in vsako slovensko hišo. Zdaj se lahko ponosno in hkrati ponižno veseliš sadov svojega truda.

Nikdar ne zataji svojih duhovnih obveznosti in nikdar ne zanemarjaj svoje odgovornosti za svoj mali narod pod Triglavom, pod Peco in na vznožju Andov ter na drugih daljnih slovenskih narodnih otočkih.

Mohorjeva, hvaležni smo ti in ponosni smo nate! Spremljajo te naše želje, da bi kot Slomškova ustanova bila in ostala na vseh križiščih časa odsev Slomškove velike ljubezni do Boga in naroda.

Draga Mohorjeva, ostani naša budnica, tihi in glasni zvok naših domačih melodij, ostani svetilnik in kažipot na križpotjih in različnih cestiščih našega popotovanja skozi vse duhovne in kulturne slovenske pokrajine!

Ostani duhovni dom, v katerem se radi srečujemo kot sestre in bratje istega rodu, kot dobri sosedje z drugimi narodi in kot krščanski svetovljani skupne Evrope in vsega sveta.

Janez Kolenc

Bila sva edina

Pomladansko jutro

Megleno pomladansko jutro
in krpe snega.
Pod grmom narcisa razcvetela,
drevje molči,
vidim, na vejah
že se bodoče nabreka.

Že spet naletava,
jata ptičev pa tava
po polsvetlobi, morda išče izhod.
Mórda … mordà
pa išče, kje se zbirajo
pogrebci poslednje svetlobe,
da bodo še oni polegli
v prebujajoči se mrak
mrzlega ledu.
Je smrt res beg iz vsega?

Nekateri znajo vse

Nekateri znajo vse:
biti zelo glasni
in so vpadljivi
in znajo dajati vtis,
da vse vedo.

Jaz pa utišan
sam v sebi z
vem, da nič ne vem.
In zato in zato
zadnji med zadnjimi vse
občudujem
in še se v sebi dušim,
ker ničesar ne vem.

Še tega se bojim,
da bom v žari
središče pozornosti.
Zato si želim,
da bi naredili kar tako,
kot storil bom jaz,
le vedel ne bom
še o sebi ničesar.

O prekleta laž.
Morda preveč
si želim,
pa zaradi tega
se dušim:
vedeti vse
in vse znati:
Biti prvi
ali ne biti.

Sem se rodil

Sem se rodil,
da bi postal,
ne kot dojenček
v naročju ostal.

Vsi nekam težimo
in gnani smo s silo,
se mnogim udre
in – padec v prisilo.

Je nekaj v naključjih,
je nekaj v hotenju
in mnogo v nas samih
v tem ljubem življenju.

Nad tem zamišljen
vsak dan se sprašujem,
čemu in kam,
in s tem besedujem.

Rad zvedel bi pot,
vsaj smer bi zaslutil,
po kateri stopicam,
kako se ji reče.

Le slutnja me kliče
v naprej, le v naprej
med žive, mrliče,
med ljubim in fej.

Bila sva edina

Bila sva edina.
Sonce do zdaj
videlo ni,
česa takega,
kaj šele obsijalo.

Sva stara postala
in hipec prehitri
ugledala svoj v ogledalu.
Zdaj ni več niti poti,
ne sonca na nebu,
je davno zašlo
in zdaj je resnični sedaj:
prihaja tema.

Po ustvarjanju

Izžgalo me je … Truplo iz ognja
besed … Kri z vodo se je izcvrčala.
Neki glasovi nekje, ki iščejo grlo,
bi morda se radi uglasili
in udušili hrepenenje, ki sika.
Noč, utrujena starka,
je pravkar občevala z izpito strastjo,
oder miru si pripravlja.
A v meni: Dokler poljubljal boš laž
kot strastno mladenko,
utešitve ne bo …

Se dež igra, dež šklepeta

Se dež igra in dež škrablja,
po oknih bije, mir sesa
in dnevu se v lase zapleta,
ga kljuje, kot da je ujeda.

Med veje dneva dan ujet,
poslušam umiranja šepet,
želi še enkrat si zoreti,
potem šele kot zrel umreti.

Se dež igra, dež šklepeta
in z zimo hodi v svoj revir
lovit vse živo; zla izvir

vse vleče, kot da vse je gnoj,
le čaka, da požrešni krt
v grobove raporedi vrt.

Jurij Hudolin

Emocija

Ženska iz privida

Vse sem stavil na karto emocije
to je bila usodna in velika
napaka
računarstvo je zlomilo emocijo
iz leta v leto jo je krhalo
dokler je ni prelomilo in matiralo

Emocija je moj življenjski moto
zato sem gospodar poraza
dipsomanije in ljubosumja
Toda nekoč se bom dvignil
in veličastno koraknil pred vas
z emocijo
ki bo močnejša od pragmatizma
in nikoli več se ne bom zlomil
postal bom gospodar ljubezni
nežnosti in milovanja

Svetloba v Mostarju

Svojega sina imam rad
kot svetlobo v Mostarju
najbolj čisto svetlobo na svetu
Rad te imam sin moj
in če imaš koga rad
kot svetlobo v Mostarju
si napolnil posodo smisla
napolnil si posodo ljubezni
v svojem življenju

Krvavo sonce

Jaz sem krvavo sonce
nisem pa žrtev
preziram namišljene žrtve
čeprav nosim v nahrbtniku
gosto brozgo krvi in kadavra

Jaz sem sam krvavo sonce
ki se bori v breznu zahoda
bori se da bi prišlo do vzhoda
do čiste duše
do tam kjer je doma
en dolg poljub
kjer se kader ustavi
v dolgem poljubu odrešitve

Nema slika sem

Petra Fister

Bele sence prekrivajo sonce.
Izmozgavajo kisik iz žil rumene krvi.
Naslajajo se nad prizorom živega mrtveca
in ga tolčejo in mu pljuvajo v obraz.
Krohotanje v glavi, na ustih, v srcu.
Duša onemi.
Žival
z ostrimi čekani pograbi omedlelo žrtev in
jo razkosa
na milijon koščkov.
Mlaska in si oblizuje zgornjo ustnico z jezikom,
opitim od krvi.
Bele sence so zavese na odru.
Na odru dunajskih plesov in lepih oblek
in govornik z
»Živela svoboda! Bratstvo! Enotnost!«
Na odru dedka mraza in parad ponosa.
Oko se je navadilo na idealizem
in glava nima več migren dvoma.
A srce … ponoči v tišini,
v tišini ozre onstranstvo.
Eno se zaduši,
eno zgori za smisel.

Človeška ribica posluša walkman.
V ribniku plavajo
krokodili in morski psi in kače sikajo –
hlastajo za žrtvijo.
Majhna postrv se ujame v mrežo zob
in ščuke družini zavijejo vrat.
A voda valovi mirno
in brez tresljajev potresov
je življenje enolično.
Krokodili in morski psi in kače
se sončijo na obrežju.
Naslednji dan na travi,
naslednji dan na Zemlji,
poslednji dan na Soncu.
Vročina jih scvre,
kot las se zvijajo
in ostane smet.
Človeška ribica posluša MP3.

Ko je življenje srečalo lepoto svoje biti,
je ostrmelo kot pred kipom starodavnim
in se pogled je zlepil z njo za vedno,
da so oči ves čas le njo občudovale
in ga ne premamijo ne vonj smrti
ne blebetanje puhlih glav
ne sence vojn in nasilja.

Saj je lepota osvetljena z vero
brezmejno,
ki njen sij nikoli ne ugasne.

Kratko? Dolgo –
je življenje iz perspektive človeka v vesolju.
Želja biti tu za večne čase
in postati Gospodar zemlje in osončja
in upravljati s stvarstvom vsem kot s sužnjem,
ki ne zasluži drugega kot brco in besede
grobe.
Toda smrt …
In kaj prinaša na oltar nebeškega Očeta –
majhno škatlo z lično barvno mašno,
a vsebina njena je prazna.
Osramočen se plazi človek in hrbet se upogiba
in zgrmi v brezno pekla.
Kaj je v tvoji škatli?

Loviti ribe z vabo lisičjega repa.
Zvijati se kot kača okoli mrtvih trupel
in se kot opica rogati v obraz belih nageljnov.
Risati nagca brez obleke –
zavitega v preprogo medvedjega kožuha.
Prepisovati od sošolca v sprednji vrsti
in paziti na pravopis.
Napolniti cigaro z lepo ploščo
dolgih zgodb za lahko noč
in puhati v soseda,
ki okreva po astmi in srčni kapi.
Brati misli z detektorjem laži
in z žarnico brskati po glavi »tujcev«.
En človek = sto človekov =
100 tisoč človečkov.
Želja ob novem letu.
Dedek mraz že pripravlja vse potrebno.
Jelenček Rudolf nestrpno pričakuje pisma.
Kaj boš napisal ti?

Nema slika sem in živim.
Besede blebetanja praskajo barvo iz platna
s črnimi nohti.
Zamorjeni pogledi pomakajo svoje čopiče
v umazano vodo
in namakajo polja rdečih vrtnic na sliki.
Dnevi grobne tišine mečkajo papir
in ga spet ravnajo in spet mečkajo.
Oči brez sonca in usta brez nasmeha
z beloprejnim pokrivalom
zamažejo barve s črnilom –
roka ga razlije po površju.
Nema slika sem in kričim
in jokam in brcam trmoglavo(st).
…
Človek sem in živim –
smeh otroka in pogled otroka
in besede otroške (ne otročje).
Otrok sem in živim (za večnost).

Kratke molitve 2011

Smiljan Trobiš

Mir pretanja sive dni
in jesensko sonce smisel sije,
hitro se življenje čudno doživi,
iz žarkov duša prebujena nektar pije.

Pokaži mi pot!
Danes bom ves dan,
v molitvi ves predan,
iskal te, Gospod!

Velike zmote sem storil,
pa vse izročam tebi,
globoko žal mi je v sebi
in trpim, da bi se spokoril.

Skušam delati vse prav,
tako kot rečeš in si rekel,
a sam bi rad v svobodo stekel,
razigran, vesel in zdrav.

Tiho lezi name, mir,
da bom samo še svojo težo čutil,
da ne bom nemiren v sebi slutil,
da dolg bo še s seboj prepir …

Dvomim, ne verujem, da vse prav je in lepo,
da je vse tako, kakor mora biti;
toliko bi hotel po svoje spremeniti,
da brez ljubezni večne bi postalo res hudo.

Kako je zunaj črna noč
in tudi v meni so temine,
čakam jutra na pomoč,
da v duši novo jutro sine.

Mir je lep in dober kot oblak,
ki obsijan pretiho leže name,
ko ga začutim, sem kot vsak,
ki večnosti še eno pesem vzame.

Zmeda, krči, dvomi in vprašanja
mešajo se, kadar v meni je vihar,
a nazadnje tudi to ima svoj čar,
saj takrat nič ne vem in se mi samo sanja.

Gospodar vesolja vse, kar je, ureja, vodi,
lahko se mirno prepustim njegovi roki,
dvome izročim, kaj so posledice in vzroki,
saj on kakor ljubeča ljubica ob meni hodi.

Moj križ je pravi, najbolj pravi,
kadar trpim, trpijo drugi manj,
noben atom trpljenja ni zaman,
Gospodar rešitve tudi name stavi.

Prosim, daj mi mir v srce,
vse me vznemirja, vse boli,
vse povzroča mi skrbi,
a mir je v tem, da vem, da vse tvoje je.

Pomlad je, polna cvetja in vonjav;
da bi še v duši se sprostile sile,
da bi moči se nove prebudile
med hojo po preprogi iz čistih trav …

Luko Paljetak

Danče

Samostan

Krilatci in galebi si želijo
ta kraj. Zlato se tukaj v morje toči
iz Božidarevićevih rok, v vročih
molitvah nune v mraku tu klečijo.

Tu k vsaki ladji, ki naprej odpluje
v nemir sveta, oko skrbno obrača
Devica mila, tu mornar dviguje
rokó v pozdrav zahvale ji, ko vrača
se mimo in premagal je vihar
notranji in zunanji, tu udar
zvoná se čuje: Če si iz tujine,

mornar, če sin si našega pogorja,
mir s tabo, Danče gledaš, poln miline,
pred sabo; kliči: Zdravo, Zvezda morja!

Poslovenil **Andrej Arko**

Dnevnik

2001 (VI)

Alojz Rebula

Nedelja, 14. oktobra

Brez zaleta skušam spraviti na papir *Poročilo 1585*. Čutim namreč, da bi *Arhiplu* nekaj manjkalo, če ne bi bilo v njem onega datuma, zraven pa tudi zagnancev in bičarjev. Sicer pa je dr. Mahnič rekel Zori, da poslanemu lahko dodam še dvajset strani. Silil se ne bom. Siljenje je nečistovanje.

Na TV Afganistanček kakih šestih let izjavlja: »Pripravljen sem dati za Bin Ladna življenje.«

Petek, 18. oktobra

Slovesna prepoved: »Na Dolenjsko ne boš hodil!« Se pravi na hribje onkraj mostu … Toda dan je prelep in želja, da bi spet doživel lanske poti, je prevelika, da bi ubogal. Tako sem v četrt ure onkraj mostu in nekaj minut pozneje na enem od kolovozov, ki se vzpenjajo v strmino te prepovedane Dolenjske. Kolovoz je nasut s svežim kostanjevim listjem, ki veselo šumi pod nogami, a kostanja pod čevlji ne čutim. Tudi ne vem, če ga je kaj dosti naokrog. Ali se mi ne da iskati? Pravzaprav se mi danes bolj da kopati po listju in gledati, nič drugega. Prišel sem bolj zaradi dneva kot zaradi kostanja. Glej, kaj bom videl s te jase: Štajersko! Onkraj Save, v blaženi zamegljenosti že vidim ljubi Čelovnik, Razbor, Lisco.

Doma naskočim novelo, s katero sem se dolgo mučil, z novim začetkom, ki je Zori všeč, njenemu okusu pa zaupam.

Ko večerjam, telefon. S Floride. Gorazd se norčuje iz Bin Ladna. Pove, da so se v bližini v letalski šoli vadili atentatorji 11. septembra. Človek, pri katerem so stanovali, je bil zastrupljen z vraničnim prisadom.

V starem dnevniku *La Repubblica* z 20. septembra najdem tole: »Veliko je sovražnikov človekovega duha, vendar je vera v katerega koli Boga eden najbolj uničujočih.« Avtor: Samariago. Tudi nobelovec je lahko idiot.

Petek, 19. oktobra

Novo sporočilo iz revolucije: na grobišču v Crngrobu so med ubitimi našli župnika s križem v roki.

Nemir v hiši zaradi okvare peči centralne kurjave. Z njo je crknila tudi razsvetljava. Večer v temi. V izvirnosti stvari.

Ponedeljek, 22. oktobra

V koroški *Veri in domu* Vinko piše o Atentatu. Ne morem mu pritrditi, da gre za spopad dveh ver. Še manj mu morem dati prav, da bi se moral Bush pokloniti

junaštvu kamikazejev … Iz sle po opoziciji zna Vinko zaiti v absurd.

Nedelja, 28. oktobra

Obisk grobov v Šempolaju. Stopim tudi na novo pokopališče, vse v raznobarvnih marmorjih. Potrošništvo nad mrtvimi. Vas, danes brez otrok in brez živine, daje vtis turobne odmrlosti.

Kosilo v bivšem skednju, ki naj bi bil v utopični predstavi deda Janeza, ko ga je prezidaval, nekakšen tempelj sena, koruze in vina, a ki ga je nečak Sander spremenil v najmodernejše, tako rekoč laboratorijsko stanovanje z vsemi mogočimi pripravami in priključki.

Med televizijskimi poročili slišim, kako je v Pakistanu šest atentatorjev pri maši v cerkvi ubilo šestnajst ljudi.

Sprehod. Namesto nekdanjih ograd vidim nove vinograde. Kal, nekoč prizorišče pastirske epike, je zasut. Po paši je bilo nekako slovesno priti z živino h kalu. Šempolajski kal ni bil navadna mlaka. Bil je cementiran in obzidan, položni dostop je bil tlakovan. Vode je bilo v njem toliko, da se je mularija v njem tudi kopala. Zdaj je tam kup nasutin, o kalu ni sledu. Kje so zdaj oni poletni epski večeri v vrvežu pastirjev in živine …

Vračamo se v vas. Klanec je isti, a vas? Slišim, da se v neko zapuščeno hišo vseljuje Argentinka, v neko drugo pa neki Danci.

Pač XXI. stoletje tudi tu. K sebi nekako pridem, ko obstanem pred našo kolono, nasproti njej pa se s staro arheološko ganjenostjo zagledam v sosedovo štalo, najstarejšo hišo v vasi. Še enkrat skušam prebrati sredi loka nad vhodom letnico, ki je morda res 1565. Nato obiščem bratranca Vilka, ki je že leta priklenjen na posteljo, a še zmore nasmeh in celo šalo. Veren ni kaj, ampak v kleti ima veliko zbirko umetniško stesanih cerkvic, vsake s svojim zvoničkom. S tistim tesarjenjem si je preganjal svoj invalidski dolgčas, dokler so ga noge še držale.

»Imela sva lep dan,« reče zvečer Zora in prižge dišavno palčico.

Sobota, 3. novembra

Stane pozdravlja z Ratitovca: »Skromna pot, vendarle v njej še odmevajo nekdanji pohodi«. Jaz pa z Igorjem obiskujem naše okoliške hribe. Najprej Sv. Lovrenc (veličastni binom cerkev-lipa), potem Kincelj. Iz doline je videti kot krastica pod višjim Čelovnikom, za vzpon nanj pa je bilo treba nekaj vzpenjanja. Iz doline tudi ni videti, v kakšen prepad se navpično odsekuje. Ko skušan priti do roba, me zadržuje roka, ki je zmeraj za mano, ljubo zaščitniška …

Spoznati se bo treba z Maxom Schelerjem, pol Nemcem pol Judom, sociologom in humanistom. A njegov *Allenmensch* ima v sebi samo malo manj utopije kakor Nietzschejev *Übermensch*. Pač ne priznava izvirnega padca. Njegovo argumentiranje občudujem.

Marsikje pa mu ugovarjam. Njegovemu govoru na Nemški visoki šoli za politiko je po letu 1927, ko je umrl, dala zgodovina prav.

Sobota, 8. novembra

V Šentvidu nad Ljubljano proslava ob stoletnici začetka gradnje tukajšnje – prve slovenske – gimnazije.

Petek, 9. novembra

Odvratno: za direktorja STA - Slovenske tiskovne agencije - prihaja bivši udbovec.

Nedelja, 10. novembra

Pretresen naprej prebiram dnevnik Stanetovega prijatelja, Kamničana Slavka Tominca, študenta zgodovine, partizana, ki je 1942. tragično končal pri Ambrusu v Suhi krajini. Dnevnik mi ga prikazuje bolj vernega in bolj kulturnega, kakor sem pričakoval.

Naj si zapišem naslove nekaterih lepo datiranih odlomkov: 18. VI. 1940: Slovo od zavoda; 24. VI. 1940: God; 1. VII. 1940: Bistrica; 18. VII. 1940: Počitnice; VIII: Avgustovi dnevi; 9. VIII. 1940: Bohinj; VIII: 1940: Brdo: plošča pisatelju Kersniku; 7. IX. 1940: Plačilni dan; 1940: Prihod ***Dejanja.*** V letu 1941 so omenjeni vpis na univerzo, bolnišnica, izlet v Kamniško Bistrico s Stanetom in še z enim prijateljem, odkritje plošče pisatelju Kersniku, slovo od kamniških frančiškanov. Vtis ob dnevniku: odpor do vladajoče stranke in »koritarskih« stražarjev ter do ljubljanske buržoazije, rezerviranost do kmetov, ki se mu zdijo privilegirani, sicer razočaranje nad obnašanjem Slovencev v letu 1941. Samo oddaljeno zanimanje za veliko politiko. Kulturno ga zanimata Berdjajev in Bernanos. O Marxu ni sledu.

Ponedeljek, 11. novembra

Pismo Vinku, ki se je razšel z ***Družino,*** potem ko je začel sodelovati. Ne vem natanko, za kaj je šlo. Očitno se prijatelj ne more sprijazniti z »realnim« katolištvom. Toda »nebeško« šele pride. Škoda za njegovo pero, posebno ker v katoliškem tisku praktično ni laikov. Pač njegovo nagnjenje ekstremizmu. Tudi precenjevanje lastne pameti?

Sreda, 14. novembra

V slaščičarni Slona govorim s Stanetom o njegovem prijatelju Slavku Tomincu, Zarjanu, padlem partizanu, še poln vtisov iz njegovega dnevnika. Stane omeni njegov antiklerikalizem, čeprav jaz takšnega vtisa iz dnevnika nisem dobil.

»Misliš, da bi ga bila Partija posrkala kot druge krščanske socialiste?« vprašam. Ob tem ostane zamišljen in ne odgovori. Kakšna usoda za roman o revoluciji …

V dvorani SSK v Ljubljani, kjer Zora predstavlja svojo zbirko *Ko se ptički prebude*, je več ljudi, kot je pričakovala. Sicer pa je v zraku neka druga prireditev, za milijone, nogometna tekma Slovenija : Romunija. O knjigi spregovori Veselka Puc, ki kljub svojemu estetskemu čutu izbere miselno abstraktni prijem. Za njo se oglasi Zora in potem še založnik Maver iz Trsta. K meni pride podatek iz dogajanja na stadionu v Bukarešti, tam se je menda zgodil neki gol. A v pomenku z gospo Pucevo mene zanima neki drugačen podatek: ali je namreč njen mož, ki je diplomat v Pragi, res odkril na tamkajšnjem pokopališču grob velikega Korošca Matije Majarja – Ziljskega …

Petek, 16. novembra

Bral razpravo mladega slavista Grdine *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Nadpovprečno, dinamično, svetovljansko pisanje, kakršnega človek v novi Sloveniji tudi pričakuje.

Zvečer sprehod v dvoje čez Savo do hidrocentrale in potem nazaj ob reki po travnatem jezu. Pogrešava račko, ki sva jo videla pred dnevi, slovesno samo na vodi, majčkeno kozmično tihožitje.

Nedelja, 18. novembra

Odgovorim Mariborčanu, ki mi je pisal o krščanstvu in budizmu, religiji, ki me ni nikoli pritegovala, niti od daleč ne (kakor tudi ne religija XX. stoletja, komunizem). Morda je bilo v večjo oviro moje grštvo kakor moje krščanstvo. Sicer pa mi prav vse religije zbledijo ob liku Jezusa Kristusa.

Napišem nagovor za večer v spomin Celsa Macorja, morda najbolj krščanskega Italijana (Furlana, bi me morda on popravil), kar sem jih srečal. Dovolj, da se spomnim njegove besede v neki družbi, da bi gladko sprejel tudi papeža zamorca.

Četrtek, 22. novembra

Trst, za kakšen dan.

Sprejeti manjšinstvo, vso to zatohlost in bedo, zanimati se zanj, ljubiti ga – s temi mislimi, bolj z občutki kot mislimi, sem danes, sam v stanovanju – Zora je na gledališki seji –, prelistaval stare številke *Primorskega dnevnika*. In iskal tam kaj tolažljivega – recimo, da se na zahodnem Krasu uveljavlja slovenščina, da je Ciampi, državni predsednik, zaukazal natis slovenskih obrazcev za popis prebivalstva, da je iz Rima prišel *nihil obstat* za začetek Ukmarjevega beatifikacijskega procesa …

Nedelja, 25. novembra

Odlomek za odlomkom sem ekscerpiral dnevnik Slavka Tominca. Res usoda za roman. S tistim strašnim koncem, ko ga v dvorani, kjer govori, neki kmet s kamnom trešči po glavi, on pa zavzdihne: »Kaj bo rekla moja mama!«

V ZDA so klonirali prvi človeški zarodek. Prodor v nepredvidljivo. Novo ali zločin proti človeštvu?

Torek, 27. novembra

Prelistavam *Pisma slovenskih književnikov*, ki sem jih dobil pred dnevi in med katerimi je tudi eno moje. Izbral sem ga iz korespondence z Manliom Cecovinijem in ga seveda prevedel.

Danes sem prebral pismo Vena Tauferja Koviču iz l. 1995, kjer sem našel izraz: »Mi, levi komunisti«. S tisto »levo« držo nisi ničesar tvegal …

Ponedeljek, 3. decembra

Strastno sem se začital v prikaz Aleša Ušeničnika izpod peresa njegovega kolega dr. Strleta v njegovi knjigi o sodobnih teologih. Po tem prikazu v gimnazijcu Ušeničniku ni bilo Kristusa, čeprav je prihajal iz tridentinsko verne Poljanske doline. Njegova poezija v *Ljubljanskem Zvonu je* nastrojena erotično. Kar zadeva literaturo, je čutil odpor do Antona Mahniča. Vsekakor zanimiva duhovna pot v svojem izteku v sistematičnost sholastične filozofije, idejno pa v cerkveno pravovernost. Ali Ušeničnik ni po krivici izrinjen iz katoliške zavesti? Malo mu seveda škodi »uradnost«, ki jo je užival v predvojni Cerkvi. Meni ga dela manj tujega njegovo zanimanje za Danteja. Pravzaprav več kot

zanimanje, saj je šel prevest enega od spevov v zadnji kantiki *Božanske komedije*. Kot študent sem ga videval na Vodnikovem trgu, ko je s prav tako starim bratom stopical po pločniku. Takrat sem slišal, da, avtor protikomunističnega eseja, ni bojkotiral komunističnih volitev: državljansko vzorno je šel volit.

Obletnica padca na tržaški ulici z zlomom kolka bo 10., a ne vem, zakaj sem jo hotel proslaviti danes. In kako naj jo bolje proslavim kakor z nasprotjem padca, z gibanjem, s hojo. In kam naj bi šel, če ne v hribe. Najtopleje me je povabila Polana, ki tudi ne zahteva več kot uro hoda z dvema dostopoma: po cesti ali po stezi skozi gozd. Do drage cerkvice sem se vzpel po asfaltu. Pred letom sem padel na italijanskem asfaltu, pa naj se malce maščujem slovenskemu, posebno ker se v prvem delu vije skozi gozd, tega pa meni ni nikdar dosti. Više pa se razgled odpira na dolino, na Savo in na greben Dolenjske. Rekviem ob plošči dvema padlima partizanskima kurirjema. Nato kos ravne ceste in cerkvica. S tega prevalčka je najlepši pogled na nasprotni hrib, kjer počiva prijatelj. Tudi on je imel opraviti z nogo, hodil je z obvezano, v Dachauu so delali poskuse na njem. Njegovo hišo vidim čez globel, pokopališča pa ne, ker visi na ono stran proti Savi. Prijatelju bi skoraj nekaj rekel: »Ali ni hudo biti? Ne samo trpeti, ampak preprosto biti?«, ampak se zavem, da bi bila to zanj žalitev. Dvignil bi v zrak svoji krpanovski roki in rekel: »Biti v Bogu? Ne!« Vrnem se po stezi skozi gozd. Moram se naužiti njegovega decembrskega umiranja …

Sreda, 5. decembra

Vinko mi pošilja iz Celovca dve predavanji, ki ju je imel zadnje dni: 1) *Kako živeti svoje krščanstvo* (v dvorani Mohorjeve družbe v Celovcu) ter 2) *Če ne verjameš, boš moral verjeti* (na Nikodemovem večeru na Teološki fakulteti v Ljubljani). K prvemu predavanju nimam ugovora, k drugemu pa kakšno majhno pripombo. Na primer: Sokrat je umrl za zakone, torej za črke, Kristus pa iz ljubezni. No, stavka *Če ne verjameš, boš moral verjeti* jaz ne bi zapisal. Mogoče je tudi ne verjeti evidenci. Smo v skrivnosti svobodne volje.

Zvečer Miklavžev zvonček pove, da je Miklavž gredoč pustil zame v sobi novo toplo pižamo.

»Kakšen Miklavž pa bo zate?«

»Moj Miklavž si ti.«

Hudo je biti. Lepo je biti.

Pevec

Miha Pintarič

Mnogo trmastih ljudi sem srečal, toda ta je menda presegal vse v lastnosti, ki jo imenujemo »vztrajnost«, kadar smo ji naklonjeni in imamo občutek, da služi čemu dobremu, predvsem pa nas ne ogroža, in »trma«, kadar ne razumemo motivov za takšno stanje duha ali nas to pri drugem človeku sili v nelagodje in nismo prepričani, da nam s strani trme oziroma trmoglavca ne preti nevarnost.

Takšen je torej bil. Življenje je bilo zanj pesem. Pel je, kjer je lahko in kadar je lahko. Pesem mu je pomenila tisto, kar vsakemu ljubitelju lepega pomeni estetska izkušnja, trenutno prestavitev v lepši, boljši in popolnejši svet. Drugega razen pesmi ni imel, vendar mu je tudi ta zadoščala za uspešno družabno življenje, ki je bilo v tistih časih zvedeno predvsem na veselice, vasovanje in nedeljsko mašo, petje pa je bilo pri vseh zelo pomemben, včasih celo najpomembnejši del.

Glas je imel menda lep, slišal ga nisem nikoli, zato tudi za posluh ne morem dati roke v ogenj. Načeloma je glas in posluh težko pridobiti nekomu, ki nima osnovnega daru zanju. To omenjam zaradi tega, ker sem prepričan da bi si njemu uspelo pridobiti tudi to dvoje, če ju ne bi imel, tako trmast je bil. Imel ali pridobil, saj ni pomembno, oboje je razvil do zavidljive ravni. »Zavidljive«, ne, ker se tako pač reče, temveč ker so mu ga v resnici zavidali.

Pel je povsod. Pod okni na večer, v cerkvi, v šoli, na poti v šolo in na poti iz nje, tedaj verjetno še bolj veselo, pozneje tudi vsako jutro, ko je šel v službo, in vsak večer, ko se je iz nje vračal, gotovo je tudi »auf biks« na kakšni veselici zapel namesto zakričal. Tedaj je bilo deklетom to všeč, in rade so ga poslušale, najsi je pel »Hvala večnemu Bogù« ali »En hribček bom kupil«, saj na nižji register se gotovo nikoli ni spustil, vsaj o tem ni ničesar znanega.

Prijateljev je imel dovolj, in komur je bil ljub, ga je naravnost oboževal, komur pa ni bil, ga je sovražil iz dna duše in bi ga utopil v žlici vode. Predvsem tisti, ki je na vasovanje, ko so dekleta kar tekmovala, katera bo vasovalcem ponudila več in boljše, hodil z aktovko, da je vanjo pospravil, kar je ostalo od postrežbe. Naslednjega jutra mu je kakšen kos potice verjetno celo teknil, saj je imel dovolj debelo kožo, da mu ni bilo nerodno kakor ostalim, ki za nič na svetu ne bi vzeli česarkoli s seboj. Končalo se je tako, da so nekaterim požrešnežem prepovedali hoditi na vasovanje, da ne bi vsem delali sramote.

Tedaj pa se je pravzaprav šele začelo. Kajti tisti, ki so namišljeno revščino izkoriščali za izgovor, da so lahko vzeli, kjer je bilo kaj vzeti, najsi jim je pripadalo ali ne, so imeli številne somišljenike v bližnji tovarni, katerih večina je v začetku vojne ali malo pozneje končala v partizanih, ker bi jih Nemci sicer pospravili v taborišča kot lumpenproletariat. »Lumpen« je seveda subjektivno obarvana predpona, »proletariat« pa je kljub verjetno slabšalni končnici ali tudi zaradi nje v določenem obdobju zgodovine predstavljal družbeni ideal, kakor so ga pred njim izrazi »viteštvo« oziroma »vitez«, »plemeniti«, »gentleman« ali kaj podobnega.

Proletarec je bil sicer po definiciji tudi on, vendar se ni maral družiti, kaj šele združevati s proletarci, zato je raje ostal delavec, najprej

vajenec, potem pomočnik, za mojstra pa je zmanjkalo časa, oziroma je prekipela zgodovina in je bilo časa preveč, toliko, da je marsikoga kar pregazil in izbrisal z obličja zemlje. Tudi pri njem ni dosti manjkalo … Njegov impulzivni značaj mu ni bil dal, da ne bi premikastil enega od tistih z aktovko, ko je naneslo, da sta se srečala. Oni je nato odšel v partizane, on pa ne, ker je slišal, da se tam sme prepevati le ene vrste pesmi, njemu so bile pa pri srcu malone vse, samo tiste ne.

Skoraj bi se slabo končalo. Nekega zimskega večera so ga prijeli in mu roke z žico na hrbtu zvezali skupaj z nekom, ki se je pač zameril nekomu drugemu, ta pa se mu je imel tedaj prav tako priložnost maščevati, kot pretepenec njemu. Posedli so ju v neko hišo, pred katero so postavili stražarja, ju sezuli in jima naravnost dejali, da bosta zjutraj ustreljena zaradi protirevolucionarne dejavnosti. Spiti kozarec vode ali ubiti nekoga, saj ni nobene razlike, bi lahko parafrazirali Lenina. In dodali, da je to verjetno tudi za Lenina držalo samo pod pogojem, da tisti »nekdo« ni bil on sam.

Soobsojencu je dejal, da bo ušel, in ga povabil zraven. Počakal da ga bo za vogalom. Oni se je bal – česa le? – in ni hotel. Ta ga je prepričeval, nato pa, ker se je čas neusmiljeno iztekal, je poklical stražarja in prosil za dovoljenje, da izprazni tisto, kar ne uboga na ukaz in se bo izpraznilo sámo, in sicer kjerkoli, če ne zunaj hiše, pa v njej, kar so tedaj, prav kakor danes, imeli za neprimerno. Zato ga je stražar odvezal in mu omogočil, da diskretno opravi svoje.

Tudi če je bil mehur poln, mož ni izgubljal časa, temveč se je, bos po snegu, spustil v divji dir za življenje. Preden se je stražar zavedel, da nihče nima tako velikega mehurja, da bi ga lahko tako dolgo praznil, je bil oni že v bližnjem potoku, po katerem je tekel, dokler se je dalo, saj je vedel, da ga bodo iskali s psi, ki jim je hotel zmešati vonjavne štrene. Preden je stražar priklical zasledovalce, je bil pobegli že daleč. Slišal je pasji lajež – imel je prav, zasledovali so ga s psi, morda je slišal tudi oddaljene vzklike: »Muri, jebenti, en teden ne boš dobil za jest'! ... Fultan, prafec debeli, sam' žreš, ko je treba pa hitro nekam, pa crkneš … uf, pofak' mal' … pofak' …« (od drugega pasjega imena naprej gre praktično za citat, sicer iz poznejšega obdobja, vendar iz podobnega konteksta, avtorja pa ne bom navajal).

Ušel je. Zatekel se je k prijateljem, ker pa je pričakoval, da ga bodo tam že zjutraj iskali, so mu dali obleko in čevlje, nato pa se je takoj odpravil dalje, v Avstrijo in, po nekaj letih, naprej v Kanado. Tam si je uredil življenje, ki si ga doma na noben način ne bi mogel in o katerem so navadni ljudje v Sloveniji lahko samo sanjali. Toda vse bi dal, da bi se lahko vrnil, kajti domotožje je bilo močno, premočno, da bi bil v novi domovini srečen.

In se je vrnil. Enkrat, po petdesetih letih, prvič in zadnjič. Ni mu bilo všeč. Domača hiša je imela kopalnico in angleško stranišče, onega zunaj, »na štrbunk«, ni bilo več. Fasada hiše je bila pravkar obnovljena, ni se več videlo sledov rafala, ki ga je bog ve kdo iz objestnosti, v boju, po nesreči ali iz strahu spustil vanjo. Okolica hiše je bila prav tako drugačna, tudi druge hiše v vasi so bile obnovljene, lepe, razen tistih, ki jih ni bilo več, in onih, v katerih ni nihče več živel.

Tudi glavno mesto je bilo povsem drugačno, toda to ga ni motilo, ker ga tako ali tako nikdar ni dobro poznal. Na tržnici je opazil znanega novinarja, ki je za nekatere pooseblјal slovensko demokracijo, bil urednik opozicijske revije in pozneje dnevnika, brez najmanjšega pomisleka je pristopil k njemu in ga povprašal za mnenje o slovenskem politiku, kateremu bi želel verjeti, pa mu ni mogel. Od gospoda je dobil pritrdilno mnenje. Morda je kdaj pozneje koga povprašal tudi glede njegove verodostojnosti, kdo ve, morda ga pa vse to preprosto ni več brigalo. Kakor ga tudi prestolnica ni bog ve kako zanimala. Domača vas pa … »O Vrba, srečna, draga vas domača,/kjer hiša mojega stoji očeta …« Dom ni kraj, še manj hiša. Je tudi čas. »Isti« kraj včeraj in danes nista ista stvar. Čas je namreč njun neodtujljivi sestavni element. Vrnitve domov ni, ker ni vrnitve v preteklost. Tega mu ni nihče povedal, izkusiti je moral na lastni koži. Vrnil se je v Kanado. V Slovenijo pa ga ni bilo nikdar več.

Naša stara mama

Jelka Peček

Stara mama je živela v majhni hiši z živozelenimi polknicami in vrati sredi košato zelene doline. Otroci smo pri njej preživljali najlepše dneve. Na dvorišče pred hišo in v kuhinjo je vedno sijalo sonce. Še celo kadar je deževalo, se nam je zdelo, da izza oblakov pošilja sonce svoje žarke samo nam, v staro toplo kuhinjo našega otroštva.

Stara mama je pekla potičke iz polente. Zapečeno skorjo je debelo posula s sladkorjem. Z jezikom smo lizali drobne kristale in lovili rozine po zlatorumeni pogači.

Zvečer smo poslušali molitev stare mame v kotu sobe. Vsakega od nas je posebej prekrižala. Na zidu je visel mali porcelanast »bogek« z blagoslovljeno vodo. Tja je stara mama namočila svoj prst in nam naredila znamenje na čelo. Čutili smo drobne kapljice mrzle vode in zdelo se nam je, da smo zdaj za vse večne čase obvarovani vsega hudega. Ta večerni obred je bil svet trenutek našega otroštva, v katerega smo nepreklicno verjeli.

Potem je šumel gozd za hišo. Zaprosili smo staro mamo:

»Pripoveduj nam zgodbe o ciganih!«

Sedla je na stol, pogladila svoj temni predpasnik, iz katerega so poganjale drobne bele cvetlice, in začela pripovedovati. Poslušali smo jo in si komaj upali dihati. Le ura je počasi tiktakala in smreke za hišo so šumele. Ko je končala zgodbo, je stara mama sklenila roke in rekla: »Ah, otroci, ko odrastete, boste pozabili name!«

Mi pa smo se smejali in jo vlekli za uvelo kožo na rokah.

Ciganka

Sredi vročega poletnega dne, bili smo ravno pri kosilu, je potrkalo na priprta kuhinjska vrata. Radovedni smo se ozrli proti njim, ki jih je nevidna roka tiho odpirala. Stara mama je počasi vstala od mize, si poravnala predpasnik in obleko in stopila pogledat, kdo bi to bil.

Na pragu je stala drobna ženska črnih razpuščenih las in kot oglje črnih oči. V naročju je držala čisto golega dojenčka, ki je gledal prav tako ognjeno kot njegova mama.

»Ah, ciganka!« je rekla stara mama.

Ciganka je s pojočim glasom zaprosila za hrano in obleko ali denar. Stara mama je molče stopila h kredenci, odrezala zajeten kos kruha in zraven pridala pol suhe klobase. Potem je odprla omaro in iz dna potegnila nekaj malih oblačil. Bile so to kariraste hlačke in mala siva jopica. Potem je v rokah pridržala temnomoder plašček z zlatimi gumbi in ga opazovala, ali naj ga da ali ne. Uganili smo njene misli in ji zašepetali: »Stara mama, kar daj ga!«

Srce se nam je krčilo ob pogledu na golega dojenčka, čeprav je bilo vroče poletje.

Stara mama je stvari dala ciganki, ki se ji je pojoče zahvaljevala. Ko je odšla, je stara mama rekla, da bi bilo dobro, če bi si ciganka našla delo, ker da vsi ljudje delajo, da si zaslužijo za kruh. Mi pa smo pomilovali golega dojenčka in bili veseli, da je bila stara mama tako radodarna.

V nedeljo popoldan smo se skozi drevored vračali proti domu. Poskakovali smo okoli stare mame in se lovili. Nenadoma je Janez obstal in zaklical: »Glejte, kaj je tam!«

Pod grmom ob poti smo zagledali velik kup cunj. Previdno smo se mu približali. Na vrhu starih oblek smo prepoznali znane kariraste hlačke in temno moder plašček.

Stara mama je jezno vzkliknila: «Še kakšna ciganka se mi naj prikaže na pragu!« in jezno pograbila naša oblačilca. Mi, otroci, smo se nemo spogledali, s posebno grozo. Nismo mogli razumeti, kako je lahko ci-

ganka odvrgla tako lep moder plašček, ki ima zlate gumbe.

Doma je plašček spet romal na dno omare. Včasih smo previdno odprli njena vrata in pokukali, ali je plašček še tam. Zdelo se nam je, da je doživel zalo razburljivo pustolovščino, ki je postala naša velika skrivnost. Spominjali smo se je šepetaje zvečer v postelji.

Petelinček

Deževnega popoldneva smo se obešali stari mami za roke in jo prosili: »Pripoveduj nam, stara mama!«

Naveličala se je našega skakanja, sedla je, si razkrila ruto in si popravila kito, ki jo je imela speto z drobnimi koščeno-rjavimi sponkami. Potem se je spet pokrila z zelenimi listki, ki so poplesavali po njeni tanko volneni ruti – bil je to tih trenutek –, ko smo jo molče opazovali in vedeli, da stara mama premišljuje, kaj nam bi povedala. Potem je začela:

»Bilo mi je dvajset let in iz Loške doline smo se preselili v Ljubljano, v hišo pod Golovec. Moja mama je menila, da je čas, da se naučim vseh gospodinjskih veščin, da bom, ko se poročim, dobra gospodinja.

Nekega dne me je poklicala na vrt. V roko mi je dala oster kuhinjski nož, v drugo roko pa mi je tiščala drobnega sivo- grahastega petelinčka.

'Lojzka, vsaka gospodinja zna zaklati petelinčka, tudi ti ga moraš!'

Pustila me je samo in odšla v hišo. Držala sem prestrašenega petelinčka v naročju in gledala njegove mežikajoče oči. Čutila sem, kako mi postaja slabo. Hitro sem se odločila in spustila petelinčka v Golovec, ki se je vzpenjal tik hiše. Z nožem v roki sem se vrnila v kuhinjo k mami, ki je prestrašena zaklicala: 'Si se urezala, kajne, saj si bleda kot zid?'

'Nisem se,' sem odgovorila, 'samo nikdar več me ne silite, da ubijem kakšno žival!'

'Ah, Lojzka,' je vzdihnila moja mama in vedela sem, da je to vzdihnila z olajšanjem in da se ni jezila name.'«

Tudi mi smo si oddahnili in bili neskončno ponosni na našo staro mamo, ki ni hotela postati kokošja morilka, da smo ji radostno zaploskali.

Šedrgač

Vedeli smo, da smo imeli tudi starega ata, ki pa je umrl že pred leti. Poznali smo ga s poročne fotografije, ki je visela nad posteljo stare mame. To veliko fotografijo v velikem izrezljanem okvirju smo dostikrat opazovali, kot da bi čakali, da se nam bo nemi obraz našega starega ata zdaj zdaj nasmehnil in nam pomežiknil.

Večkrat smo slišali pripovedovati starejše, da je bil zelo strog mož, vendar nadvse pravičen in njegova beseda je na občini, kjer je delal, in v kraju med ljudmi, veliko pomenila.

Včasih smo se prav po otroško zasanjali, kako lepo bi bilo, če bi bil naš stari ata še živ. Zaželeli smo si, da bi mu lahko zlezli v naročje in on nam bi pripovedoval svoje zgodbe. Skupaj z njim in njegovo palico, ki jo je uporabljal pri hoji, bi odšli na sprehod do gmajne in na stari loški grad.

S staro mamo smo večkrat obiskali njegov grob. Hrepenenje po njem pa smo potešili s prošnjo: «Stara mama, pripoveduj nam o starem atu!«

Ob takšnih prošnjah je stara mama počasi sedla, pogladila svoj predpasnik, nagnetli smo se okoli nje in utihnili. Naša stara mama je bila mojstrica v pripovedovanju. Dogodke je opisovala do najmanjših podrobnosti. Bilo je tako, kot bi se pred našimi očmi vrtel film. Za nas je bila takrat, ko televizije še nismo poznali, televizija naša stara mama. Zelo rada je pripovedovala zgodbe o psih, ki jih je imel stari ata. Kot občinski tajnik je moral veliko prehoditi od vasi do vasi, in to v vsakem vremenu, tudi v snegu. Snega pa je včasih v Loški dolini zametlo do pasu, kaj šele do kolen.

Brila je prava kraška burja in lakota je prignala volkove iz snežniških gozdov prav do vasi. Tako smo vedeli, da je drobna belodlaka psička Belica rešila starega ata pred volkovi z lajanjem, ko je v hudi zimi gazil proti sosednji vasi.

Izmed vseh psov pa je bil najbolj imeniten Šedrgač. Stari ata ga je dobil iz Podgore. Spominjal je na nemškega ovčarja, lise na tačkah in malo preveč košat rep, pa so ga izdajali, da njegova kri ni bila čisto plemenita. Pa kaj, bil je zelo ljubezniv psiček, zelo ubogljiv in predvsem, tekal je pred starim atom in ga opozarjal na nevarnosti na njegovi poti. Imenitno je bilo njegovo ime. Ko je psiček prišel k hiši, potem ko je poginila Belica, je bil tako drugačen od nje, da je stari ata odločil, da bo Šedrgač. Ko se je s kužkom oglasil v vaški gostilni, so ga vsi pričeli spraševati, kako je novemu psičku ime.

Stari ata se je samo skrivnostno nasmihal.

»Ali je Piki?«

»Ne« je odgovoril stari ata, »Šedrgač!«

»Potem je pa Floki!«

»Ne, Šedrgač«

»Ja, Hun?«

»Ne, Šedrgač!

»Pepi? Lumpi? Mufi? Reksi?«

»Ne, Šedrgač!« je vztrajal stari ata. A ugibanj ni bilo konca.

»Povej vendar, kako je ime tvojemu psu?« so možje že jezni obstopili starega ata. On pa jim je rekel: »Saj vam že ves čas pripovedujem, da mu je ime Šedrgač!«

»To je bilo smeha,« je zaključila pasjo zgodbo stara mama.

Mi pa smo se smejali in bili zelo ponosni, da smo imeli tako prebrisano nagajivega starega ata.

Kako naj bo fantku ime

Kadar je že jutro naznanjalo deževen dan, smo postali lenobno razpoloženi in nič se nam ni mudilo vstati in hiteti k zajtrku, četudi nas je iz kuhinje vabil vonj po pravkar skuhani kavi, ki je vedno stala v velikem loncu ob robu štedilnika. Prav počasi smo pricapljali iz sobe in kar v pižamah posedli okoli velike mize in skupaj s staro mamo pozajtrkovali. Potem se je bilo treba umiti in obleči, vmes pa narediti še kakšen preval po veliki zakonski postelji. V takšnih dnevih se tudi stari mami ni nikamor mudilo in rada se je pogovarjala z nami in ustregla našim prošnjam, da nam pove kakšno novo zgodbo.

Vedno znova pa smo zelo radi prisluhnili tudi tistim, že neštetokrat slišanim, vedno so se nam zdele enako napete, zanimive ali zabavne. Neizmerno smo se zabavali ob pripovedi, kako so naši starši, tete in strici izbrali ime svojemu najmlajšemu bratu. Tudi staro mamo je to spominjanje zelo zabavalo in rada je pripovedovala, kako je bila prepričana, da bo teta Metoda njen zadnji otrok. Ker pa se je zelo čudno počutila, in četudi so ji prijateljice govorile, da je prišla v tisti, za ženske sitni čas, ko otrok preprosto ne moreš več imeti in se zaradi tega večkrat slabše počutiš, je vseeno obiskala zdravnika. Ta pa ji je z velikim presenečenjem povedal, da pričakuje novega dojenčka. Kako je bila presenečena šele sama! Potem pa je zdravnika zelo zaskrbelo za njeno zdravje in ji je začel razlagati in dopovedovati, da bi bilo zanjo bolje, če tega otročka ne bi rodila. Ampak, naša stara mama je bila borka! Ko nam je pripovedovala ta del zgodbe, se je na njenem obrazu zarisala jezna odločnost:

»Ne, to pa nikoli, gospod doktor, morilka svojih otrok pa ne bom, pa če takoj umrem! Če mi je Bog poslal tega otroka, mi bo tudi moč in zdravje, da ga rodim. Če bo drugače, bo to božja volja, otroku pa se ne bom odrekla!« je odločno rekla in jezno zaloputnila vrata ordinacije.

Joj, kako smo bili ponosni nanjo in kako nas je bilo vedno enako strah, da se ne bi tako odločila. Od veselja smo se še bolj stisnili k njej!

Tako je stara mama v svojem 46. letu starosti pričakovala svojega zadnjega otroka. Vse otroke je rodila doma, ker pa se je zdravnik tako bal za njeno zdravje, ji je tokrat predlagal, da gre mesec pred rojstvom v Ljubljano in otroka rodi v porodnišnici. To zdravnikovo željo pa je zelo rada izpolnila. V Ljubljani je imela sestro Nušo, ki je živela v prostornem meščanskem stanovanju na Rimski cesti. Njen mož Robert Goli je bil lastnik trgovine z blagom in posteljnim perilom nasproti glavne pošte. Na te sorodstvene vezi je bila stara mama zelo ponosna.

Sredi vročega poletja je rodila krepkega fantka. Staremu atu je domov poslala sporočilo z vprašanjem: »Kako naj bo fantku ime?«

Stari ata je zbral vse otroke, jim povedal, da so dobili bratca, in zadolžil teto Cirilo, da stari mami na dopisnici sporoči, naj bo fantku ime Nace.

Ko se je stari ata vrnil nazaj v občinsko pisarno, je teta Cirila poklicala vse brate in sestre in jim povedala, da se ona res ne more strinjati, da bi imeli bratca Naceta, saj mu bodo v šoli vsi govorili: »Nace, Nace, ki ima kosmate tace!« Ali še huje: »Nace, Nace, ki ima posrane hlače!«

Tudi mi smo se zgrozili ob teh zmerljivkah in stari ata, ki se nam je zdel vedno zelo preudaren mož, nas je s svojo premalo premišljeno odločitvijo presenetil.

Kakšna sreča, da je bila teta Cirila tako pogumna in je bratom in sestrama predlagala, da bi fantka krstili za Marjana. Stric Stane pa je predlagal, da bi bil Leon. Ker pa so bili vsi ostali za Marjana, je teta Cirila napisala na dopisnico: «Ako fantka niste še krstili, mu dajte ime Marjan,« in jo poslala v Ljubljano.

Čez štirinajst dni se je vrnila domov stara mama z dojenčkom. Vesela ga je vsem predstavila in staremu atu izročila rojstni list. Gledal ga je in gledal in na koncu rekel: »Kako Marjan? Rekel sem Nace? Kaj je zdaj to?«

»Ne,« je bila stara mama odločna, »poslali ste mi sporočilo, naj bo Marjan.

Stari ata je bil bister mož in je hitro ugotovil, kako je vse skupaj nastalo, a ko je hotel zahrumeti nad otroki, ni bilo nikogar več v kuhinji. Odložil je rojstni list in jezno rekel:

»Zame je Nace in konec!«

Res ga dvakrat poklical Nace, potem pa le pozabil na svojo jezo in se veselil zdravega sina Marjana.

Kako smo se veselili tudi mi, da nimamo strica Naceta, temveč Marjana. Le Janez je rekel:

»Ampak Leon se sliši zelo pesniško in je lepo ime, mogoče pa bi bil pesnik, če bi bil Leon …«

»Ja, pa saj bi bil isti človek, samo drugo ime,« je rekla Marta, »saj ne moreš biti zaradi imena drug človek?!« Zdelo se nam je, da ima prav, čisto pa le nismo bili prepričani. To je bilo za nas težko razmišljanje, zato smo se raje odločili, da se gremo igrat *človek ne jezi se*.

Zarja na strehi hotela Sugat

Ana Rozman

Odlomki iz potopisnega romana

Na svoje prvo veliko potovanje izven Evrope sem se odpravila pri dvajsetih letih, takoj po maturi. Dobesedno obsedena sem bila z idejo, da moram za svoje prve resne počitnice (ki so po gimnaziji trajale kar tri mesece) oditi nekam res daleč in predvsem za dolgo časa. Sindrom majhnosti, ki pesti vsakega Slovenca se je prikradel tudi vame in morala sem oditi ven, v svet, in raziskati, kako živijo ljudje drugje. Zanimalo me je, kaj počnejo ob nedeljah, kako se oblačijo, kako se zabavajo, če njihova kava diši kaj drugače od naše, in predvsem, kaj menijo o smislu življenja. To vprašanje me je v zgodnjih dvajsetih izredno zaposlovalo, saj sem bila večino časa nezadovoljna s sabo in vedela sem, da moram sama ugotoviti, zakaj je tako. Čutila sem, da moram stran, daleč stran od znanega sveta. Nekam, kjer me nihče ne bo poznal in kjer bom končno lahko spoznavala samo sebe brez vseh vlog, ki sem jih v teku življenja pridobila. Zanimalo me je, kako je biti samo jaz, Ana. Dekle z modrimi očmi in svetlimi lasmi. Srednje velika, srednje težka, ljubiteljica živali, še posebno psov, navdušena nad polno luno, vonjem cimeta in pevko Alanis Morissette. Ana, ki ni hčerka svojih staršev in ni sestra in ni vnukinja in ni prijateljica, ne dijakinja. Brez vseh teh vlog sploh nisem vedela, kdo sem. Dojemala sem se kot bolj ali manj zmedeno bitje, ki ne ve prav dobro, kaj bi samo s sabo. Edina stvar, ki me je v tistem času zares veselila in ob kateri sem se počutila živo, so bila potovanja in tega sem se lotila z vso resnostjo. Zanimati sem se začela za možnosti poletnega dela v tujini, predvsem zato, ker bi to pomenilo, da sem lahko dalj časa stran od doma. Tako sem nekega dne naletela na organizacijo po imenu Camp America, ki je prirejala poletne tabore v različnih ameriških državah. Organizacija naj bi poskrbela za delovno vizo, letalsko karto in vse ostale podrobnosti, za opravljeno delo pa bi dobila še skromno plačilo. In tako se je zgodilo. Prijavila sem se na tabor za ljudi s posebnimi potrebami v državi Pensilvanija. Imenoval se je Camp Spencer in nahajal se je v idilični pokrajini med pašniki in grički blizu mesta Pittsburgh. Američani so me s svojo filozofijo o kakovostnem preživljanju časa za ljudi s posebnimi potrebami popolnoma navdušili. Z varovanci, ki so imeli sicer hude fizične in duševne omejitve smo vsak dan plavali, se vozili s kanuji, hodili na sprehode, se učili lokostrelstva in prepevali. Pri vsem tem smo se neizmerno zabavali in včasih, ko sem jih zjutraj v njihovih sobah oblačila, oni pa so me medtem prijazno tapkali po glavi in čebljali, me je prešinilo, kako znajo biti kljub svojim težavam srečni. Mi, njihovi skrbniki, smo bili tisti, ki smo bili v vsej tej zgodbi »nori«. Mi z vsemi našimi dramami, boji in bitkami, ki smo se jih šli. To, kar se

je včasih dogajalo med nami, tako imenovanimi odgovornimi posamezniki, je bil pravi otroški vrtec. Ljubosumje, jeza, užaljenost, prepiri, vsega je bilo dovolj. Zato, ko sem na jutranjih zborih opazovala naše varovance – nekatere v invalidskih vozičkih, druge zaradi pogostih epileptičnih napadov s čeladami na glavi, tretje s hudimi motoričnimi motnjami, četrte s cerebralno paralizo, sem vsakič znova ugotovila, da se moramo v resnici mi učiti od njih in ne oni od nas. Takrat sem se tudi odločila, da glasujem za, če norost pomeni širok nasmeh na obrazu, neobremenjeno izražanje čustev in otroško vznesenost. Vsak izmed nas bi moral biti malo »nor«. Po treh mesecih intenzivne izkušnje v Ameriki sem se tako malo bolj nora kot prej vrnila domov, odločena, da podobno izkušnjo ponovim.

Prvi letnik fakultete je bil zame prav tako povsem nova in nora izkušnja. Očarana nad vsem znanjem, ki leži pred mojimi nogami in samo čaka, da ga poberem, sem se sprehajala po hodnikih Fakultete za družbene vede in iskala učilnice za predmete, ki so že samo zaradi svojih dolgih imen v meni zbujali spoštovanje.

* * *

Vse izpite za prvi letnik sem opravila v roku in se spet veselila podaljšanega poletja. Začela sem raziskovati, kam vse bi lahko šla in odločila sem se, da najprej preverim možnosti pri zavodu Voluntariat, ki je organiziral prostovoljne delovne tabore v tujini. Izračunala sem, da bi se mi finančno to še najbolj splačalo, saj bi v okviru tabora delala, organizacija pa bi mi v zameno zagotovila bivališče in hrano. Sama bi morala poskrbeti le za prevoz. Takšna oblika potovanja me je privlačila bolj kot klasično potovanje, na katerem bi se premikala iz kraja v kraj. Prostovoljno delo v lokalni skupnosti mi je omogočalo, da spoznam deželo in njene prebivalce na bolj avtentičen način, iz prve roke. Nekega popoldneva sem tako sedela v pisarni zavoda Voluntariat in listala katalog z opisi prostovoljnih taborov, ko sem zagledala stavek, ki je postal odločilnega pomena za večino mojih nadaljnjih potovanj: Work with Tibetan refugees in Kathmandu, Nepal. Spominjam se, da me je k stavku najprej pritegnila beseda »begunci«, ker sem z begunci iz držav bivše Jugoslavije v tistem obdobju občasno prostovoljno delala. Nekaj se mi je svitalo tudi o problematiki Tibeta in kitajski nadvladi na tistem območju, ni pa mi bilo povsem jasno, kaj naj bi delo s tibetanskimi begunci obsegalo. Vseeno sem se v istem hipu odločila. To je to. To je zame. Grem. Tabor se je sicer začel šele konec septembra, kar je pomenilo, da bi se vrnila domov šele sredi oktobra, torej po začetku predavanj na fakulteti, ampak ker sem vedela, da naši profesorji začnejo kapljati v učilnice šele na začetku novembra, me to ni niti najmanj skrbelo.

Ko sem opravila formalno prijavo, je bila naslednja stvar, za katero sem morala poskrbeti, letalska karta. Ne spomnim se več, kako sem zašla v eno izmed Kompasovih poslovalnic v središču mesta, h gospe Elviri. Sedela je v majhni pisarni za ogromno mizo, na kateri so bili v kupih naloženi raznorazni papirji, mape, fascikli.

* * *

»Lahko te dam na čakalno listo,« je rekla. Hm. Čakalna lista. Nisem vedela, kaj to pravzaprav pomeni. Zanimalo me je samo, ali lahko torej računam, da grem septembra v Nepal ali ne. Gospa Elvira mi na to vprašanje ni mogla odgovoriti. Zagotovila mi je lahko le, da se bo zasedenost letov po vsej verjetnosti tik pred predvidenim odhodom sprostila in da bodo agencije, ki so zakupile določeno število mest na letalih skoraj zagotovo odpovedale nekaj svojih rezervacij. Moj svet se je sesul v prah. Novica me je povsem potrla in nikakor nisem mogla skriti svojega razočaranja. Mislim, da je gospa Elvira to opazila, saj mi je, ko sem vsa poklapana odhajala iz njene pisarne rekla: »Če je namenjeno, da greš, boš šla. Ne sekiraj se!«

Sledilo je nekaj težkih tednov čakanja, ki sem jih preživljala tako, da sem poskušala zasluži-

ti čim več denarja za pot. Obnašala sem se, kot da možnost, da ne grem, preprosto ne obstaja. Še sama sem bila presenečena nad svojo trdovratno odločenostjo. Še nikoli se nisem česa tako trmasto oklepala. Spoznavala sem plat sebe, ki mi je bila do takrat neznana. Po svoje sem si bila taka všeč, vsa goreča in predana cilju, hkrati pa

sem se zavedala, da bom verjetno pristala na zelo trdih in zelo bolečih tleh, če cilja ne dosežem. Ko danes gledam nazaj na to svojo močno željo, vidim, da je šlo za nekaj več. Na delu je bilo nekaj velikega, nekaj, česar takrat še nisem razumela in si nisem znala predstavljati, a me je že nežno in potrpežljivo vodilo v določeno smer. Ta nevidna, mogočna sila prežame vsakogar, ki stopa v smeri svoje poklicanosti, svojega namena. Dolga leta potrpežljivo čaka pri zaprtih vratih in upa, da bomo neke zvezdnate noči ali nekega svežega poletnega jutra pozabili na zapah in da se bodo vrata čisto nalahno odprla. Ko se odprejo, ni več poti nazaj. Nevidna sila smukne skozi špranjo naravnost v naše srce in se za vedno naseli v njem, nato pa nam od tam nenehno tiho prigovarja. Podnevi nam šepeta v uho. Ponoči nas v sanjah prime za roko in nas popelje v kraje, tako drugačne od našega zemeljskega sveta. Kraje, kjer prevladuje tišina, kjer se barve prelivajo druga v drugo, kjer ni ločenosti in ostrih robov, ampak le presojnost in milina. Odstre nam lepoto, ki je bomo deležni, če bomo prisluhnili. Tako mogočna je in silna, da lahko premika gore, in prav nič je ne more ustaviti, le človek sam, če se odloči, da jo bo ignoriral. To silo, ki se je takrat, v obliki goreče želje po Nepalu, v meni prvič začela oglašati, danes razumem kot svoj notranji glas. Ne vem, zakaj je ta glas ravno takrat postal tako močan. Očitno sem bila pripravljena in je napočil čas, da v življenju storim korak naprej. Vesolje nam vedno priskrbi priložnosti za napredek in razvoj, nato pa potrpežljivo čaka, da se bomo nehali obirati. Ampak mi se tako radi obiramo! Toliko imamo postoriti, poklicati tega in onega, skuhati kosilo, iti na kavo, iti na dopust, roditi otroke, sezidati hišo in tako naprej v nedogled. Hvalabogu, da sem imela po koncu prvega letnika ravno tri mesece počitnic in za tihi klic moje notranjosti ves čas na svetu.

* * *

Do odhoda v Nepal sem imela slabe tri tedne časa, da pripravim vse potrebno za na pot, se poslovim od staršev in sorodnikov in se še zadnjič pozabavam s prijatelji. Vse sem opravljala z lahkoto, skoraj lebdeče. Potrpežljivo sem izbirala primerne pohodniške čevlje, hlače, anorak in jakno, kupila sem si Lonely planet in si uredila zavarovanje. V čakalnici Inštituta za varovanje zdravja sem z nasmeškom čakala na cepljenje, čeprav je trajalo celo večnost, da so me sprejeli. Še nikoli nisem bila tako vesela, da moram k zdravniku! V slabo voljo me ni spravila niti zdravnica, ki je, ko sem prišla na vrsto, pred mano razprla velik zemljevid z državami, okuženimi z malarijo, in začela s svinčnikom poučno trkati po rdeče obarvanem južnem predelu Nepala. »Tja tako ali tako ne bom šla,« sem ji rekla, mislila pa sem si, da mi je prav malo mar za malarijo, zakaj so pa izumili autan? Uspešno sem se borila proti vsem mogočim dvomljivcem, sorodnikom, prijateljem, znancem, ki so me strašili s tem, kako je v Nepalu nevarno, pa kako slabi higienski standardi so tam, pa kakšen odnos imajo Azijci do žensk, ki same potujejo. Pojasnjevala sem jim, da grem sama samo na letalo, da me bo v Katmanduju pričakal predstavnik prostovoljne organizacije, za katero bom delala, zato ni razloga za skrb. Bila sem neomajna, uprla sem se lahko vsakomur, no, skoraj vsakomur. Razen svoji mami.

Lahko bi rekla, da je moja mama tipična slovenska mama, ki nadpovprečno ljubi svoje otroke in se je celo življenje vsemu odrekala, zato da bi bili njeni otroci srečni. Na primer, ko smo šli v starih, socialističnih časih nakupovat v Trst ali Palmanovo, sebi ni nikoli ničesar kupila, ampak je raje ves denar zapravila za naju s sestro in za očeta. Če sva jo s sestro vprašali, zakaj si nič ne kupi, sva skoraj vedno dobili enak odgovor. Rekla je, da ničesar ne potrebuje, čeprav je že pet let nosila isto torbico, ki je bila na robovih povsem

zguljena, in isti zimski plašč, ki je bil ves muckast. Nikakor je nisva mogli prepričati, naj si kaj privošči in pri tem je ostalo. Idealni človek, ženska, je bil za mojo mamo nekdo, ki se odreka za druge. Ko sem torej naznanila, da grem v Nepal, je po mojem potiho pričakovala, da se bom potovanju zaradi nje odrekla. Novica o tem, da je moja letalska karta vendarle potrjena, jo je namreč psihično popolnoma sesula. O Nepalu ni vedela skoraj nič, le to, da je zelo daleč in da je pred kratkim tam kraljevi sin postrelil vso svojo družino. Zelo skope informacije, priznam. Moj oče ji je priskrbel še podatke o tem, da slovensko zunanje ministrstvo zaradi politične nestabilnosti odsvetuje pot v Nepal, in to je bilo dovolj, da se ji je moj odhod na »vojno območje« zdel najhujša stvar na svetu. Videla sem, da trpi. Resnično ji je bilo, kot da bi ji kdo umrl. Po stanovanju je hodila z mrkim izrazom in nič je ni moglo spraviti v dobro voljo. Čeprav mi je pomagala pri potovalnih nakupih, je vseeno do zadnjega trenutka upala, da si bom premislila, da bom dojela, da je vse skupaj prenevarno, in potovanje odpovedala.

* * *

Sedemindvajsetega septembra 2001 sem iz Ljubljane odletela proti Dunaju, kjer me je čakal direktni let do Katmanduja. Na Brniku sem se poslovila od mame in očeta, ki sta bila še vedno čisto iz sebe in se napotila proti prvi varnostni kontrolni točki. Policistu sem pokazala svoj potni list in na tekoči trak odložila svojo torbo in jakno. Ko sem stopila skozi rentgenska vrata, sem začutila neverjetno olajšanje. Kot da bi naposled iz sebe iztisnila neznansko težo in po dolgem času spet zares zadihala. Zdaj poti nazaj ni bilo več. Počutila sem se, kot da stopam v povsem nov in drugačen svet – svet, ki me sprejema in podpira veliko bolj kot domače okolje, pa čeprav mi je popolna neznanka. V tem svetu nisem bila več tisto grozno bitje, ki odhaja, ampak sem bila samo dekle, ki želi potovati, in s tem ni bilo več nič narobe. Tolažila me je misel, da bom kmalu »med svojimi«; da se bom kmalu izgubila med ostalimi tisočimi popotniki, ki so prav tako kot jaz za seboj puščali užaloščene matere, očete, ljubimce, varno službo, domače prodajalce v trgovinah in natakarice v najljubših lokalih, in to vse samo zato, ker so v nekem trenutku znotraj sebe začutili, da morajo oditi; da morajo preprosto v čim krajšem času, ne glede na okoliščine, spakirati svoje stvari in sesti na vlak ali na letalo. Ko se to zgodi, je človek nemočen. Nekaj, kar se nahaja globoko v njem in je močnejše od njega samega, hoče na pot. Sama to razumem kot vzgib duše, ki je pripravljena narediti korak naprej, to pa je včasih mogoče le, če človek odide drugam, stran od znanega sveta. Duša potrebuje drugačnost; druge dežele in druge obraze, da bi v njih laže uzrla, kdo zares je.

Svoje duše pa zadnjih nekaj dni pred odhodom skoraj nisem slišala več. Bila sem v zelo slabem stanju. Občutki krivde so me popolnoma razžrli. Poskušala sem se jim upreti, ampak nisem več zmogla, bili so močnejši od mene. Prihajali so v obliki glasov, ki so me grajali in nad menoj zmajevali z glavo in v najtemnejših trenutkih, ko ponoči nisem mogla spati, sem jim začela verjeti. Počutila sem se, kot da znotraj mene nekaj umira in ustrašila sem se, da bo tisto »nekaj« tudi dokončno umrlo in ne bo več poti nazaj, če ne bom kmalu odšla. Tema me bo posrkala vase. Bila sem popolnoma brez energije, utrujena od neprestane borbe in potrebovala sem počitek. Prehod skozi rentgenska vrata na brniškem letališču je bil zato zame kot neke vrste odrešenje. Bolj ko sem se oddaljevala od svojih staršev in Slovenije, bolj so od mene odpadale vse verige, ki sem jih slišala rožljati okrog svojega vratu zadnjih nekaj tednov. Z vsakim korakom sem se oddaljevala od »njih« in se približevala »sebi« – tu pa že dolgo časa nisem bila. Moj odhod od doma, iz Ljubljane in iz Slovenije je bil torej edini način, da sem lahko zares prišla nazaj domov, nazaj k sebi.

Ko sem prišla na drugo stran, me je preplavilo najnežnejše občutje sreče, kar sem jih kdaj občutila. Bilo je, kakor da bi se vse celice mojega telesa in vsi moji organi po dolgem času prebudili in re-

kli: »No, končno. Gremo že enkrat!« Svojemu veselju se nisem več upirala. Nisem več mogla biti žalostna samo zato, ker so bili žalostni vsi okrog mene. V resnici sem bila presrečna in te sreče nisem več mogla tlačiti vase. S širokim nasmehom sem se zato še zadnjič obrnila proti mami in očetu in jima navdušeno pomahala. Želela sem si, da bi iz mojega nasmeha razbrala, koliko mi to potovanje pomeni in da bi ju to vsaj malo pomirilo. Ta želja je očitno vsaj malo razrahljala njuno nejevoljo, saj se mi je mama za hip nasmehnila nazaj in v tistem trenutku je bilo to zame več kot dovolj.

V čakalnici dunajskega letališča se mi je počasi začelo dozdevati, kdo izmed potnikov bi lahko bil namenjen v Nepal. Najprej sem opazila skupino zagorelih in mišičastih moških, ki so bili oblečeni v oblačila znamke northface, v rokah pa so držali pohodniške palice. Stali so v krogu, se pomenkovali in se zraven nemirno prestopali, kot da jih bo, če ne bodo kmalu nekam splezali, pa magari na kontrolni stolp letališča, razneslo. Iz njihovega pogovora, ki je potekal v nemščini, sem razbrala besede kot so Everest base camp, Annapurna range in Langtang, za katere sem sicer vedela, da so povezane z Nepalom, ampak razen tega o njih nisem vedela nič. Prav lepo mi je bilo opazovati moške srednjih let, kako se kot majhni otroci veselijo potovanja. Glasno so se smejali, se trepljali po ramenih in si kimali ob pregledovanju opreme, ki so jo prinesli s seboj. Ker smo bili »na isti valovni dolžini«, vsi do ušes zaljubljeni v Nepal, še predno smo stopili na azijska tla, sem jih takoj vzela za svoje in se odločila, da so mi všeč. Druga skupina posameznikov, ki je pritegnila mojo pozornost, so bili mladi potovalni zanesenjaki, navidez zelo urejeni in malce prestrašeni, ki so v skupinah po dva ali trije sedeli na stolih in se sklanjali nad odprt Lonely planet. Zdeli so se mi tiste vrste popotniki, ki si bodo v Nepalu ogledali natanko tisto, kar se nahaja v okvirčku Top 5 na prvi strani njihove potovalne biblije, nič več in nič manj. Seveda bodo vse tudi natančno dokumentirali, fotografije bodo redno nalagali na svojo stran v facebooku in ko bodo prišli domov, bodo o vsem, kar bodo videli, na dolgo in široko razlagali svojim prijateljem, stricem, tetam, babicam in dedkom. Kot sem ugotovila kasneje, na vseh svojih nadaljnjih potovanjih, je moto takih zanesenjakov latinski izrek o popolnem izkoristku dneva, »Carpe diem!«, ki ga vzamejo zelo zares in se že ob 8.00 zjutraj sprehajajo po mestnih ulicah in fotografirajo lokalne prebivalce, ki si na dvorišču nič hudega sluteč umivajo zobe ali, bognedaj, počnejo kaj drugega. Te fotografije nato z njimi priromajo nazaj v Evropo in se kmalu stokrat povečane znajdejo na velikih platnih potopisnih predavanj, za katere naši zanesenjaki, ki jih sicer zjutraj nihče ne moti, medtem ko se tuširajo ali opravljajo veliko potrebo, dobijo še plačano. Brrr. Moram priznati, da popotnikov, ki loščijo svoj ego s tem, kjer vse so bili in kaj so doživeli, ne maram. Potovanja za njih postanejo nekaj, kar preprosto odkljukajo, nekako v smislu stavka »Been there, done that.« Pač, še ena lovorika, ki si jo človek v teku življenja nadene zato, da lahko prijateljem na stara leta ob vrčku piva razlaga, kaj vse je v študentskih letih doživel.

* * *

Poleg zagretih pohodnikov in potovalnih zanesenjakov so bili v čakalnici še tisti, za katere nisem bila povsem prepričana, kam grejo, vendar se mi je zaradi njihovih hipijevskih oblačil in poležanih frizur dozdevalo, da so namenjeni nekam, kjer bodo lahko za čim manj denarja čim dalj časa živeli, zraven razmišljali o smislu življenja, poslušali Boba Marleya in si v miru, daleč stran od žugajočih prstov puritanskih očetov, že za zajtrk privoščili velik džoint. Teh je bilo kar nekaj in tudi oni so mi hitro prirasli k srcu. Čeprav nisem vedela, v katero skupino bi uvrstila sebe, se nisem niti za trenutek počutila osamljeno. Vsi, ki smo bili v čakalnici, smo bili nekam namenjeni. Vsi smo se podajali k novim doživetjem. To nas je povezovalo in to je bilo dovolj.

Vrstice za srce

Miran Horvat

Jutro je tu, tisto jutro, ko sonce s svojo milo, nežno toploto boža vse stvaritve in jih draži ter spodbuja k dejavnosti, živahnosti in veselosti. Da, ampak to se dogaja zunaj in ne v sobi. Kjer je še tiho,

rahlo mrakobno, saj polknice zastirajo okna, a ne povsem. Na vzorčkih sten se pojavlja tista nežna svetloba, polna toplih barv, ki razgibajo sen polne domišljije, ki se lahko razprostira od konca vesolja do konca vesolja in še čez in sladko boža srce, da velike misli privrejo na dan kakor čudovit studenec.

Neznatne senčice polknic padajo z nežno svetlobo na stene. Pojavljajo se rahle, valovite črte, kakor valčki v vetrčku razgibane vode. Vse to seže, globoko seže do dna srca in razburka domišljijo. Kako drugače je zvečer, pa vendar po občutkih tako podobno! Rahle, nežne barve se zmeraj bolj izgubljajo v daljavi, nebo temni, prve lučke se prižigajo na nebu.

In potem, malo potem zažarijo v polnem sijaju. Koliko jih je, kako daleč so! Kdo jih more vse prešteti!

Zvezde gledajo z neba in mežikajo, kakor da bi se nam smehljale in nas vabile v neskončne daljave.

Sobota ali pa nedelja je pogosto tisti dan, ko se utrip življenja nekoliko upočasni. Postane nekoliko dremavo, nič posebnega se ne dogaja.

Vladajo sproščenost, klepet in morda brnenje pralnega stroja. Nekoliko pozneje pa se perilo že suši na vrvicah in rahlo valovi v vetriču.

Vešalec perila zadovoljno stoji zraven – kmalu bo suho. Ampak zanimivo je opazovati tudi vrvice – druga v določenem razmaku poleg druge. Kako zanimiv in preprosti red!

Če listaš po kaki zgodovinski knjigi, posebno, če je bogato ilustrirana, je nenavaden užitek gledati različne vzorce z raznih dežel Vzhoda in Zahoda, da o afriških niti ne govorim. Kaka lepota, barvitost in simetrija vzorcev! Od kod neki človek zajema tisto bogato, s tako toplino prežeto domišljijo ?

Ali niso čudoviti dolgi zimski večeri, ko zamre vsakdanji delovni utrip in se človek udobno zlekne v naslanjač, prižge radio, zavrti glasbeno ploščo ali kaseto in že privre lepa, umirjena, z zvoki bogato okrašena glasba? Lučka mirno gori in meče motno, prijazno luč na mizo, stole in omare, ki se svetlikajo v prijazni, prijateljski in topli rjavi barvi, z vzorčastimi vijugami na svoji površini, kakršne dajejo domačnost in polet fantaziji, ki vidi v tem ples vzorcev, ples strun kitare v rokah vélikega umetnika, ki se lahkotno poigrava z njimi in izvablja iz njih čudovito melodijo ...

Da, domšljija ne pozna meja! Domišljija, le kaj je ta čudovita domišljija, brez katere bi bil naš svet kakor otrdel kamen?

Del življenja, življenje! Človek zajema iz bogate zakladnice življenja; vse, kar miga in gre, vse, kar nas obdaja, je življenje: vrvež na ulici, valovanje žita na polju, potepanje oblakov po nebu, smehljanje sonca z neba, sanjav miren dan – ko človek zlahka dojame brenčanje muh okoli sebe, brenčanje čebelic, ki potujejo od cveta do cveta – mežikanje zvezd z neba, pot Zemlje okoli Sonca, pot Sonca okoli naše Galaksije, pot Galaksije v prostoru, tek otroka od dedka k materi v naročje, vihar, blisk, grom, jok in stok, smeh veselih ljudi, tolažilni smehljaj, ki ga daje oče svojim otrokom ... Življenje se ne ustavlja, življenje hiti.

Življenje priganja h gibanju, gibanje je življenje.

Pa je bilo zmeraj tako? Ali se Zemlja od vekomaj vrti okoli Sonca? Je vesoljski prostor dajal zmeraj zatočišče miriadam svetov?

Ob prijetni večerni glasbi se prebudijo zanimive misli in zaživijo slike, ki tečejo pred očmi druga za drugo – kakor v filmu. In kaj ta film kaže? Prelepe, čudovite pokrajine, polne topline, barv in miru. Kraj počitka. Skupine ljudi, ki se sprehajajo sem ter tja nekoliko čemernih obrazov. Se mar dolgočasijo? V teh prekrasnih pokrajinah? Kaj želijo? Ta želi graditi, ta

saditi gaje, ta učiti, ta kopati jarke za namakanje, ta organizirati. Delati čim več, čim hitreje, čim koristneje. Želijo uživati sadove svojega dela. Želja za željo se vrsti, čedalje bolj žgejo, mrmranje se veča in delovni nemir. Le kaj bi počeli v miru, v lepem, v večnem razumevanju in ljubezni?! Ljubezen se ustvarja in uživa!

Zakaj imamo pamet in roke?!

V nekem trenutku pa nastaneta po vseh prelepih pokrajinah nenaden in globok mir in čuječna tišina.

So se otroci premislili? Ne! Velika in Vélika Solza polzi po Nebu. In naenkrat neizmerno zažari. Nov svet, svet življenja in dinamike, svet ustvarjanja, svet neizmernih želja in neizmernih možnosti se spočenja. In Kaplja postane žareča krogla.

In ta se širi in širi. In čedalje bolj se oddaljuje in se izgublja v daljavah prostora.

In ljudje gledajo osuplo in so presenečeni nad silovitostjo Dogodka. Še ne vedo, še ne slutijo Njegove pomembnosti!

V novem prostoru pa vse hiti, vse brzi na svoje mesto – eni za skupaj, drugi za narazen. Še osupli ljudje iz svoje varne daljave opazijo velikanske vrtince, ki bolj in bolj žarijo in se počasi, elegantno vrtijo, kot bi plesale čudoviti ples hvale in priznanja svojemu Stvarniku.

Toda glej, glej! Pojavljajo se raznobarvne kroglice, lepe in žareče. In poleg njih ubogljivo krožijo še manjše kroglice, ki pa hitro potemnijo, se nekoliko mrščijo, dobivajo nežen plašček okoli sebe, da se bolje počutijo. Pa zdaj? Da, da, trenutek slovesa je prišel! Otroci se poslavljajo od Očeta.

Njihove neizmerne želje jih ženejo navzdol, na temne kroglice, v njihove delavnice, kovačnice dela in ustvarjanja. Glej, preseljevanje se je začelo. Videti je neizmerno kolono ljudi, ki se vije navzdol.

Ljudje žarijo od sreče, pogovarjajo se v veselem razburjenju in pričakovanju. Delo se začne!

Vsa vrata v delavnice in učilnice so odprta! Stari dom pa ostane prazen in tih in žalosten. Samo stara ura mirno in potrpežljivo tiktaka in šteje čas eonov.

Toda kaj je to? Če bi se človek postavil v posebno mesto te čudovite pokrajine, bi s pogledom zajel delavnice in učilnice pridnega in neutrudnega ljudstva. Nekdo od njih teka sem ter tja! Kje so sredstva za preživljanje?

Kako preživeti otroke, družino? Nekje drugje jok in stok! Edino bivališče gorí in ni mu veliko pomoči.

Glej, tam se zbirajo ljudje! Kje so njihovi srečni obrazi? Saj jih sploh ni! Mrko gledajo drug na drugega.

Kje je njihovo skupno delo? Saj sploh ne delajo. Saj se bijejo, otroci se bijejo, potoki krvi tečejo, otroci umirajo, od svojih lastnih rok umirajo; zgradbe, polja, svoje delo uničujejo. Glej, poslušaj! Ah, groza! Kriki umirajočih, izmučenih, ranjenih, obupanih, do dna duše ponižanih!

Tam drvi vihar, tam pustoši obilna voda, tam se prepirajo za bogastvo. Neki človek vlada nad ostalimi. Strašno tarnanje in vpitje na pomoč.

Glej moža in ženo, kako se trudita, da bi na svojem koščku zemlje pridobila kaj malega. V polnem trudu in v potu svojega obraza delata in ustvarjata.

Pa pride oblastnik in jima v hipu odvzame del njunega truda. Kaka neznosna lahkost jemanja njunega dela, njunih sadov. Le kje je sreča, le kje ustvarjalnost, kje je tisti mir, tisti osrečujoči davno minuli mir? Kje je Ljubezen, ki je mir, ki je sreča, ki je prijeten klepet, ki je smeh, ki so tople dlani v rokah prijatelja?

Strašen krik obupa, joka in trpljenja se izvije iz src otrok Očeta !

In Oče, naš najbolj ljubeči, najbolj milostni in vsemogočni Oče, razširi čudovite roke k svojim nesrečnim in trpečim otrokom.

Njegov prečudoviti smehljaj ogreva srca otrok, da se lahko čedalje bolj in bolje spominjajo prvotnih srečnih in mirnih in svobodnih časov.

In ura v tihih in mirnih prostorih potrpežljivo čaka in tiktaka. In poglej, le kaj vidi naš opazovalec? Neizmerne, dolge kolone ljudi, ki se vračajo v svoj stari, dolgo časa pozabljeni dom.

So obrazi ljudi veseli, klepetavi, polni delovne vneme in pričakovanja?

Da, obrazi so srečni! Tudi nestrpnosti ni nikjer. Njihov korak je umirjen, obrazi so lepi, svetli in spokojni, kakor zlato v peči prežarjeni in v bolečinah in trpljenju preizkušeni. Njihovo srce je radostno! Saj se vračajo domov, k Očetu!

Spet so čudovite pokrajine polne klepeta, vrveža, smeha in radosti. Barva Ljubezni in Topline žari v vseh čudovitih odtenkih na nebu. Stara ura je odtiktakala. Skromna in tiha izgine iz svetlih pokrajin. Tudi učilnic in delavnic ni več, saj več niso potrebne!

In otroci se s polnim srcem ljubezni zahvalijo svojemu Očetu. In vélika Solza se posuši. Ni je več! Saj nima več svojega vzroka.

»Planet bo sam uredil klimo, a vprašanje je, kdaj!«

Pogovor z začetnikom slovenske agrometeorologije Andrejem Hočevarjem ob njegovi osemdesetletnici

Foto: Štefan Kutoš

Zaslužni profesor ljubljanske univerze doktor Andrej Hočevar obhaja osemdeset let (rojen 3. junija 1931 v Kočevju). Takoj po vojni, ki mu ni prizanesla, saj je bil kot otrok partizanskega zdravnika v nacionalsocialistični internaciji, je začel šolanje na gimnaziji in nato študij na Prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani. Njegova prva služba po diplomi je bila na meteorološki postaji Kredarica, po letu 1959 pa se je začela njegova akademska pot, od asistenta, docenta do rednega profesorja agro- in biometeorologije na Biotehniški fakulteti. Doktoriral je s področja fenologije in je v raziskavah odnosov med biosfero in klimo oral ledino, v aplikativnem smislu pa je opravljal raziskovalno delo za mnoga področja agronomije in za druge, od klime odvisne človekove dejavnosti, recimo za uporabo sončne energije. Izpopolnjeval se je v Uppsali, bil je gostujoči profesor v ZDA in tri leta deloval v Bruslju kot znanstveni sekretar raziskovalnega projekta COST za meteorologijo. Napisal je vrsto izvirnih znanstvenih člankov ter štiri učbenike in štiri znanstvene monografije. Profesor Hočevar je na Biotehniški fakulteti delal do upokojitve leta 1999, leta 2007 so mu podelili naslov zaslužnega profesorja.

Spoštovani gospod profesor, najprej čestitke ob lepem življenjskem jubileju! Vaša pot je bila razgibana in plodna, a začela bova, kot je običaj, na začetku, pri otroštvu. Drugo svetovno vojno ste doživeli kot otrok in njen konec ste dočakali v internaciji.

Tako je. Moj oče, zdravnik dr. Tone Hočevar, je bil aktivno udeležen v NOV in je bil leta 1943, ko je Italija kapitulirala, vidni član Osvobodilne fronte v Kočevju in je, potem ko so vdrli Nemci, ponovno odšel v gozd. Moja mama, trije moji bratje in jaz smo ostali v Kočevju in leta 1944 so nas Nemci odpeljali v internacijo. Najmlajši brat je bil takrat star poldrugo leto … Vrnili smo se ob koncu vojne, ko je Nemčija razpadala. Z mamo in brati smo odšli v Domžale, kjer je bil tedaj eden mojih stricev, tudi zdravnik, a dosti starejši od mojega očeta. Po vojni smo se preselili v Novo mesto in tam sem obiskoval gimnazijo in jo končal leta 1950 ter nato začel študirati. Ves čas sem bil vključen v razne dejavnosti, med drugim tudi letalske – navduševal sem se namreč za konstruiranje letal. No, pristal sem pa na meteorologiji, ki je bila leta 1950 prvič razpisana na ljubljanski univerzi pri profesorju Oskarju Reyi. Tako sem se oddaljil od konstruiranja letal, o katerem sem sanjal. Sem se pa ukvarjal z jadralnim letalstvom, tako da je bila mladost kar zanimiva. In s športom sem se seveda tudi ukvarjal. Leta 1954 pa sem končal študij in prva služba je bila - Kredarica!

To nam pa morate malce opisati, takrat se je na Kredarici sploh začelo, če prav vem?

Da, tisto jesen se je začelo, tam sem bil od decembra do februarja 1955. V posadki sva bila s sošolcem in dolgoletnim prijateljem – saj sva se poznala iz vrtca – z Bojanom Paradižem, ki je še danes zelo aktiven v meteorologiji, ukvarja se zlasti z vprašanjem onesnaževanja zraka. Takrat je pa bil seveda še študent. Tako sva opazovala, si kuhala, tudi smučala in predvsem skrbela za toploto, kajti tam zgoraj je bil mraz, izolacija ni bila najboljša, jeseni so nanosili premog in pozimi smo močno kurili. Delo na Kredarici je bilo izjemno zanimivo in dandanes si ga najbrže sploh ne morete predstavljati. Tu je bila najprej skrb za radijska poročila. Elektrike ni bilo, imela sva detektor, s katerim sva lovila radijski program iz Ljubljane, včasih bolje, včasih slabše. Za oddajanje pa sva potrebovala napetost, akumulatorje sva polnila s starim predvojnim generatorjem, ki nam je povzročal tudi dosti preglavic. Oddajala sva v Morsejevi abecedi in potem poslušala po radiu, ali so najino poročilo sploh dobili. Opazovanja sama so bila pozimi tudi težavna, saj je močno pihalo in sva se morala po vrvi pomikati do vremenske hišice ter odčitati instrumente. Včasih je bilo vse v ledu, kljub temu, da je hišica zaščitena z dvojnimi žaluzijami. Še bolj zapleteno pa je bilo z anteno, ta je bila napeta med hiško in drogom in ko si ugotovil, da vsa zadeva ne deluje, si šel pogledat in našel antensko žico na tleh, objeto v leden oklep. To si moral stolči, potem splezati na stolp in jo potegniti nazaj gor. Bili so razni dogodki, gospoda Paradiža je recimo napadel slepič in sam se je spustil v dolino! Gori sem ostal za tri tedne sam in vse skupaj sem moral urediti tako, da so stvari tekle. Seveda, bili smo mladi in nepremišljeni; kljub temu, da sem bil sam, sem tudi smučal. Nekoč je odneslo po steni navzdol dežemer, to sem slučajno videl, odpravil sem se ponj s cepinom in, šele ko sem se vračal, sem sprevidel, v kakšno strmino sem se spustil. Moja pot navzdol konec februarja, ko sem dobil zamenjavo, pa se ni končala po načrtih. Skupaj z nosačem, ki je pripeljal zamenjavo in se je z mano vračal navzdol, naju je odneslo nad Konjsko planino. Zajel naju je rob plazu, čeprav je bilo pred tem že splazeno. Letela sva skupaj, najprej je bil on spredaj, potem sem ga prehitel, ogledoval sem si, za katero drevo se bom zagrabil, no, potem se je zadeva sama od sebe umirila. In tako se je moja zgodba s Kredarico končala.

To pa so bili časi in doživljaji! No, vi ste bili potem še nekaj časa na tedanjem Hidrometeorološkem zavodu, bili ste napovedovalec vremena, sinoptik se je reklo takrat – tega izraza danes ne uporabljamo več ...

Sinoptika bi pomenila »skupaj gledati« in takraten sistem dela v sinoptiki je bil tak: imeli smo tri ali štiri skupine. Najprej so bili tu radiotelegrafisti, kajti svetovni centri so oddajali v šifrirani obliki in v določenih terminih so te podatke sprejemali. Potem je druga skupina te vrednosti vnašala na geografske karte. Nato smo pa mi sinoptiki te karte analizirali, poiskali smo področja visokega in nizkega zračnega tlaka, vremenske fronte – za določitev fronte obstajajo določena pravila. In te karte s frontami smo risali vsake tri ure – za področje od Amerike do Urala in tja do severnega dela Afrike in polarnega kroga. Tako karto smo imeli pred seboj vsakih šest ur na novo in na osnovi gibanja front in ciklonov smo napovedovali razvoj vremena.

Tole ste zdi zanimivo, kar ste nekje pripovedovali: napovedovalec je moral »živeti« z vremenom, skratka nekaj časa je moral spremljati razvoj, da je »začutil« vreme. Tako ste tudi organizirali delovne turnuse. Ali je danes to še treba, ali pa je podatkov danes toliko, da ta »občutek«, človeški dejavnik, ni več pomemben – ali pač?

Oh, mislim, da je še vedno pomemben, čeprav se je veliko spremenilo. Tedaj je bilo, gledano skozi današnje oči, še vse primitivno, saj se je prognostika razvila šele po drugi svetovni vojni, danes je povsem drugače, ker imamo toliko tehničnih sredstev. Karte se polnijo avtomatično oziroma računalniško, zdaj prihajajo prek velikih računalnikov že izdelane prognostične karte; takrat se je delalo bolj primitivno, danes pa pri vremenskih napovedih uporabljajo matematične modele, ki vsebujejo cel kup enačb in s tem spremljajo zračne tokove, hidrodinamiko in aerodinamiko.

Meteorologija je danes v veliki meri matematika, danes uporabljajo neprimerljivo več podatkov, kot ste jih imeli vi na voljo v tedanjem času – govoriva o dobi spred pol stoletja in več. Za koliko časa ste si tedaj »upali«, če tako rečem, napovedati vreme, za koliko časa ga napovejo danes?

No, danes ga, kot veste, dokaj dobro napovejo za tri do pet dni. Tedaj smo bili zelo veseli, če smo vreme dobro zadeli za dan vnaprej! To se je pri nekaterih vremenskih razmerah dalo, pri nekaterih situacijah, ki so bile zapletene, pa je bilo težko karkoli reči. Vedeti morate, da sta bila tedaj edina podatka prizemna karta in višinska karta, torej gibanje zraka ter njegova temperatura in vlaga na 5000 m – to so bili osnovni podatki. Še teh podatkov je bilo malo, zdaj imamo radiosondažno postajo tudi v Ljubljani in imamo podatke o stanju nad nami, takrat pa smo si pomagali z raznimi sosednjimi postajami, kot so bile Dunaj, Videm v Italiji in druge. Danes imate satelite, tako da imate vso atmosfero razrezano na plasti, z vsemi podatki. Danes je pravzaprav problem vse to obdelati in sintetizirati.

Če še tole omeniva na kratko: službovali ste takrat tudi na letališču in menda ste se vozili na delo z biciklom. Seveda Brnika tedaj še ni bilo, to je bilo letališče v Polju pri Ljubljani.

Da, s kolesom in s karto pod pazduho od Hidrometeorološkega zavoda ... Je pa bilo tako, da je tedaj odletelo na dan le kakšno letalo in še to samo proti Beogradu. Službovali smo tudi v Lescah, tam je bilo podobno.

Leta 1959 pa ste odšli na Biotehniško fakulteto. Lotili ste se področja agrometeorologije in biometeorologije – pri čemer ta zadnja najbrž ni samo veda o tem, kako vpliva vreme na naše počutje.

Seveda ni samo to, čeprav je tudi to! No, tedaj sem se prijavil na mesto asistenta, ker me je ves čas zanimalo to področje, namreč povezava med živim svetom in okoljem, ki ga v pretežni meri pravzaprav predstavlja atmosfera, v agronomiji pa so poleg tega še tla, iz katerih rastejo rastline. In s tem sem se ukvarjal dolga leta, desetletja. Moram reči, da je bilo na začetku težko, na fakulteti ni bilo prostora in profesor Vovk, ki je bil matičar fakultete – in je tudi veliko vedel o lastnostih tal – mi je rekel: »Za začetek delajte kar doma!« Pozneje, ko se je zgradila Filozofska fakulteta, je bil tam že moj kolega Petkovšek – on je doktoriral pred mano –, odstopil mi je nekaj prostora in bila sva skupaj tja do leta 1977, torej sedemnajst let. Bila sva kolega, ki sva se ukvarjala s podobnimi rečmi v službi in tudi zasebno smo imeli podobne interese – letalstvo, naravo in podobno. Najprej sem delal na Katedri za tla in prehrano rastlin, ki jo je vodil omenjeni prof. Vovk. Moj prvi članek, ki sem ga objavil, je obravnaval nizke temperature v Sloveniji, oziroma obdobja brez slane, pa prvo slano jeseni in zadnjo spomladi – po posameznih področjih. Pri tem sem uporabljal statistične metode in podatke, ki so bili na razpolago na Hidrometeorološkem zavodu. Zahteva je bila, da pripravim doktorat in dogovorila sva se s tedaj znanim slovenskim meteorologom profesorjem Čadežem, ki je deloval na Prirodoslovno matematični fakulteti v Beogradu. V doktorski disertaciji sem povezal obnašanje rastlin v povezavi z vremenskimi tipi. Doktorat sem zagovarjal leta 1965 in o tem je bil med drugim objavljen članek na Madžarskem.

Če poljudno povzameva, saj sliši se preprosto: agrometeorologija mora odgovarjati na vprašanja, kdaj, kje in kaj posejati in posaditi, da bo pridelek optimalen, da ne posiljujemo narave. Vedeti moramo, kdaj seme vzkali in kako rase, kateri pogoji morajo biti izpolnjeni. Vi ste se ukvarjali prav s tem, to je fenologija. Tu ste orali ledino, merili ste količino sončnega obsevanja, temperature tal in zraka pri tleh ...

Da, vse to smo počeli. Merili smo recimo tudi to, kako vpliva na temperaturo rastlinska odeja. Po

meteoroloških predpisih so namreč merili temperature tal v različnih globinah tja do enega metra na golih tleh. Mene pa je zanimalo, kaj se zgodi, če so tla preraščena s travo – in seveda so rezultati prikazali tudi 10 stopinj razlike! Raziskovali smo elemente, ki jih je treba poznati: rastlina raste pod vplivom tal, vremena in pod vplivom tehnologije. Bila pa je tudi vrsta drugih vprašanj: predaval sem – potem ko sem po doktoratu postal docent –, tudi gozdarjem in raziskovali smo recimo temperature drevesnih debel, kakšne so razlike na eni in drugi, recimo osončeni strani. Zdi se nenavadno, a to je pomembno z vidika razvoja škodljivcev – lubadarja recimo. Raziskovali smo tudi žled, torej pogoje, ob katerih pride do tega pojava in kaj je mogoče napraviti. Možnost imajo recimo prosto stoječa drevesa, da je obremenitev enakomerna, če so veje le na eni strani, pa imate škodo. Žled je pogost pojav zlasti v jugozahodni Sloveniji.

Raziskovali ste po področjih, od Primorske do osrednje in ravninske vzhodne Slovenije in teh raziskav, teoretičnih in aplikativnih, je bilo veliko. Pomemben je tudi relief, recimo hrib z idealnimi proporci ali pa drugačna oblikovanost zemljišča .

Da, s profesorjem Rakovcem sva raziskovala to področje sončnega obsevanja, oziroma kot zdaj rečejo, sončni obsev. Ena od velikih raziskav, ki je bila opravljena okoli leta 1980, je zajemala sončni obseg, čas in trajanje sončnega obsevanja. Sončno obsevanje je, bi rekel, pogonska sila našega celotnega naravnega sistema in o tem dotlej nismo prav dosti vedeli. Tedaj so sodelovali takorekoč vsi strokovnjaki s tega področja in o tem je izšla tudi publikacija. To je bilo tudi obdobje, ko se je začelo zanimanje za izkoriščanje sončne energije in za podatke je bil izražen velik interes, mislim, da smo študijo celo prodali na Hrvaško. Tu so bili odgovori na vprašanja, kako je najbolj primerno namestiti sončne zbiralnike na določeni lokaciji, pod kakšnim kotom recimo in podobno.

Kar zadeva kmetijstvo, se mora prilagajati naravnim danostim – gre za izbor kultur in za sortni izbor znotraj kulture. In tako sva polagoma prišla do problema podnebnih sprememb. Klimatske spremembe so sicer sestavni del zgodovine Zemlje kot vesoljskega telesa.

Tako je: v zemeljski zgodovini so se res dogajale spremembe, a v kratkosti človeškega življenja nas zanima, kaj se dogaja v sedanjem času in nekaj malega v prihodnost. Ta kos, ta del je po sedanjih informacijah zelo jasno definiran: klimatske spremembe so dejstvo! To dokazujejo meritve – tudi slovenske, ne samo svetovne. Neposredni dokazi so seveda zmanjševanje ledenikov, manjšanje arktičnega in antarktičnega ledu. To so tako eklatantna dejstva, da pred tem ne moremo pobegniti. To že prispeva k dvigovanju gladine oceanov. Ves čas govorimo o zakisovanju oceanov, to pa spreminja solnatost – saliniteto, temperatura in slanost pa vplivata na oceanske tokove. Saj veste, ena od domnev je, da se bo spremenil Zalivski tok in nekateri trdijo, da se v Angliji to že pozna. Ne smemo pozabiti na vir klimatskih sprememb, to je spremenjena sestava atmosfere. Odločilna je energetska bilanca Zemlje kot celote nasproti vesolju – in posledično razporeditev teh temperaturnih sprememb v atmosferi. Vemo, da se tačas prizemna plast zraka ogreva, stratosfera pa se hladi. Vsa zadeva deluje tako, da plini s tremi in več atomi v molekuli lahko vstopajo v energijsko izmenjavo s sevanjem z zemeljske površine. Teh plinov je sicer količinsko malo, to so ogljikov dvokis, vodna para, ozon – povsod so po trije atomi –, in nekaj drugih onesnaževalcev; in vsi ti lahko vsrkajo sevanje zemeljskega površja in se tako segrevajo.

O spremembah danes ni dvoma, včasih se morda postavlja vprašanje, koliko je to antropogemno, torej koliko smo sami krivi. Pravo vprašanje, profesor, pa po moje je: Ali smo zmožni, sposobni, da z vsemi ukrepi, ki naj bi jih izvajali, spremenimo tako velik sistem, kot sta planet in njegova klima. Smo dovolj veliki, močni?

To je zelo tehtno vprašanje in nanj je težko odgovoriti. Resda vlagamo trud, da bi kaj izboljšali. Glede C02, ki je posledica naših dejavnosti in tudi naravnih procesov, so poskušali z raznimi modeli ugotoviti, kako bi prišli do nekakšnega uravnoteženega stanja, da bi temperatura še ostala v določenih mejah. Vnašali so spremenljivke, kot so rast človeške populacije, rast izvorov ogljikovega dioksida in drugih toplogrednih plinov, in prišli so do podmen, kaj vse bi morali storiti, da bi ta presežek odpravili, tako z zmanjševanjem kot z absorpcijo v gozdovih in v oceanih. Čeprav z oceani ne kaže računati, ker se, kot rečeno, že zdaj kisajo. A stvari seveda ne gredo po načrtih, emisij ne zmanjšujemo, ne pri nas ne v svetu. Osebno ne verjamem, da bomo emisije zmanjšali. Če gledamo na daljši rok, me to vedno spomni na reševanje par-

cialnih diferencialnih enačb. Te dajejo navadno naslednjo rešitev: ali zadeva eksplodira, naraste v neskončnost, druga možnost pa je, da nastopi valovanje, spremembe, ki se sčasoma ublažijo, se spustijo z maksimuma, upadejo. Človek si misli, da tudi če problema sami ne bomo rešili, bo prišlo do rešitve, ki jo bo dala Zemlja sama, vendar bo čas, do katerega se bo to zgodilo, bistveno daljši, kot je človekovo življenje in morda trajanje človeške vrste.

Da, pravijo, da smo ljudje kot vrsta na tem planetu na kratkem obisku. Od teh globalnih problemov, nazaj k vaši večdesetletni profesorski in znanstveni poti: bili ste profesor številnim generacijam, napisali ste več učbenikov, bili ste mentor doktorandom, bili pa ste tudi v tujini ...

Da, večji del kariere sem posvetil pedagoškemu delu in to me je veselilo že v mladosti. V gimnaziji sem vodil razne tečaje za tiste, ki so slabše dojemali. Pedagoško delo na fakulteti me je res veselilo, zlasti zato, ker je bilo zelo raznoliko, predaval sem najprej agronomom in gozdarjem, potem so prišli tudi zootehniki, kajti tudi živali so odvisne od vremenskih razmer. Naj vam kot zanimivost povem, da so Izraelci v neki študiji prikazali, kako se pri produkciji mleka pri kravah dvigne telesna temperatura v tolikšni meri, da so krave na farmah ob vročem vremenu morali tuširati! Sčasoma je prišlo na vrsto urejanje krajine, tako da sem imel zelo pestro publiko, predaval sem urejevalcem krajine, gozdarjem, živinorejcem, občasno pa celo lesarjem, saj klima in vreme vplivata tudi na lesne izdelke, pohištvo, lesene konstrukcije. Sodeloval sem tudi v številnih mednarodnih projektih s področja meteorologije, na nekaterih sem bil domač, bila pa so tudi taka, kjer sam nisem bil domač. Šlo je zlasti za akcije v okviru organizacije COST – sodelovanje v znanosti in tehnologiji. To je bilo kakih dvajset let nazaj, bil sem nekaj časa v Bruslju kot znanstveni sekretar za meteorologijo. Krožil sem po znanstvenih srečanjih po vsej Evropi, kjer so se dobivali strokovnjaki za posamezna področja, od ultravijoličnega sevanja do raznih radarskih sistemov v meteorologiji. Deloval sem v Mednarodnem biometeorološkem združenju, leta 1996 smo imeli zelo dobro organiziran svetovni kongres v Cankarjevem domu. Bil sem predsednik organizacijskega odbora, obravnavali pa smo najrazličnejše povezave biosfere z meteorologijo, bilo je čez dvesto udeležencev.

Zdaj ste že nekaj časa uradno v pokoju, ste še kaj dejavni?

No, nekaj malega sem še počel. Dejaven sem v Slovenskem meteorološkem društvu, kjer smo izdelali argumentirano stališče do podnebnih sprememb, ki ga zelo podpiram. Nekaj časa sem bil na študiju okoljskih znanosti v Novi Gorici nosilec predmeta Meteorologija, zdaj je to prevzel mlajši kolega Bergant. Mislim pa, da je zdaj že čas, da tako raziskovalne kot pedagoške dolžnosti prevzamejo moji učenci, ki so seveda zelo uspešni. Tako lahko rečem, da se je uveljavilo reklo, da morajo učenci prekositi učitelje. Zelo sem vesel, da imamo na vseh področjih znanstvenike, ki se razumejo na stvari in ki so s srcem in dušo predani delu.

Pogovarjal se je **Štefan Kutoš**

P. Lojze Kovačič

Prihod v Bosno

Delovanje p. Franca Slaviča (1847 – 1909)

Franc Slavič se je rodil 16. novembra 1847 v Bučečovcih v župniji Sv. Križ (Križevci) pri Ljutomeru, v kmečki družini očeta Ivana in matere Katarine, rojene Štuhec. Njegov oče Ivan Slavič se je rodil leta 1805 prav tako v kmečki družini Matije Slaviča v Bučečovcih in je umrl leta 1853. Leta 1840 se je oženil s Katarino, hčerjo kmeta iz Kokorič v isti župniji. Mati Katarina, rojena leta 1816, je umrla leta 1908, v starosti 93 let, samo eno leto pred smrtjo mlajšega sina Franca. Kot vdova je živela od leta 1853 na domu, ob gospodarju starejšega sina Matije.

Po osnovni šoli v domači župniji je Franc šolanje nadaljeval na gimnaziji v Mariboru. V počitnicah so ga obiskovali dijaki, ki so jim Slavičevi radi postregli. Franc jih je bil sicer vesel, a spremljal jih je samo do vrtne ograje, z njimi se ni hotel tesneje povezati v družabnem življenju. Rad je bil sam zase in že takrat je bil resen, malo je govoril, kakor njegov brat Matija, medtem ko je bila njuna mati zelo zgovorna.

Ker je iz župnije Sv. Križ pri Ljutomeru v Maribor 8 ur peš hoje, ga je navadno na začetku šolskega leta v gimnazijo vozil brat Matija. Francev gimnazijski sošolec je bil, med drugimi, tudi Ivan Skuhala, pozneje dekan v Ljutomeru, ljudski pripovednik, prevajalec in nabožni pisatelj. Ivan Skuhala je za svojega gimnazijskega sošolca pravil, da je bil zelo nadarjen. Franc Slavič je bil, razen enkrat, vedno najboljši v razredu. Maturiral je leta 1867. V eni od sob domače hiše je še dolgo visela fotografija maturantov.

Teologijo je začel študirati v Gradcu, a je že 20. decembra 1867 vstopil k jezuitom. Pred vstopom se je z materjo dolgo posvetoval v »dijaški« sobi domače hiše. O čem sta se pogovarjala, mati ni nikdar ničesar povedala. Takrat se je od nje za vedno poslovil.

Noviciat je opravljal v Št. Andražu na Koroškem, kjer ga je Matija obiskal. Takrat sta se zadnjič videla, z materjo pa od slovesa nikoli več. Sicer pa je pisal domov dolga pisma. Rad se je pošalil, češ, ali bo brat prišel na boben. Pozneje tudi pisem ni bilo več.

Filozofijo je študiral v Bratislavi, jo končal leta 1875, teologijo pa v Innsbrucku leta 1879. Pripravo na zadnje redovne zaobljube je opravil v Belgiji. Vrnil se je v Innsbruck, se tam pripravljal za profesorja na univerzi, vendar se je kmalu odzval prošnji papeža Leona XIII. (1878–1903), ki je vabil jezuite, da bi šli delovat v Bosno.

Življenjska pot nečaka Matije

Iz iste hiše je bil doma tudi nečak Matija Slavič, pozneje profesor *Svetega pisma* in narodnoobrambni delavec. Rodil se je 27. januarja 1877. Kot gimnazijski petošolec je obiskal v počitnicah strica jezuita v Travniku. Tja je prišel prav v času, ko je imel (1894) poznejši sarajevski nadškof dr. Ivan Šarić novo mašo. S stricem sta se sprehajala po vrtu jezuitskega kolegija. P. Franc se za domače razmere ni dosti zanimal, pač pa je naročil: »Povej doma, da vas nisem pozabil, spominjam se vas vsak dan pri sveti maši!« Za sorodnike mu je dal rožne vence.

Matija Slavič je teologijo študiral na visoki bogoslovni šoli v Mariboru. V duhovnika je bil posvečen leta 1900. Zbiral je fotografije duhovnikov iz rojstne župnije, zato je prosil zanjo še strica. On mu je odpisal: »Nimam nobene slike. Štejte me za mrtvega in stvar je rešena.«

Leta 1905 je nečak Matija doktoriral na teološki fakulteti dunajske univerze, nato je opravljal službo pri-

digarja in kateheta v Celju. Leta 1911 je postal profesor za svetopisemske vede v Mariboru, od leta 1920 pa v Ljubljani. Že naslednje leto je bil redni profesor, predaval pa je do leta 1951. Umrl je 25. oktobra 1957 v Ljubljani.

Matija je še kot profesor v Mariboru leta 1913 opravljal duhovne vaje pri Št. Andražu v Labotski dolini; tedaj mu je drug jezuit povedal, kako je njegov stric užival v nevihti. Ob grmenju, bliskanju in treskanju je odprl vsa okna ter občudoval veličastni naravni pojav.«

Kakor je stric jezuit živel ločen od doma, tako je tudi tiho odšel v večno domovino, ne da bi njegovi domači, še živi brat in sorodniki, zvedeli za njegovo smrt. Kot kaplan v Celju pa je nečak naključno zvedel zanjo od dr. Dujmušića iz Sarajeva, ki je pol leta po patrovi smrti opravil duhovne vaje pri celjskih lazaristih. Za točen datum je zvedel šele leta 1926 iz almanaha *Grad gori*.

Matija Slavič je bil v letih 1930—1931 in 1937—1938 dekan Teološke fakultete v Ljubljani, v letih 1932—1934 in 1939—1940 pa rektor Univerze v Ljubljani. Strokovno se je v letih 1913 in 1927 izpopolnjeval v Egiptu in Palestini, leta 1922 pa na Papeškem bibličnem inštitutu v Rimu.

Kot prvi je prevedel vse *Sveto pismo stare zaveze* iz hebrejskega izvirnika v slovenščino, razen malih prerokov. Leta 1939 je izšel v tisku njegov slovenski prevod petih Mojzesovih knjig in Jozuetova knjiga. Druga prevedena dela so uvrstili v izdajo *Svetega pisma* v letih 1959—1960.

Leta 1918 je bil dr. Marija Slavič v mariborskem Narodnem svetu za Štajersko referent za Prekmurje. Leta 1919 se je udeležil mirovne konference v Parizu. Tamkaj je izdal zelo pomembni razpravi Le Prekmurje, De la statistique du Prekmurje. Od leta 1921 je bil član Mednarodne razmejitvene komisije za mejo med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ter Madžarsko. O Prekmurju je pisal tudi v Mladem Prekmurcu.

Papež Leon XIII. vabi duhovnike v Bosno

Po letu 1878, ko je Avstro-Ogrska zasedla Bosno, je ta po več kot 400-letni turški zasedbi prišla pod politično in ekonomsko upravo avstro-ogrske monarhije, ki je omogočila tudi redno cerkveno življenje za katoličane.

Papež Leon XIII. je 5. septembra 1881 v svojem odloku *Ex hac augusta* o ustanovitvi dijaškega in bogoslovnega semenišča za Vrhbosensko metropolijo zapisal: »Potem ko smo vzpostavili metropolitansko nadškofijsko središče za Bosno in Hercegovino, je naša dolžnost poskrbeti za vzgojo čim večjega števila domačih duhovnikov, ki bodo sposobni opravljati vse duhovniške obveznosti. Odlikovali naj bi se v zglednem življenju, pravi pobožnosti in apostolski gorečnosti. Potrebno jim je omogočiti primerno filozofsko-teološko izobrazbo, da bodo lahko širili krščanstvo v svojem okolju. Zato zapovedujem in naročam, da se brez kakršnegakoli odlašanja v Vrhbosenski metropoliji ustanovi bogoslovno semenišče, ki bo novo vzgojno-izobraževalno središče sarajevske nadškofije in tudi drugih škofij metropolije. Upravičeno upamo, da bodo iz tega bogoslovnega semenišča prihajali številni dobro usposobljeni in vzgojeni škofijski duhovniki, ki bodo z veliko gorečnostjo delovali skupaj z redovniki krajevne Cerkve. Z velikim spoštovanjem naj sodelujejo z redovniki, ki so izredno zaslužni, da se je v Bosni in Hercegovini ohranila rimskokatoliška vera. Redovniki so namreč vlagali velike napore v blagor Cerkve in rešitev duš.«

Prihod jezuitov Bosno

Avstrijski jezuiti so načrtovali delo v Bosni že pred Berlinskim kongresom, ki je zasedal od 13. junija do 13. julija 1878 in je podpiral avstro-ogrsko zasedbo Bosne in Hercegovine, do katere je prišlo jeseni istega leta.

Med avstro-ogrskimi jezuiti je bilo veliko Hrvatov, Slovencev in drugih Slovanov, zato so bili posebno pozorni na to, kar se je dogajalo v državah, ki so takrat nastajale na Balkanu.

Ko je jezuitsko provincialno vodstvo na Dunaju načrtovalo delo jezuitov v Bosni, je bil med prvimi jezuiti, ki so odpotovali tja pripravljat vse potrebno za prihod drugih jezuitov, p. Erik Brandis.

Pater Brandis je izviral iz štajerske plemiške družine. Rodil se je 30. aprila 1834 na gradu Betnava (nemško Windenau) pri Mariboru. Imel je še dve leti starejšega brata Antona. Ko je bil Erik star sedem let, je bil njegov oče grof Klemen imenovan za cesarskega namestnika na Tirolskem, zato je v letih 1841–1848 družina živela v Innsbrucku. Med tem se je cesar Ferdinand I. odpovedal prestolu in novi cesar je postal njegov brat Franc Jožef. Družina Brandis se je preselila na cesarski dvor v Prago, kamor je nekdanji cesar Ferdinand I. poklical Klemena Brandisa za upravnika, zato se je Erik vse do sedmega razreda gimnazije izobraževal v zasebni šoli. V osmem razredu se je vpisal na državno gimnazijo in leta 1851 maturiral, nato je šel študirat pravo v belgijski Louvain, nadaljeval pa ga je v Innsbrucku, kjer je leta 1855 tudi diplomiral.

Svoje domače je zelo presenetil, ko je nepričakovano vstopil k jezuitom. V Baumgartnu v Avstriji je bil dve leti v noviciatu, nato pa je še eno leto utrjeval učno snov iz retorike (govorništva). Filozofijo in teologijo je v letih 1858–1863 študiral v Innsbrucku. Predstojniki so upoštevali njegove naravne sposobnosti in mu omogočili študij naravoslovnih ali eksperimentalnih znanosti. Usposobil se je za gimnazijskega profesorja naravoslovja. Po potrebi je poučeval še fiziko, kemijo, zemljepis in matematiko. Obvladal je tudi več jezikov. Že od otroštva je govoril

Travnik v Bosni med vojnama

slovensko, v šoli pa se je odlično izpopolnil v znanju latinščine in nemščine. Pisal in pogovarjal se je tudi v hrvaškem, slovaškem, poljskem, madžarskem in italijanskem jeziku, dopisoval pa si je še v angleščini in francoščini.

P. Erik Brandis je kar 38 let poučeval na jezuitskih gimnazijah. Gimnazijski profesor je bil v letih 1876–1914, do svojega osemdesetega leta. Opravljal je tudi službo rektorja različnih jezuitskih šolskih ustanov: v Kalocsi na Madžarskem (1863–1870), v Kalksburgu pri Dunaju (1870–1872), znova v Kalocsi (1872–1875), v Kopornaku na Madžarskem (1875–1876), v Zagrebu (1876–1879) ter v Bratislavi in Trnavi na Slovaškem (1879–1881).

Jezuitski predstojniki so ga konec leta 1876 poslali v Zagreb, da bi poizvedel, kako in kje bi v Bosni lahko delovali jezuiti. To nalogo mu je 25. marca 1878, še pred zasedanjem Berlinskega kongresa, zaupal avstrijski jezuitski provincial. V septembru leta 1878 je p. Brandis obiskal samostan trapistov v Banjaluki. Najprej so jezuiti hoteli od trapistov kupiti zemljišče in tam zgraditi hišo, ki bi postala središče za delovanje jezuitov v Bosni, vendar do uresničitve teh načrtov ni prišlo. P. Brandis je 10. februarja 1879 jezuitskemu vrhovnemu predstojniku predlagal Travnik ob reki Lašvi v Bosni. Čeprav je predstojnik redovnih sester usmiljenk menil, naj bi bile vse pomembne cerkvene ustanove v Sarajevu, kjer je bil sedež nadškofije, je p. Brandis ocenil, da je za ustanovitev vzgojno-izobraževalne ustanove in pastoralnega središča primernejši Travnik, kjer bodo jezuiti lahko samostojne delovali.

P. Brandis je prvič obiskal Travnik leta 1879, nato pa spet 6. januarja 1882, ko se je začelo pripravljati odprtje nadškofijskega dijaškega semenišča za Bosno in Hercegovino.

Slavičevo delo v Bosni

P. Franc Slavič se je leta 1882 odzval povabilu sarajevskega nadškofa Josipa Stadlerja, ki je želel, da bi mu jezuiti pomagali organizirati katoliško šolstvo v Bosni. Leta 1882 je bil p. Slavič najprej ceremoniar in nadškofov tajnik. P. Erik Brandis pa je medtem začel poučevati dijake v najeti turški hiši v Travniku. Dne 14. januarja 1882 je prispel v Travnik Zagrebčan p. Anton Mesek, ki je bil imenovan za prvega rektorja tamkajšnjega nadškofijskega dijaškega semenišča. Obema redovnikoma sta se kmalu pridružila še slovenska patra Aleksander Hoffer in Franc Slavič. Dijaško semenišče je bilo uradno odprto aprila leta 1882. Dijake so lahko sprejeli v dijaški dom in jim zagotovili hrano. V oktobru istega leta so začeli z rednim poukom v gimnaziji.

Leta 1883 je Franc Slavič postal glavni vzgojitelj v dijaškem semenišču. V gimnaziji je poučeval hrvaščino in klasične jezike. Vzgajati domače duhovnika je bila prednostna naloga tako za nadškofa Stadlerja kakor za p. Slaviča. V tem času se je dokončno pridružil jezuitskemu redu, ko je 2. februarja 1885 izpovedal v Travniku slovesne zadnje redovne zaobljube.

Gimnazijski pouk je prva leta ovirala prostorska stiska. Z rednim poukom so začeli v turški hiši. Nova gimnazijska in semeniška stavba je postopoma zrasla na zemljišču, kjer je nekoč stala livarna topov. V juniju leta 1883 je bila gimnazija z internatom preseljena iz turške hiše v novo stavbo, ki je bila dokončana leta 1888.

Leta 1887 je p. Slavič postal prvi rektor popolne travniške gimnazije, v letih 1890—1893 pa je bil rektor nadškofijskega dijaškega semeništča in prvih letnikov visoke bogoslovne šole. Slednja je namreč, preden so zgradili novo stavbo v Sarajevu, najprej delovala v Travniku, takrat še brez državne pomoči, ker je imela premalo bogoslovcev. Obe skupnosti je kljub veliki prostorski stiski vodil tako, da sta lahko delovali vsaka zase, po ločenih učnih načrtih.

V prvi letnik teologije v Travniku se je vpisalo le pet bogoslovcev sarajevske nadškofije. Vsi so vztrajali in bili leta 1894 posvečeni v duhovnike. Med njimi je bil tudi poznejši sarajevski nadškof dr. Ivan Šarić, ki je bil dijak travniške gimnazije od začetka njenega delovanja. P. Slavič je še živel, ko so dr. Ivana Šarića 27. junija 1908 imenovali za sarajevskega nadškofa. V času, ko je bil p. Slavič rektor sarajevske visoke bogoslovne šole, je bil v letih 1903–1907 njen slušatelj tudi Marko Alaupović, kasnejši sarajevski nadškof ordinarij (1950–1970).

Organizator katoliškega šolstva

P. Slavič, ki je bil široko kulturno razgledan, upravno spreten in didaktično iznajdljiv, je prevzemal vse odgovornejše službe. Poleg številnih obveznosti, ki jih je imel, ko se je v Bosni snovalo katoliško šolstvo, je bil priljubljen voditelj duhovnih vaj in Marijinih kongregacij. Njegovo glavno delo je bilo organizacija šolstva.

P. Slavič je v času svoje rektorske službe v travniški nadškofijski gimnaziji (1887–1893), visoke bogoslovne šole v Travniku (1890–1893) in v Sarajevu (1899–1908) skrbel za učne načrte. Bogoslovcem je predaval retoriko, pedagogiko in katehetiko. Najdlje je v letih 1899–1909 je predaval katehetiko na visoki bogoslovni šoli v Sarajevu. P. Slavič je v Sarajevu poleg profesorske in upravne službe opravljal tudi delo ekonoma.

Ker je bil p. Slavič prvi rektor popolne nadškofijske gimnazije in tudi rektor visoke bogoslovne šole, je imel veliko opraviti z urejanjem pravice javnosti obeh ustanov. Posebno zahtevno je bilo pridobiti pravico javnosti za travniško nadškofijsko gimnazijo. Če naj bi jo pridobila, so morali učne načrte uskladiti z načrti državnih šol. Učni načrt visoke bogoslovne šole so prilagodili načrtu teološke fakultete v Zagrebu, in sicer na predlog nadškofa Stadlerja, ki je bil pred imenovanjem na to mesto profesor na zagrebški teološki fakulteti.

Stavbo nove visoke bogoslovne šole v Sarajevu so začeli graditi v letu 1890, pred začetkom teoloških predavanj v Travniku. P. Slavič je bil takrat rektor Visoke bogoslovne šole v Travniku. Na dunajsko vlado je 11. novembra 1890 naslovil prošnjo, da dovoli graditev bogoslovnega semeništča v Sarajevu. Vlada je 24. junija 1891 odgovorila, da v avstro-ogrski monarhiji ne dovoli zbiranja denarnih sredstev za novo bogoslovno semenišče. Nadškofijski ordinariat pa je vztrajal pri uresničitvi načrta in 15. septembra 1891 poslal vladi načrt arhitekta Josipa Vancaša za stavbo novega bogoslovnega semeništča v Sarajevu, obenem je prosil za gradbeno dovoljenje. To je prišlo 27. marca 1892 in sicer za 2093 kvadratnih metrov veliko parcelo so morali plačati 376 fl pristojbine. Nadškof Josip Stadler je 21. avgusta 1893 lahko sporočil avstrijski vladi: »Na osnovi pred časom izdanega dovoljenja avstrijske vlade za odprtje nadškofijskega bogoslovnega semeništča v Sarajevu nadškofijski ordinariat sporoča, da so dela dokončana. V novi stavbi nadškofijskega bogoslovnega semeništča v Sarajevu bomo v začetku septembra začeli s poukom.«

Sarajevska visoka bogoslovna šola ni nastala v času avstrijske absolutistične države. Cesar Jožef II. (1780-1790) je bil najznamenitejši vladar takšne »državne Cerkve.« Vpliv absolutistične državne ureditve je segal vse do revolucionarnega leta 1848. Po tem letu Cerkev ni bila več pod tako močnim vplivom države. Leta 1855 je bil sklenjen konkordat med avstrijskim delom ogrskega cesarstva in katoliško Cerkvijo. Sarajevska visoka bogoslovna šola ni bila neposredno pod državno upravo tako ne v avstrijskem in ne v ogrskem delu cesarstva, ampak je imela nekaj samostojnosti v upravi in zakonodaji.

Nadškofijska gimnazija v Travniku in visoka bogoslovna šola v Sarajevu nista prejemali denarnih sredstev iz verskega sklada, kakor je bilo v navadi pri drugih verskih šolah avstro-ogrske monarhije. V času vladarja cesarja Jožefa II. je verski sklad ustanovila in upravljala državna absolutistična oblast, kar je imelo velik vpliv na delo šol. Verske šole v Bosni so bile manj podvržene neposrednemu državnemu nadzoru, zato je bila cerkvena uprava svobodnejša pri nastavitvi profesorjev, oblikovanju učnega načrta, vpisu šolarjev itd. Avstrijska država je leta 1883 sklenila sporazum z muslimani in pravoslavnimi glede ustanavljanja njihovih šol. Katoliško šolstvo v Bosni je upoštevalo dejstvo, da deluje na področju, kjer živijo verniki različnih ver in kultur.

V Avstro-Ogrski niso poznali zasebnih škofijskih državnih semenišč in visokih bogoslovnih šol, ampak je država zahtevala poenotenje šol pod državno upravo. Učni načrt je bil v skladu s načrtom v drugih podobnih šolah.

Leta 1908 je p. Franc Slavič odložil rektorsko službo v Sarajevu. Predstojniki so ga poslali v Travnik, da bi pomagal nadškofijski gimnaziji iz gospodarskih težav. Dotlej je bil vedno zdrav, tam pa je zbolel in 2. marca 1909 umrl za hudo vročinsko boleznijo.

Nadaljevanje opernega izročila

Vladimir Frantar

Praga Varšava, Riga

V vseh treh prestolnicah je bila operna tradicija že od nekdaj dovolj močna; imeli so nekaj v svetu priznanih skladateljev, dirigentov, režiserjev, pevcev in pevk, ki so gostovali tudi na Zahodu. Vendar danes glasbeni umetniki iz omenjenih prestolnic po številu še vedno ne morejo konkurirati Britancem, Američanom, Nemcem ali Francozom – pa tudi Rusom ne. A so jim po svojih dosežkih nekateri enakovredni in glasbeni hrami v omenjenih treh državah delujejo »s polno paro«, so profesionalni in tudi občinstva jim ne manjka.

Wagner v Pragi

Češka prestolnica ima vsaj tri veličastne, bogate in lepe zgradbe, v katerih uprizarjajo opere – a ne samo opere, tudi drame, balete in koncerte ter recitale. Najbolj reprezentativno je Narodno gledališče (Národní divadlo), ki stoji ob Vltavi, in je postalo že pravi simbol Prage.

Slovesna otvoritev še ne dokončanega hrama je bila junija 1881; z njo so počastili obisk kronskega princa Rudolfa Avstrijskega. Potem je bilo še enajst predstav, nato so gledališče zaprli, da bi ga dokončali, a ga je uničil požar. Šele 18. novembra 1883 so ga ponovno slovesno odprli, tokrat s Smetanovo opero *Libuše*, ki je bila skomponirana prav za to priložnost.

V dolgih letih je bilo nekaj obnovitev zgodovinske stavbe, največja med letoma 1977-83. Točno 18. novembra 1983 so slavili stoto obletnico Narodnega gledališča – spet z opero Bedřicha Smetane *Libuše*.

Podružnica Narodnega gledališča je Meščansko gledališče (Stavovské divadlo) v Starem mestu. Odprli so ga že 1783. z Lessingovo dramo *Emilia Galotti*, a za operno zgodovino je pomembno, da je bili v njem svetovni premieri Mozartovih oper *Don Giovanni* (1787 – dirigiral je sam skladatelj) in *Titus* (La clemenza di Tito) – 1791. Tu so nastopali znani glasbeni (pa tudi dramski) umetniki, od Webra in Paganinija do Rubinsteina ter Mahlerja. Leta 1948 so gledališče priključili Narodnemu gledališču in ga poimenovali Tylovo divadlo. Še danes v njem izvajajo Mozartove opere, med njimi seveda *Don Giovannija* pa tudi *Così fan tutte* in *Figarovo svatbo*.

Današnja Državna opera (Státní opera Praha) je bila ustanovljena leta 1888 kot Novo nemško gledališče, v letih 1949-89 pa so ga imenovali Smetanovo gledališče. Prva predstava v njem je bila januarja 1888 – to so bili Wagnerjevi *Mojstri pevci nürnberški*. Prvi direktor Angelo Neumann je pripeljal ugledne glasbenike in ustvaril visoke umetniške standarde. Z gledališčem so kasneje sodelovali Kurt Adler, Alexander Zemlinsky, Erich Kleiber, Otto Klemperer, Hans Hotter … V njem so prepevali tudi Nellie Melba, Enrico Caruso, Emma Calvé, Lilli Lehmann, Selma Kurz, Maria Jeritza, Leo Slezak in mnogi drugi – same zvezde nekdanje operne tradicije.

V času nacionalsocializma je bil teater prava oaza demokracije, saj je nudil zatočišče umetnikom, ki so zbežali iz Nemčije. Zaradi političnih in finančnih težav so ga leta 1938 zaprli.

Po drugi svetovni vojni je gledališče postalo Češka, ne več Nemška opera. Septembra 1945 je bila prva predstava – Smetanova *Branderburžani na Češkem*. Nadaljevali so tudi s sodobnejšimi postavitvami – v nasprotju z bolj konservativnim Narodnim gledališčem.

Novembra 1949 je Smetanovo gledališče postalo podružnica Narodnega. Izvajali so tudi baletne predstave in dosti del čeških avtorjev (predvsem Smetane, Dvořáka in Janáčka). To je bil seveda čas strogega komunističnega režima in 1973. je prišlo do odmevnega gostovanja Bolšoj teatra iz Moskve, leta 1979 pa je tu gostovala Dunajska državna opera s Straussovo *Ariadno na Naksosu* (Zerbinetto je briljantno odpela tedaj še mlada Slovakinja Edita Gruberová).

Leta 1989 je gledališče postalo samostojna Državna opera v Pragi in to ostaja še dandanes – kljub poskusom, da bi ga znova združili z Narodnim gledališčem. Značilno je, da so repertoar – pod vodstvom

Karla Drgáča –, obogatili s številnimi glasbenimi deli dvajsetega stoletja.

Postavitve Wagnerjevih del so za vsako operno hišo preskušnja in velik izziv. V Narodnem gledališču v Pragi so *Parsifala* uprizorili po mnogih letih, pravzaprav prvič po premieri 1914. (V Ljubljani je bil na sporedu le v sezoni 1932-33 in je pod dirigentskim vodstvom in v režiji Mirka Poliča imel deset predstav).

A tokratni praški *Parsifal* je pripravljen z velikimi ambicijami. »Slavnostno odrsko igo v treh dejanjih«, ki je z odmoroma trajala več kot pet ur, so vizualno posodobili, toda predstava ni bila avantgardna. Režiser Jiři Herman je ohranil tradicionalni potek dogajanja in ga obogatil z dosežki sodobne operne tehnike ter režije; daleč od nesmiselnih ekshibicij, ki jih v zadnjem času pripravljajo v Bayreuthu in tudi kje drugje. Vpletel je novo, nemo osebo, mlajšega moškega, ki v središču odra na začetku dejanj grabi pesek, sicer pa se ne vključuje preveč v akcijo. Ta simbol mi ni bil docela jasen. Uprizoritev deluje – na sodobnem, mobilnem prizorišču Pavla Svobode in v čednih kostumih Alexandre Gruskove –, mestoma tudi statično, a se razgiba predvsem v drugem dejanju – v Klingsorjevem dvorcu –, z nastopi cvetličnih deklet in zapeljive Kundry. Zaključek deluje – z obhajilom, z umivanjem nog in s krstom – dovolj veličastno, kot vedno pa ostane nedorečen lik Kundry – na eni strani s čutno in sovražno, na drugi pa s ponižno in asketsko držo; in seveda njena smrt.

Pod dirigentskim vodstvom Američana Johna Fiореja orkester praškega Narodnega gledališča igra izvrstno. Predvsem se izkaže v uverturi (po nepotrebnem je vizualizirana) in v medigrah, a tudi zbor je učinkovit, glasovno ubran in močan. Med solisti je najšibkejši Matthias Hölle v vlogi Gurnemanza. Nekoč vodilni basist svetovnih opernih scen je pač ostarel in pevske moči mu popuščajo. Zato pa je veliko presenečenje poljski baritonist Tomasz Konieczny kot Amfortas, s svežim in prodornim glasom. Alfons Eberz ustreza naslovnemu junaku pevsko, vizualno nekoliko manj, a v celoti poustvarja prepričljiv lik Parsifala. Imenitna je Eva Urbanová – Kundry, pevsko zanesljiva in igralsko markantna, dvolična, nevarna (predvsem v prizoru zapeljevanja), pa spet ponižna in vsa svetniška. Manj reprezentativen je Klingsor (Ivan Kusnjer), dovolj opazen pa Ondřej Mráz kot Titurel. V manjših vlogah nastopajo solidni pevci, predvsem prednjačijo cvetlična dekleta v modro-oranžnih oblačilih, v zapeljivi igri in v pevski zlitosti: Lenka Máčiková, Michaela Kapustová, Yukkido Šrejmová Kinjo, Lucie Fišer Silkenová, Stanislava Jirtu in Katerina Jalovcová.

Parsifal prav gotovo pomeni enega od vrhuncev operne sezone v Pragi in ga bodo ponavljali tudi v naslednjih letih.

La bohème v Državni operi je repertoarna predstava, na sporedu nekajkrat v mesecu. Režija Ondřeja Havelke, scenografija Martina Černýja in kostumografija Jane Zborilove ne prinašajo nič novega; vse je v standardnih okvirih klasične operne predstave. Glasbena plat je solidna, saj ugledni slovaški dirigent Ondřej Lenárt dobro pozna zapleteno partituro in z glasbeniki ter s pevci uživa v njeni oživitvi. Med protagonisti najbolj ugajata Pavla Vykopalová kot nežna, glasovno in pojavno prijetna Mimi pa tenorist Tomáš Černý v vlogi Rudolfa, ki je sicer pevsko zanesljiv, a v višinah nekoliko negotov. Ugajajo tudi ostali bohemi, Svatopluk Sem kot Marcel, Jiři Hajek (Schaunard) in Jiři Sulženko (Colline). Za vsemi nekoliko zaostaja Musetta (Jana Sibera), ki pa je z vskokom rešila predstavo.

Svetovna premiera modernega baleta v Varšavi

Operna in baletna tradicija se je na Poljskem pojavila zelo zgodaj – kakšnih dvajset let po tem, ko so jo utemeljili v Italiji. Seveda so jo najprej posredovali italijanski umetniki. Jan Sobieski III. je bil prvi, ki je naročil gradnjo operno-baletne hiše v Varšavi (Opernhaus).

Prvo poljsko narodno opero je ustvaril Maciej Kamieński – leta 1778 je bila premiera njegovega dela *Siromaštvo osrečuje* (Nędza uszczęśliwiona).

Pravi razvoj se je začel z dograditvijo mogočne zgradbe Velikega gledališča (Teatr Wielky), ki so ga odprli leta 1833 z Rossinijevim *Seviljskim brivcem*. Gledališče so večkrat obnavljali in ko je bila Poljska razdeljena med Rusijo, Prusijo in Avstro-Ogrsko, je igralo veliko politično in kulturno vlogo. Tu sta bili prvič uprizorjeni Moniuszkovi operi *Halka* (1858) in *Strašni dvor* (1865). Koreograf Virgilius Calori je postavil balet *Pan Twardowski* (1876), ki je ostal na sporedu mnogo let. Izvajali so tudi dela Paderewskega, Szymanowskega in drugih pa balete Romana Turczynowicza, Pjotra Zajlicha, Felixa Pernella … Varšava je spoznala vso pomembno svetovno operno in baletno produkcijo – v domačih izvedbah in ob gostovanjih tujih ansamblov.

Veliko gledališče je bilo popolnoma uničeno med drugo svetovno vojno; opere in balete so med letoma 1945-65 izvajali v drugih gledališčih, novi in povečani Teatr Wielky, ki je bil za tiste čase eno največjih, najmodernejših in tehnično najbolje opremljenih svetovnih opernih gledališč, so slovesno odprli spet 1965.

Od tedaj se je operna in baletna tradicija v Varšavi povečala in razširila. Uprizarjajo številna domača dela, od Moniuszka do Pendereckega pa tudi vse velike opere in balete uglednih svetovnih skladateljev, vključno z Wagnerjevim *Nibelunškim prstanom*. Znanim poljskim koreografom (Leon Wojcikowski, Stanisław Miszczyk, Witold Gruca) so se pridružili tudi slav-

ni tujci: Béjart, Cullbergova, Lazzini, Lifar, Neumeier, Wingoradow in drugi.

Veliko zanimanje je konec marca zbujal koncert poljske primadone, sopranistke Izabelle Klosinske, ki naj ne bi pela Verdijevih popularnih opernih arij, ampak njegove manj znane pesmi in romance. A dama je zbolela in koncert odpovedala.

Ni pa odpadla svetovna premiera modernega baleta *In nehalo bo deževati… (I przejdą deszcze….)* koreografa in režiserja Krzysztofa Pastorja na glasbo Henryka Mikolaja Góreckega. Poljaki imajo zelo dobro razvito tradicijo klasičnega in modernega baleta; v slednjem so ta čas kar v evropskem vrhu. To je dokazala tudi zadnja premiera.

Balet ima za izhodišče pretresljivo pesem *Deževje (Deszcze)* Krzysztofa Kamila Baczyńskega, izredno nadarjenega mladega pesnika, ki je bil umorjen na začetku varšavske vstaje 4. avgusta 1944, ko mu je bilo le triindvajset let. Nasproti velikega gledališča je spominska plošča na mestu, kjer so ga ubili. V svoji pesmi je Baczyński med drugim zapisal: *Dež je kot usmiljenje; pomije vse: kri padlih junakov na bojnih poljih, človeške upe in zrak, napolnjen s strahom ter negotovostjo* …

Nastal je balet, pravzaprav »happening« v štirih slikah, ki imajo vsaka svoj naslov: Čas skupnosti, Čas strahu, Čas nesreče in Čas mavrice. Predstavo brez odmora uvajata zbor in baritonski solo, a svoj vrhunec doseže v plesnih točkah. Solisti in zboristi baleta Varšavske opere so zares odlični, predvsem moški, ki imajo vodilno vlogo, saj se bojujejo, ženske pa jih potrpežljivo čakajo. Nekaj elegantnih skokov vodilnih plesalcev je bilo zares imenitnih. Predvsem so se izkazali Rubi Pronk, Adam Kozal, Jacek Tyski, Egor Menshikov, za njimi pa Joanna Drabik, Magdalena Ciechowicz in Dominika Krysztoforska.

V predstavi je nekaj dramaturških inovacij (Daniel Przastek) pa scenografskih »čudežev«, ki jih ustvarjajo predvsem svetlobni učinki (Bert Dalhuysen) in projekcije (Miguel Nieto). Sodobni spektakel torej, kakršen opominja na mračno preteklost, veličasten in impozanten, ki daje misliti še dolgo po končani predstavi.

Čajkovski v Rigi

Operno življenje v Rigi in v Latviji nasploh nima tako dolge tradicije kot v Pragi in v Varšavi. Skromni začetki so sicer bili v XVIII., razmahnilo pa se je v XIX. stoletju. Nemško mestno gledališče so odprli leta 1782, za uradni začetek opere v Latviji pa štejejo leto 1912, ko je Pavlus Jurjans ustanovil Latvijsko opero (Latviešu opera). Med prvo svetovno vojno so pevci odšli v Rusijo, a so se po njenem koncu vrnili in Opera je začela delovati pod vodstvom profesorja Jazepsa Vitolsa, ki je bil tudi ustanovitelj in dolgoletni rektor Glasbene akademije. Vzporedno se je razvijal balet, največji vrednoti pa sta bili vseskozi odlična orkester in zbor, ki sta – tudi samostojno –, dosegla velike uspehe na mednarodnem področju.

Ta čas je nekaj latvijskih opernih pevcev, ki so v svetu zelo cenjeni, predvsem mezzosopranistka Elina Garanča, sledijo pa ji Ines Galante, Inga Kalna, Marina Rebeka, Kristina Opolais, Maja Kovalevska, Aleksandrs Antonenko in Egils Silins.

Richard Wagner je tudi nekaj časa živel in ustvarjal v Rigi (1837-39), kjer je bil glasbeni direktor v Operi. V njegovo čast pripravljajo celotno tetralogijo *Nibelunški prstan*; prve tri dele so že realizirali, premiera četrtega in zadnjega (*Somrak bogov*) bo novembra letos. Na opernem festivalu, ki ga prirejajo vsako leto junija, bodo leta 2013 – ob dvestoletnici Wagnerjevega rojstva –, uprizorili celotni *Prstan* v režiji Viestrusa Kairinšsa; obnovili ga bodo tudi 2014., ko bo Riga kulturna prestolnica Evrope.

Seveda je ruska operna tradicija – in z njo Čajkovski –, v samostojni, evropski Latviji še vedno prisotna. Premiera *Pikove dame* je bila leta 2005, a je postavitev še vedno živa in privlačna. Operni direktor in režiser Andrejs Žagars je ustvaril sodobno predstavo, postavljeno v šestdeseta leta prejšnjega stoletja. Hermann ni vojak, vsaj v vojaških oblačilih se – tako kot njegovi prijatelji Tomski, Čekalinski in Šurin –, ne pojavlja, je slabič na zunaj in navznoter, mladi fant brez življenjskega cilja; preveva ga le strast do igranja in ta ga na koncu pogubi. Režiser je celotno dogajanje postavil v notranjost, tudi prizora v parku in ob Nevi, grofičin duh se ne pojavi (samo glas), slovesna prireditev na čast cesarice je svojevrstna predstava, v kateri zboristi plešejo twist, carico pa predstavlja brhka »misica«. Liza ne skoči v Nevo, ampak se v Hermannovi sobi ustreli, on pa ji, po izgubljeni partiji z Jeleckim, sledi. Največja vrednota predstave so dobri pevci in odličen orkester pod vodstvom mladega, temperamentnega dirigenta Modesta Pitrensa. V glavnih vlogah nastopata odlična gosta iz sanktpeterburškega Teatra Marinsky, mladi nadarjeni tenorist Maxim Aksenov v vlogi Hermanna in ugledna Ljubov Sokolova kot grofica. Z njima pojejo domači solisti, ki ne razočarajo: Aira Rurane (Liza), Kristina Zadovska (Polina), Samsons Izjumovs (Tomski), Janis Apeinis (Jelecki) in drugi.

Balet *Don Kihot* na glasbo Ludviga Minkusa in v koreografiji Mariusa Petipaja v obnovljeni verziji Aivarsa Leimanista je daleč od Cervantesovega romana in naslovni junak je tu malone epizodna figura, ki ima le pantomimično vlogo, ne plesne. V ospredju je ljubezenska zgodba dveh parov, predvsem živahne Kitri in njenega Bazilsa. Balet zahteva razkošje barv, predvsem v kostumih (zasnovala jih je Ilza Vitolina) in odlične plesalce; ti v Rigi imenitno opravijo svoje naloge, predvsem vodilna para Margarita Demjano-

ka in Sergejs Neikšins (Kitri in Bazils) pa Iljana Puhova ter Viktors Seiko (Rozita in Matador). Tehnično so izvrstni, obenem pa svojim vlogam vlivajo življenje s pravo mero živahnosti, temperamenta in osebnega šarma, kar je za plesno predstavo zelo pomembno.

Jevgenij Onjegin je skoraj nova postavitev, saj je bila premiera decembra lani. Tudi to je z velikimi ambicijami pripravil Andrejs Žagars. Kot je zdaj v navadi, je postavil dogajanje v današnji čas, kar se ne sklada povsem s tradicionalnimi normami Rusije iz obdobja Puškina in Čajkovskega, a ni čisto brez smisla. V ospredje je na sceno postavil veliko posteljo, ki pa odigra svojo vlogo le v delu prvega prizora in v drugem, v ostalih mora biti tudi miza ali kaj podobnega. Scenografija Katrine Neiburga je obogatena z danes nepogrešljivimi projekcijami, filmskimi, video in slikovnimi, ki zelo uspešno dopolnjujejo vizualno podobo predstave. Kostumi Marite Mastina in Rolandsa Peterkopsa so dovolj učinkoviti.

V karakterizaciji oseb je šel Žagars svojo pot, ne le pri protagonistih (Lenski se ustreli sam, Onjegin ima med polonezo – ki je sploh ne plešejo –, na začetku zadnjega dejanja moreče sanje), ampak tudi pri drugih. Tako Larina ni pridna gospodinja, ki navadno na začetku kuha marmelado ali lika perilo, je spogledljiva petdesetletnica, še zmeraj »greha vredna«, Filipjevna ni običajna »njanja«, ampak le Larinina pomočnica pri vzgoji otrok. Tatjana na začetku piše na prenosnem računalniku, a pismo Onjeginu napiše z roko. Ob Greminu postane pisateljica in na sprejemu deli svoje knjige ter avtograme. Velikodušni knez podari eno tudi vznemirjenemu Onjeginu.

Seveda je odlična glasbena plat predstave pod vodstvom dirigenta Mihailsa Tatarnikovsa, s spet imenitnima orkestrom, zborom ter z izbranimi solisti.

V Rigi imajo dosti pevcev, tako da vsako večjo vlogo pojejo trije, vabijo pa tudi goste iz Rusije. Tokrat sta Tatjana in Olga, izvrstni Gejena Gaskarova in Irina Šiškova, solistki Marriinskyjeve Akademije za mlade pevce. Seveda je bolj v ospredju prva, z lepim in zvonkim mladodramskim sopranom ter s simpatično, zadržano igro, kot se za Tatjano spodobi. Kot naslovni junak se predstavlja domačin Laimons Pautienus; sprva je igralsko nekoliko zavrt, nato pa vse bolj strasten in vihrav, glasovno vseskozi več kot soliden. Nervozni, nemirni, zaljubljeni Lenski, ki so mu nadeli očala, je vloga, ki dobro ustreza tenoristu Raimundsu Bramanisu, simpatični Gremin pa je solidni basist Krišjanis Norvelis. Izstopata tudi koketna Larina (Anželina Goba) in nekoliko manj vpadljiva Filipjevna (Ilona Bagele). Triquet nastopa v dvojni podobi (Andris Kipjuks in Ikars Samardžijevs), kot nekakšen čarovnik, ki preseneča naivne goste s cenenimi triki. Predstava v Rigi zanimiva in dovolj kvalitetna.

Vladimir Frantar

Novosti, ki navdušujejo

Založba kaset in plošč RTV Slovenija, Ljubljana, 2011

Založba kaset in plošč RTV Slovenija (ZKP) je malo pozno, šele sredi aprila, predstavila svoje novosti simfonične, komorne, zborovske, operne, jazzovske, otroške in ljudske glasbe, a žetev je bogata.

Urednica Mojca Menart je dobro opravila izbor in vodila predstavitev, ki je trajala skoraj tri ure, saj je bila resnično temeljita. Ob vsaki od triindvajsetih novih izdaj smo slišali njeno spremno besedo, odlomek z zgoščenke in komentar enega od ustvarjalcev ali urednika oziroma kratek pozgovor z njim.

Plošče so raznolike, izvedbe pa zares kvalitetne.

Igraj kolce je raznovrstni program pesmi, ki jih izvaja Dekliški zbor Škofijske klasične gimnazije Zavoda sv. Stanislava iz Šentvida nad Ljubljano pod vodstvom dirigentke Helene Fojkar Zupančič: od *Ave Marije* in *Lauda Siona* do priljubljenih popevk, Sossove *V Ljubljano* in Robežnikovega *Oriona* …Spremno besedo je napisala Brigita Rovšek.

Najštevilnejše so tokrat izdaje plošč komorne glasbe.

Posebno vrednoto predstavljajo posnetki *Protestantskih napevov* s Komornim zborom RTV Slovenija (dirigent: Sebastjan Vrhovnik), dvojni album *Iacobus Gallus* (dirigenta: Sebastjan Vrhovnik in Holger Speck), baročnega orkestra Les Favorites (Domen Marinčič, Tomaž Sevšek) z deli Felixa Mendelssohna Bartholdyja (dirigent: Sebastjan Vrhovnik, organistka Polona Gantar). Na zgoščenkah so posneti dve Gallusovi maši in izbor motetov ter madrigalov, prav gotovo najpomembnejši del njegovega opusa. Na prvi plošči je missa super *Iam non dicam vos servos,* ki obsega Kyrie in Glorio. Zadnji posnetek na drugi pa je missa ad imitationem *Pater noster*, ki obsega Kyrie, Glorio, Credo, Sanctus in Agnus Dei. Te zgoščenke niso posneli naenkrat in na enem mestu, kar je razumljivo, saj je program zelo obsežen. Posnetki so nastali med letoma 2007 in 2010 v kapeli Zavoda sv. Stanislava, v cerkvi v Kostanjevici na Krki, na RTV Slovenija v Studiu 14 in v Studiu 26.

Veliko pozornost zasluži zgoščenka flavtista Aleša Kacjana, ki izvaja zelo obsežen repertoar domačih (Primož Ramovš, Pavel Mihelčič, Bor Turel) in tujih avtorjev. Violinist Andrej Kopač se predstavlja z zahtevnim programom različnih skladateljev, od Črta Sojarja Voglarja, Nenada Firšta in Petra Kopača do Iva Petrića in Ernesta Blocha. Ta švicarsko-ameriški skladatelj je edini tuji predstavnik na zgoščenki. Sam violinist v svojem komentarju méni, da je Blochovo zelo redko izvajano delo iz leta 1958, *Suita za violino solo številka 1*, posvečeno slovitemu violinskemu virtuozu Yehudiju Menuhinu.

Zgoščenka mladega skladatelja Nejca Kuharja (*String modulationis – Kitara v komorni zasedbi*), druga iz cikla Klasika, je poseben projekt, ki je plod sodelovanja najboljših slovenskih mladih glasbenikov; odločili so se posneti kvalitetno ploščo z njegovo glasbo. Ker je Nejc Kuhar tudi kitarist, so vse skladbe v kombinaciji s kitaro, ki jo igra odlični Mak Grgić.

Tretja izdaja z oznako Klasika ima za protagonista mlada, a že ugledna violinista Žigo Branka in pianistko Dunjo Robotti, ki izvajata dela Heinricha Wilhelma Ernsta, Wolfganga Amadeusa Mozarta in Ludwiga van Beethovna.

Izvajalka na zelo zanimivi zgoščenki *Dotiki* je mezzosopranistka Barbara Jernejčič Fürst. Plošča pomeni

velik izziv za poslušalce, ne samo za tiste, ki radi poslušajo le klasiko in klasične izvedbe, ampak tudi za tiste, ki poznajo in cenijo sodobno izraznost.

ZKP nadaljuje s ciklom *Bravo, orkester!*, v katerem je glavni protagonist Simfonični orkester RTV Slovenija. Na zgoščenki z glasbo Rodiona Ščedrina in Dmitrija Šostakoviča se pod vodstvom dirigenta Ena Shaoja predstavljata Colin Carr, violončelo, in Matej Rihter, trobenta.

Na drugi zgoščenki s Simfoničnim orkestrom RTV Slovenija sta solistka pianistka Irena Koblar, dirigent pa spet En Shao; na njej je posneta glasba Mozarta, Beethovna in Škerjanca.

Dobili smo tudi tri izdaje avtorskih plošč slovenskih skladateljev. Marijan Lipovšek je kot skladatelj in pianist predstavljen na dvojnem albumu *Odsevi ustvarjalnosti*. Na prvi zgoščenki zavzemajo osrednje mesto *Pesmi iz mlina*, ki jih izvaja njegova hči, mezzosopranistka Marjana Lipovšek, za uvod je posneta *Toccata quasi apertura* za orkester, iz leta 1955, za konec pa še *Simfonija za veliki orkester*. Kot pianist se Lipovšek na drugi plošči predstavlja s svojo *Vložnico*, z Bachovo *Sonato v h-molu za flavto in klavir* ter z Beethovnovo sonato za violino in klavir, opus 47, *Kreutzerjevo sonato*. Spremno besedo k albumu je napisal Bor Turel, izdaja pa je bogato opremljena s skladateljevimi fotografijami slovenskih gora in gorskih pokrajin.

Radovan Gobec je bil znan in zelo popularen slovenski skladatelj, dirigent ter zborovodja. Dolga leta je vodil Partizanski pevski zbor pa APZ Tone Tomšič in druge. Njegova zgoščenka ima naslov *Minljiv si, le tvoja dela so tvoj spomin*, na njej pa je pretehtan izbor njegove glasbe, od mladostne mladinske spevoigre *Kresniček*, njegovih znanih pesmi, med katerimi je najpopularnejša *Lepo je v naši domovini biti mlad*, do odlomkov iz operete *Planinska roža* in opere *Kri v plamenih*. Program je izbral skladateljev sin Mitja Gobec, obsežno biografsko študijo pa je napisala dr. Darja Koter.

Zgoščenka *Gemini* pa je skladateljski portret Janeza Matičiča, ki je pisal največ skladbe za klavir. Posneti sta dve deli, *Gemini za dva klavirja* (izvajata Milanka Črešnik in Janez Matičič) in *Sonata številka 4 Chorals za klavir štiriročno* (izvajata Tatjana Kaučič in Janez Matičič). Prispevek o skladatelju je napisal njegov kolega Ivo Petrić, Janez Matičič pa v spremni knjižici k zgoščenki tudi sam pripoveduje o nastajanju obeh del.

Zelo zanimiva je tudi zgoščenka *Novi akordi*, ki prinaša izbor slovenskih skladb v letih od 1901 do 1914. Mag. Simona Moličnik v strokovnem besedilu, ki spremlja ploščo, že takoj na začetku razkriva, da je zgoščenka plod glasbene revije, ki je izhajala v Ljubljani pred stodesetimi leti. To je bil zbornik za vokalno in inštrumentalno glasbo s pomenljivim naslovom *Novi akordi*. Ustanovila sta ga skladatelj in pravnik Gojmir Krek ter založnik Lavoslav Schwentner. Na zgoščenki so dela Antona Lajovca, Benjamina Ipavca, Gojmirja Kreka, Emila Adamiča, Stanka Premrla, Ivana Laharnarja, Josipa Pavčiča, Ferdinanda Juvanca in Viktorja Šmigovca, odlični izvajalci pa so Komorni zbor RTV Slovenija, Maja Mancini, Marko Fink s pianistko Natašo Valant in Aci Bertoncelj.

Ljubitelji vokalnega jazza so se gotovo razveselili zgoščenke Big banda RTV Slovenija in Mie Žnidarič (dirigent je Tadej Tomšič) z naslovom *Love you madly*. Kljub angleškemu naslovu (po pesmi Dukea Ellingtona in Elle Fitzgerald) je večina pesmi zapetih v slovenščini, predvsem na besedila Ferija Lainščka, saj pevka pravi, da je naš jezik zelo primeren za petje. Tudi ta plošča je opremljena z drobno knjižico, v kateri lahko preberemo komentarja Steva Klinka in Tadeja Tomšiča.

Naslednja plošča Big banda ima naslov *Imer Traja Brizani*, in je posneta z dirigentom Lojzetom Krajnčanom. Brizani je basist, skladatelj in producent ter je nenavadna, izjemna osebnost, umetnik, ki pušča svojo sled in »pečat« povsod, kjer se pojavi. On je avtor vseh komadov na plošči, njegov kolega Peter Erskine pa ji je napisal komentar v spremni knjižici.

Cerberus Hotel/Jazzinette je noviteta Janija Kovačiča; zgoščenka je bila izdana kot hommage mojstru Bojanu Adamiču. Tokrat gre za skupni projekt KUD France Prešeren in ZKP RTV Slovenija; objavljena so besedila vseh enajstih skladb.

V primerjavi s prejšnjimi leti je operna glasba tokrat manj zastopana. Navadno so iz bogatega arhiva Uredništva za operno glasbo, ki ga je dolga leta tako uspešno vodil urednik Peter Bedjanič, izdali več portretov slovenskih opernih pevcev in eno ali dve operi v celoti. Tokrat sta izšli le dve zgoščenki in sicer z odlomki iz oper *Prodana nevesta* in *Štirje grobijani*. Skoraj vsi pomembni naši pevci, katerih posnetke hrani omenjeno uredništvo, že imajo svoje zgoščenke; ena redkih izjem je baritonist Samo Smerkolj; na Radiu ima zelo veliko posnetkov in njegovo zgoščenko še pričakujemo. Stara, dobra Smetanova *Prodana nevesta*, eno največkrat izvajanih del v Ljubljanski operi, seveda zbuja pri ljubiteljih posebne skomine. Več kot dvajsetkrat, tridesetkrat sem jo spremljal, pogosto na dijaškem stojišču, in videl vse mogoče domače zasedbe in goste. Predstava, ki je imela premiero v sezoni 1954-55, je doživela čez sto trideset ponovitev in je bila v vsej zgodovini Ljubljanske opere gotovo ena najuspešnejših. To predstavo so pod vodstvom dirigenta Rada Simonitija pred mnogimi leti posneli na Radiu Slovenija na magnetofonske trakove in jo – v odlomkih –, predstavljajo na zgoščenki. Škoda, da ni izšla v celoti, saj bi bil to velik dogodek.

Pevce-soliste spremljata zbor in orkester Opere SNG Ljubljana, zborovodja je Jože Hanc. Prvi solisti naše operne hiše so bili tedaj mladi, polni navdušenja in pevsko v najboljši formi. Težko si je za *Prodano nevesto* zamisliti boljše protagoniste od Vilme Bukovec (Marinka), Mira Brajnika (Janko) in Ladka Korošca (Kecal). Sopranistka in tenorist sta bila prijubljen par v številnih operah iz domačega in svetovnega opernega repertoarja (Prešeren, Luiza, Faust, madame Butterfly, Manon, Rusalka, Ero, Tosca …), vedno in povsod sta bila odlična in občinstvo je bilo nad njima navdušeno. Seveda predvsem tudi v *Prodani nevesti*, ki zahteva res dobre pevce in igralce. Ladko Korošec je štel Kecala med svoje najuspešnejše vloge; njegov neugnani, a na koncu prevarani mešetar je navdušil celo Bolgare, ko je gostoval tam. Pa tudi vse druge vloge so odlično zasedene; ne moti niti – po letih neusklajeni –, zakonski par Marinkinih staršev, ostareli Vekoslav Janko kot Krušina in zelo mlada Cvetka Ahlin v vlogi Ljudmile; takrat je v Ljubljanski operi šele prav začenjala kariero kot Cvetka Součkova, odpela tri velike vloge (Polly v Brittnovi *Beraški operi*, Šarloto v Massenetovem *Wertherju* in Oktavijana v Straussovem *Kavalirju z rožo*) ter nekaj manjših (ob Marinkini materi še Vilo v *Rusalki*, Smeraldino v operi *Zaljubljen v tri oranže* Sergeja Proklofjeva, Aliso v Donizettijevi *Luciji Lammermoorski*), nato pa je bila dolga leta ugledna članica Državne opere v Hamburgu. Janez Lipušček je na začetku kariere pel Janka, a je v tej postavitvi postal Vašek in imenitno izvedene partije se za dolgo ni mogel znebiti. Gruntarski par Jankovih staršev, Miho in Hato, ki se pojavita le v zadnjem dejanju, sta profesionalno odpela Miro Dolničar in Elza Karlovac, eno svojih najznačilnejših vlog, prodornega Cirkuškega ravnatelja, je dolga leta brez alternacije izvajal Slavko Štrukelj in seveda je nadvse prepričljiv tudi na tem posnetku. Ob njem pa je sproščena, zapeljiva in glasovno šarmantna Maruša Patik v vlogi plesalke Esmeralde.

Žal je pri seznamu zasedbe na zadnji strani spremne knjižice pomotoma izpadel Miro Brajnik, a je v sami brošuri večkrat predstavljen na fotografijah in omenjen v podnapisih.

Arhiv Uredništva za operno glasbo Radia Slovenija hrani še nekaj posnetkov celotne *Prodane neveste* v izvedbi slovenskih opernih pevcev, a je prav ta, ki je zdaj prišla na zgoščenko, »klasična« in gotovo v celoti najboljša, najbolj prepričljiva, zapeta v odličnem slovenskem prevodu Nika Štritofa.

Druga operna plošča z letošnje predstavitve je komična opera Ermana Wolf-Ferrarija *Štirje grobijani*, posneta nekaj let po predstavi Ljubljanske opere, ki je imela premiero takoj za *Prodano nevesto*, junija 1955. Opero je posnel tonski mojster in producent Sergej Dolenc dobri dve leti po premieri; tokrat soliste Opere SNG Ljubljana spremlja Simfonični orkester RTV Ljubljana, dirigira pa isti dirigent kot v opernem gledališču – dr. Danilo Švara.

Štirje grobijani niso tako popularni kot Smetanova komična opera, a so dosegli v dveh sezonah trideset ponovitev in še bi jih lahko uprizarjali, saj je bil ena od poglavitnih vrednot uprizoritve tudi imenitni, šegavi prevod Smiljana Samca, ki so ga naši operni pevci ne le peli ampak tudi zelo dobro izgovarjali. Pisala so se zlata leta Ljubljanske opere in ob vseh drugih glasovih smo imeli tudi štiri odlične basiste, ki so bili, vsak zase, več kot primerni za svoje vloge. Sočnega, prebrisanega, škodoželjnega, a na koncu vendar nekoliko popustljivega Lunarda je z žahtnim buffobasom interpretiral Ladko Korošec, na posnetku prav tako imeniten, kot je bil na predstavah; sitnega, odrezavega in maščevalnega Simona, ki je zastrupljal življenje svoji mladi ženi Marini, je s pravo mero igralske spretnosti in pevske zavzetosti (prepričljiv tudi v falzetih!) izvedel Friderik Lupša, malce podivjanega, samopašnega in nepriljudnega Maurizia, ki je edini med grobijani vdovec, je originalno prikazal Danilo Merlak, copatastega Canciana, ki si upa povzdigniti svoj glas pred neugnano, predrzno ženo Felice le v navzočnosti svojih treh pajdašev, pa Zdravko Kovač.

Seveda so tudi dame odlične: razkošna Margarita z globokim altom Elze Karlovac, radoživa, zvijačna, gobezdava in nikoli zadovoljna Lucietta Maruše Patik, dobrosrčna, veseljaška, mladostna, a malce bojazljiva teta Marina Milice Polajnar in predvsem dominantna, šegava, nezvesta, predrzna, vseh muh polna šjora Felice v izvedbi Manje Mlejnik. Vse štiri so tudi po pevski plati zelo dobro izpeljale svoje vloge. Janez Lipušček pa je bil s prijetno zvenečim tenorjem – tudi na vseh predstavah brez alternacije – Maurizijev sin Filipetto.

ZKP namenja veliko pozornost tudi mladim in najmlajšim ljubiteljem glasbe. Zgoščenka *Otroški svet glasbe* obsega slovenske ljudske pesmi in otroške igre ter *Pisani svet orkestra* Tadeje Vulc, ki predstavlja – kot piše v spremni knjižici –, poučno didaktično delo, saj v njem otroci spoznavajo glasbila v orkestru ter njihovo vlogo in značilnosti. Program izvajata Otroški zbor in Simfonični orkester RTV Slovenija, dirigentka pa je Anka Jazbec. Zgoščenki sta dodani tudi pesmarica in pobarvanka.

Album *Violinček* je dvojni; na prvi zgoščenki je štiriintrideset otroških pesmi, druga pa je inštrumentalna. Pesmi izvaja Otroški zbor RTV Slovenija pod vodstvom Anke Jazbec – z bogato in raznovrstno inštrumentalno spremljavo. Tudi tu sta dodani še pesmarica in pobarvanka. Violinček – ljubitelj glasbe in petja –, je otrokom dobro znan; priljubil se jim je v oddaji na Radiu Slovenija.

Zgoščenka *Sijaj, sonce!* je, kot piše v uredniški popotnici, plod razpisa za iskanje, zbiranje, predstavljanje in snemanje slovenskega ljudskega glasbenega izročila za javno radijsko oddajo Slovenska zemlja v pesmi in besedi – *Sijaj, sonce!* Z razpisom so želeli odkriti in predstaviti tisti del ljudske ustvarjalnosti, ki jih spodbudi rojstvo. To so torej redke, pozabljene in odkrite ljudske pesmi, uspavanke, nagajivke, izštevanke, ritmizirana besedila ter obredni obrazci. Strokovno komisijo, ki je preverjala prijavljena dela, so sestavljali etnolog dr. Bojan Knific, etnomuzikologinja dr. Urša Šivic in slavist Renato Horvat.

Gerhard Leeb: KARAVANKE BREZ MEJA

Mohorjeva Celovec, 2011; 336 strani

Odkar so pod plaščem Evropske unije »padle« stoletne državne in deželne meje – tudi na Karavankah, čeprav bi nekateri še vedno raje videli, da se to ne bi zgodilo – se je v odnosih med sosedama z obeh strani tega pogorja že marsikaj premaknilo in spremenilo. Več in hitreje na uradni ravni – za kar poskrbijo v Bruslju –, kot v (pre)mnogih glavah in v njih skritih predsodkih. Vsak most – tudi mostiček –, med obema stranema je zato dobrodošel. Še posebej, če je v obliki knjige, popotniškega vodnika, ki ga je mogoče vtakniti v malce večji žep in imeti spotoma pri sebi.

Priročnik *Karavanke brez meja*, ki ga je leta 2008 objavil Gerhard Leeb iz Bistrice na Zilji, zdaj pa smo ga v prevodu Sete Oblak dobili še v slovenščini, je zagotovo dobrodošel nov most te vrste. Že zato, ker je eno zelo redkih del avstrijskih, nemško pišočih avtorjev, ki si prizadevajo za boljše poznavanje krajev in ljudi na obeh straneh Karavank. V tem smislu je tudi koristno dopolnilo knjigam slovenskih piscev, ki so se, kot na primer Blaž Singer, Janez Stergar, Niko Rupel in dr. Janko Zerzer, pa tudi avtorji bolj lokalno zaznamovanih vodnikov, praviloma ukvarjali le z opisovanjem ogleda vrednih zanimivosti na eni ali na drugi strani meje. Zlasti sakralni in tradicionalni kmečki arhitekturi na Koroškem sta se največ posvečala dr. Marijan Zadnikar in dr. Peter Fister, na severno in južno stran hkrati pa je doslej najbolj temeljito segel dr. Janko Zerzer v dvojezičnem vodniku *Na obeh sončnih straneh Karavank*. Meje seveda nihče ni spregledal in tudi zdaj ni izbrisana, ni pa več strogo nadzorovana ovira za izletnike, pohodnike, plezalce, smučarje ter vse druge bolj ali manj športno navdihnjene raziskovalce in ljubitelje lepega.

Gerhard Leeb, ki mu tako že med slovenskimi izdajami ni manjkalo dobrih zgledov, začenja svoj vodnik z zgodovinskim uvodom, ki pa vzbudi nekaj pomislekov. Ne njegov sprehod skozi prazgodovino, antiko, srednji vek ter čase turških vpadov in kmečkih uporov, pač pa oris dogajanj v zadnjem poldrugem stoletju. Več besed kot v tem času stopnjujočemu se raznarodovanju namreč namenja dvakratni nekajmesečni okupaciji jugoslovanske vojske in obrambnemu boju ter uspehu pri plebiscitnem glasovanju, kjer so brambovcem, kot poudarja, leta 1920 prinesli zmago prav glasovi slovenskih volivcev. Gerhard Leeb seveda ne more mimo nacionalsocializma. Vendar pri tem izjemni civilni pogum botanika dr. Erwina Aichingerja, ki je v pismu vrhovnemu esesovcu Heinrichu Himmlerju – seveda brez uspeha –, protestiral zoper množično izseljevanje Slovencev, malone izenači s posledicami teh ukrepov.

Pri tovrstnem povzemanju dejstev pa Gerharda Leeba, kot je čutiti, vendarle ne vodi želja po prestavljanju zgodovinskih mejnikov, saj njegovo aktualno (politično) sporočilo izzveni v poziv h konsenzu. Utemeljuje ga na mnenju, da je Koroška domovinska organizacija (Heimantdienst) leta 2001 – potem ko je bila dotlej »močno protislovensko naperjena« –, začela drugače razmišljati. To je pripeljalo do ustanovitve »konsenzne skupine, katere namen je, da premosti jarke, ki jih je nemški nacionalizem na Koroškem odprl do slovenskih rojakov ...« (Kot da bi šlo res samo za jarke in ne za veliko več – za dolga desetletja načrtnega in nasilnega ponemčevanja?!) V tem duhu izzveni tudi – prej ko slej dobronamerno mišljen in realno politično podkrepljen –, avtorjev poziv, da je skrajni čas, »da bi 10. oktober praznovali skupaj in počastili oboje, obrambni boj in odločitev Slovencev za Avstrijo. Potem bi končno odklenkalo tudi ozkosrčnežem in omejencem!«

Komur takšna politična intonacija ni po godu, jo lahko preskoči, kajti v nadaljevanju nima večjega vpliva na bolj »uravnoteženo« vsebino Leebovega vodnika. Komaj kje še omeni nekdanje meje, saj ga zanimajo, kot opozarja v podnaslovu, (predvsem starejša) zgodovina in zgodbe, favna, flora, najlepše ture in izleti med Dravo in Savo ter Trbižem in Velenjem. Območje, ki ga zajema v Sloveniji, je celo obsežnejše od avstrijskega, saj vključuje poleg Bleda, Radovljice, Kranja in Škofje Loke na jugu in vzhodu še Kamnik, Polzelo ter Slovenj Gradec in Dravograd. Ta del je v izvirniku gotovo pomenil odkritje za večji del nemško govorečih uporabnikov vodnika. Enako je opis južnega dela avstrijske Koroške poln koristnih napotkov za slovenske obiskovalce, ki jih v zadnjih nekaj letih čez Karavanke ne vabijo več le urejena smučišča in bogatejša trgovska ponudba.

Tu in tam se avtorju sicer vtihotapi kakšna napaka ali netočnost, zato so še toliko bolj dobrodošla opozorila na dodatno literaturo in vire, kar bo potolažilo tudi najzahtevnejše. Predvsem pa je že sam po sebi zanimiv pogled soseda iz neslovenskega kulturnega okolja na precejšen del naše dežele in na naše (priučene, privzgojene, neobhodno enostranske) predstave o nas samih ter o naši preteklosti in sedanjosti.

Iztok Ilich

Andrej Inkret: IN STOLETJE BO ZARDELO – Edvard Kocbek, življenje in delo

Založba Modrijan, zbirka Poteze, Ljubljana 2011; 640 str.

Po lanski dokumentarno izčrpni knjigi Igorja Omerze *Edvard Kocbek, osebni dosje št. 584* smo v letu, ko bodo minila tri desetletja od književnikove smrti, dobili novo, doslej najobsežnejše delo o eni najbolj protislovnih osebnosti naše polpreteklosti. Avtor monografije *In stoletje bo zardelo* je literarni zgodovinar in publicist akad. Andrej Inkret. Od prvega srečanja z Edvardom Kocbekom jeseni 1964 naprej se je ob poročanju o njegovih knjigah in sodelovanjem pri njihovem nastajanju, zlasti pa med urejanjem *Zbranega dela*, izdanega v devetih zvezkih v letih 1991–2004, temeljito seznanil z življenjem in delom tega moža mnogih razsežnosti, ki je v marsičem še vedno uganka.

Andrej Inkret se z veščim prepletanjem citatov s svojimi komentarji in sodbami v hoji po Kocbekovi poti zaustavi na vseh razpotjih njegovih odločitev in dejanj z daljnosežnimi posledicami. Takšna sta bili že objava *Premišljevanj o Španiji*, ki je pripeljala do razdora v reviji Dom in svet, in še bolj odločitev krščanskega socialista in uveljavljenega krščanskega misleca in pisatelja, da se kljub pomislekom in svarilom nekaterih iz njegove bližine pridruži krogu OF, odide najprej v ilegalo in nato iz Ljubljane med partizane.

Že tedaj, še bolj pa v vojnih in povojnih letih Edvard Kocbek odločitev ni več sprejemal le po svoji volji in vesti, čedalje bolj so mu jih narekovali in tudi vsiljevali drugi. Tako je bilo s podpisom tako imenovane Dolomitske izjave, in, ne nazadnje, ob glasovih o povojnih pobojih domobrancev, ki jim je leta 1946 nameraval priti do dna, a je po zatrjevanjih partijskega vodstva, da naseda zlonamernim govoricam in lažem, odnehal.

Dnevniki, ki jih je Edvard Kocbek pisal skoraj pol stoletja, so bili tudi za Andreja Inkreta poglavitno gradivo za oblikovanje sodb in ključ do razumevanja njegovih ravnanj v različnih situacijah; njihovo zrcalno podobo je našel zlasti v javnih odmevih na Kocbekove knjige v tisku in v dostopnih partijskih arhivih.

Andrej Inkret se v svojih razmišljanjih pogosto sprašuje o razlogih za te in druge Kocbekove korake, zlasti za kljubovanje tudi tedaj, ko so mu malone vsi obrnili hrbet, vendar razumsko razložljivih razlag zanje večinoma ne najde. Vedno znova se vrača k naivnosti, lahkovernosti in pretirani zaupljivosti celo v trenutkih, ko si ob dejstvih, ki jih ni bilo mogoče prezreti, niti sam Kocbek ni več delal utvar, a kljub temu ni ne mogel ne hotel prestopiti na nasprotni breg. Ob vseh razočaranjih in krivicah, ki jih je doživel, je na svoj način ostajal zvest »tovarišiji« in zavezan svoji odločitvi leta 1941.

Ena od bržkone neogibnih odločitev v danih okoliščinah, ki ji Andrej Inkret namenja veliko pozornosti, je bilo Kocbekovo pristajanje na vpletanje partijskega vrha v literarno delo. V vseh podrobnostih razkriva ozadje nastajanja knjige dnevniških zapiskov o prvem letu med partizani, ki jo je Kocbek kmalu po vojni, potem ko se je nekako izvil iz ministrske izolacije v Beogradu, nameraval objaviti z naslovom *Strah in pogum*. Ta knjiga je nato po mnogih peripetijah izšla kot *Tovarišija*, prvotni naslov pa je pisatelj porabil za zbirko štirih novel, po Inkretu »usodno knjigo«, ki ga je strmoglavila iz politike in izločila iz javnosti.

Potem ko ga je Boris Kraigher imenoval »glavnega nasprotnika režimu«, Edvard Kardelj pa »ničlo« in »dejansko smešno figuro« in je to legitimiralo napade režimu zvestih kulturniških kadrov, se je za Edvarda Kocbeka začelo desetletje izobčenja in »pogreza«. Usoda nadaljevanja dnevnikov v *Listini*, zavlačevanje z izdajo pesniške *Groze* in zlasti žolčne reakcije in grožnje po objavi pogovora z Borisom Pahorjem – po dolgotrajnem obotavljanju predvsem o tragediji brez sodbe pobitih dejanskih in le potencialnih nasprotnikov nove oblasti, ki mu ni dala miru – so bile bolj ali manj ponovitve že znanih scenarijev obračunavanja z njim.

S *Tovarišijo* povezani dogodki so manj znani kot pogroma ob *Strahu in pogumu* ter Pahorjevem tržaškem intervjuju, so pa že nakazovali izid neenakega spopada osamljenega izobčenca z vsemogočno nomenklaturo. Andrej Inkret natančno osvetli, kako so se potem, ko je zaupljivi Kocbek dal brati rokopis Josipu Vidmarju in Borisu Kidriču, začeli s svojimi pripombami in kritikami vanj vpletati še drugi člani političnega vodstva, zlasti Boris Kraigher. Ko je že kazalo, da so pripombe usklajene, so oblastniki, nekdanji soborci, začeli zahtevati nove popravke prikazov svoje vloge in pomena. Ko je knjiga po dveletnem zavlačevanju naposled izšla – v tretjino manjši nakladi od predvidene –, je sprva naletela na molk, ki je izviral iz nelagodja ob čakanju na direktive. Kljub neuradnim laskanjem in namigom Edvard Kocbek zanjo ni prejel ne zvezne ne Prešernove nagrade. Bolelo ga je tudi, da se mu nihče od tistih, ki jim je poslal izvod s posvetilom, zanj ni zahvalil. Medle in mečkajoče odzive je naposled pretrgal napad Herberta Grüna, ki je Kocbeka tako razburil, da je v intervjuju v Slovenskem poročevalcu dejal, da smo »v ljudski prosveti ostali pri primitivnih, večkrat prav vulgarnih oblikah propagandizma in utilitarizma.«

Odmev na te in podobne besede, ki jih je partija jeseni 1950 bržkone namenoma dovolila objaviti, da bi laže udarila, ni izostal. Negotovost in nemoč sta kljub občasnim navideznim otoplitvam kar trajali in trajali. Zanka se je v 60-ih letih sicer začela rahljati – 1964. je Kocbek prejel Prešernovo nagrado –, nakar se je sredi 70-ih znova zategnila, povsem razvezala pa se ni niti v času Kocbekove popolne bolezenske nemoči niti pri objavljanju njegovih spisov v letih po smrti.

Čeprav ta monografija v vseh pogledih presega doslej zapisano in izrečeno o Edvardu Kocbeku, tudi po njej ostaja občutek, da še zdaleč ne vemo vsega ...

Iztok Ilich

Marija Jasna Kogoj: SKRITI OGENJ Življenje uršulinke m. Angele Naše Gospe presvetega Srca

Slovenska provinca uršulink RU, Škofja Loka, 2010

Stoosemdeset strani besedila zadošča za kratek roman, toda *Skriti ogenj* ni to. Avtorica je z vabljivim naslovom ponudila bralcem v prebiranje skrbno dokumentiran življenjepis dvakratne vrhovne predstojnice Rimske unije; uršulinke, po materi Slovenke, po očetu Tržačanke Klementine Lorenzutti.

Prejšnje stoletje, zdaj tudi že tisočletje. Leto 1861, rojstno leto šeste od sedmih hčera arhitekta Antonia Lorenzuttija in matere Ane Božič. Klementina, ljubkovalno Tina, od leta 1885 do 1933 pa uršulinka m. Angela.

Otroštvo v mestnem okraju Trsta, koder je njegov kmečki pridih kmalu nadomestil razvoj ladjedelništva in naraščajočega delavstva. Vendar tudi ozračje, kakršno zagotovijo kulturne dejavnosti. Trije razredi ljudske šole, nato korak tja nekam med zelenje v škofjeloško samostansko šolo. Mogoče po materini odločitvi?

Bister, radoveden, prijazen otrok in prav táko razcvetajoče se dekle. Škofjeloška uršulinska šola, tako zunanja kot notranja, pa na visoki koti priznanja daleč najboljših šol za življenje. Jeziki, praktične vede, zgodovina, glasba …

Oče odločno nasprotuje, da bi bila Klementina redovnica.

Zmaga ona. Po redovnih zaobljubah se začne njena pot hitro vzpenjati. Trudi se v sebi uravnotežiti duhovno in praktično plat svoje nove poti. Na njej jo čakata poučevanje v šoli, pa tudi vodstvo novink. Hitro je opažena pri višjih predstojnikih, ki po dolžnostih prihajajo v škofjeloški samostan. Ti potrebujejo za razcvet redovniškega življenja po številnih uršulinskih samostanih krepkih moči, napajajočih se iz molitve, upoštevanja redovnih pravil in s pogledom v prihodnost.

S. Angela s tedanjo vrhovno predstojnico odpotuje v Rim.

Hitro postane vrhovna svetovalka in vikarica. Ta po Konstitucijah v posebnih okoliščinah nadomešča vrhovno predstojnico. Čez čas se njej zgodi prav to. Rimsko unijo vodi m. Angela kot vrhovna predstojnica kar dva mandata.

To je najbolj na gosto izpolnjen čas njenega življenja. Skrb za celotno Unijo ni majhna, naloge so zelo številne. Zdaj silijo v ospredje duhovne, zdaj spet gmotne potrebe. Predstojnica ne zanemarja nobenih. Nenehno razlaga in komentira Konstitucije. Posebej se poglobi v pomen uršulinsko razumljene molitve rožnega venca, napiše mnogo okrožnic, uvede trimesečno revijo za redovnice, poživi češčenje Jezusovega in Marijinega Srca, skrbi za kristocentrični odnos do vsega božjega, poudarja evharistijo kot temelj duhovnosti. Povezana je s tremi papeži: Pijem X., Benediktom XV. in Pijem XI. Prepotuje širne daljave, ko obiskuje uršulinske skupnosti od številnih evropskih dežel do daljne Indonezije. Nikoli ne pozabi poudarjati karizme ustanoviteljice sv. Angele Merici.

Posebne skrbi povzroči prva svetovna vojna, nove pa tudi nova ureditev po njej. Veseli se 300-letnice ustanovitve uršulinskega reda, nadvse pa tudi beatifikacije nekaterih uršulink, še posebej pa razvijajoče se misijonske zavzetosti. Z molitvijo pospremi v daljni misijon v Siam in Bangkok s. Ksaverijo Pirc in s. Rafaelo Vurnik.

Po sedemnajstletni zelo razvejeni dejavnosti vrhovne predstojnice Rimske unije in po enaindvajsetletnem bivanju v Rimu se m. Angela leta 1926. bolehna umakne v Gorico. Ne mirovat, ampak nadaljevati delo. Celo redovna predstojnica še postane v času, ko je samostanski duhovnik v Gorici profesor umetnostne zgodovine in kasnejši apostolski administrator dr. Mihael Toroš.

Seveda jo, odločno, a ljubečo, obiskujejo bolezni.

Uršulinka m. Angela, Tržačanka slovenskega rodu, je umrla 2. avgusta leta 1933. Razdalje sveta od rodnega Trsta do zadnje postaje v Gorici je prepotovala na krilih duha.

Njeno dolgo življenje in bogat prispevek samostanskemu redu sv. Angele Merici je v *Skritem ognju* z veliko natančnostjo osvetlila avtorica biografije s. Marija Jasna Kogoj.

Berta Golob

Dušan Kos, Mitja Sadek: STARI IZOLSKI STATUT OD 14. DO 18. STOLETJA Prevod s študijo;

Univerzitetna založba Annales, Koper 2010

Kot izhaja že iz imena, je bila Izola v XIV. stoletju mesto na majhnem otoku ob severni istrski obali. Naselje brez municipijalne kontinuitete z antiko ni imelo škofijskega sedeža, v primerjavi s svojima sosedoma, Koprom in Piranom, je bilo tudi gospodarsko slabše razvito. Tako kot ostala istrska mesta, z izjemo Trsta, je Izola že v XIII. stoletju prišla pod oblast Beneške republike. Kljub temu je vsaj formalno ohranila avtonomijo, ki je bila značilna za omenjena mesta. Slednja se je kazala v tem, da so meščani volili svoje upravne organe in da so sami oziroma po svojih predstavnikih sprejemali pravila, ki so urejala zadeve njihove skupnosti oziroma komuna. Mestni statuti, v katerih so bila med drugim ta pravila zapisana, so bili tipičen zunanji izraz komunske avtonomije. Ker urejajo širok spekter zadev, od mestne uprave in vsakdanjih odnosov v mestu do razmerij z okolico, nudijo obilo informacij o preteklih časih ter pozornemu bralcu kot svojevrstno zrcalo nekdanjih dogodkov plastično prikažejo obrise tedanje družbe. Zato so pomemben zgodovinski vir, kar še posebej velja za izolski statut, saj je bil izolski mestni arhiv skupaj z najstarejšimi dokumenti domala popolnoma uničen v požaru. Tako je dragocen statutarni kodeks, ki ga danes hrani državni arhiv na Reki, skoraj edini vir lokalnih podatkov o ureditvi in življenju Izole v beneški dobi.

Statut, sestavljen iz treh knjig, je bil slovesno objavljen 5. novembra leta 1360. Iz njegovega uvoda je razvidno, da predstavlja revizijo starejšega, neohranjenega statuta. Že kmalu po objavi so začeli vanj vnašati spremembe in dopolnitve, kar je trajalo vse do leta 1572 (t. i. četrta knjiga). Kritična izdaja originalnega besedila izolskega statuta v pretežno latinskem jeziku je bila pri nas že objavljena (D. Kos, *Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja*, Založba Annales, Koper 2006). Zdajšnja knjiga je zgolj njena dobrodošla, če že ne nujna nadgradnja. S prevodom v slovenski jezik je namreč vsebina statuta postala dostopna bistveno širšemu krogu bralcev. Statutarno besedilo je prevedel mag. Mitja Sadek, spremno študijo k publikaciji pa je prispeval dr. Dušan Kos.

Spremna študija nas najprej popelje po izolski zgodovini, od majhne ribiške in kmečke naselbine, podrejene Kopru, ki je iz rok oglejskega patriarha prešla v last benediktinskega samostana pri Ogleju, prek rasti in postopnega osamosvajanja v XII. stoletju do dejanske osamosvojitve komuna okrog leta 1260. Sodno in upravno avtonomijo so Izolani dosegli s pomočjo Benetk, ki pa so si mesto hitro podredile. Beneška vojska je leta 1279 Izolo zasedla, porušila obzidje in nastavila svojega najvišjega občinskega uradnika, podestata. Komun je moral Benetkam obljubiti letni davek in svoja stara pravila prilagoditi beneškim zahtevam. Mestna avtonomija je bila s tem spet omejena, popolnoma pa se je skrčila šele v XVI. stoletju z zadnjo fazo beneških gospodarskih in upravnih reform. Tako kot ostali statuti istrsko-beneškega kroga tudi izolski ureja le materijo, ki je po podreditvi Benetkam ostala v pristojnosti komunov. Kljub beneški oblasti pa statut v notranji ureditvi mesta ohranja vrsto svojih običajev, precej statutarnih določil pa naj bi bilo prevzetih tudi iz statutov sosednjih mest, pri čemer so se Izolani bolj zgledovali po Kopru kot po Piranu, s katerim so bili stoletja sprti. Po predstavitvi okoliščin, ki so vplivale na nastanek statuta, se spremna študija loti opisa statutarnih kodeksov, skupaj z njihovimi mlajšimi prepisi in zanimivo prikaže večstoletno usodo izvirnega kodeksa statuta. Uvodnemu delu, ki se konča s kritičnim pregledom dosedanjih objav statuta, sledi še obsežnejše poglavje o vsebini statuta.

Avtor študije je želel z vsebinsko analizo statutarnih določil osvetliti nastanek in spreminjanje statuta, razvoj komunske uprave, sodstva, gospodarstva in vsakdanjega življenja v stari Izoli. Šlo naj bi za nekakšno »minizgodovino« Izole, ki naj bi olajšala branje statuta. Vsekakor je takšna naloga velik izziv, saj statut snovi ne ureja sistematično in celovito. Dodatno težavo, s katero se je pisec študije dobro spoprijel, predstavlja dejstvo, da so ureditev tudi dopolnjevali in spreminjali, tako kot so narekovali različni interesi in aktualne potrebe. Avtor je nedvomno opravil težko delo, žal pa je analiza z vidika pravnozgodovinske stroke mestoma prepovršna, s preveč terminološkimi nedoslednostmi in z nekaterimi precej spornimi, celo napačnimi interpretacijami, čemur bi se dalo v veliki meri ogniti, če bi avtor pred tiskom poskrbel za strokovno lekturo. Izjemno zahteven prevod srednjeveškega pravnega teksta, ki obsega večino knjige, pa je praviloma zelo korekten. Kljub temu, da prevajalec mag. Sadek po izobrazbi ni pravni zgodovinar, je odgovorno in dostojno opravil svoje delo.

Za ilustracijo vsebine si oglejmo nekaj značilnosti in zanimivosti izolske ureditve. Mestu je načeloval podestat, najvišji predstavnik občine, dejansko pa v prvi vrsti varuh beneške nadoblasti in njenih interesov, ki je bil zato pogosto v ostrem sporu z meščani. Komunska samouprava in avtonomija sta v zgodnjem obdobju počivali na arengu, skupščini vseh polnoletnih in polnopravnih

meščanov, v času tega statuta pa na Velikem svetu kot najvišjem predstavniškem organu občinske avtonomije. Za skupne zadeve je skrbelo mnoštvo različnih mestnih uradnikov in uslužbencev kot na primer sodniki, odvetniki, prokuratorji, justiciarji, merčuni, vicedom, kancler, komornik, birič in zdravnik. Višje uradnike je volil Veliki svet izmed svojih članov, funkcije in službe so bile časovno omejene. Shema uradništva se od prve polovice XIV. pa vse do XVI. stoletja ni bistveno spreminjala, nenehno pa so se menjavala določila o trajanju mandatov, pristojnostih in plačah. Statut je med drugim določal, da v javne službe ni bilo mogoče izvoliti najbližjih sorodnikov. V šestdesetih letih XV. stoletja je prepovedal hkratno opravljanje dveh služb, če je uradnik vsaj za eno od njih od komuna prejemal plačo. Iz statuta razberemo tudi, da so omejevali previsoke plače najvišjih uradnikov in da so leta 1564 zaradi prazne mestne blagajne za eno leto izplačila plač formalno kar ukinili. Statut kaže, da so imeli Izolani tudi sicer težave s pridobivanjem primernih kandidatov za upravne funkcije. Kot izpričujejo številna statutarna določila, so bili korupcija, klientelizem, nevestnost in nesposobnost mestnih funkcionarjev in uradnikov neljuba stalnica mestnega življenja. Urad komunskega komornika, ki je upravljal celotno mestno premoženje, je očitno ogrožal pohlep, saj so komornikom predpisali izjemno visoko varščino za škodo, ki bi jo povzročili mestnemu premoženju. Kakšna je utegnila biti uprava mestnega premoženja, pa zaslutimo tudi iz določbe Velikega sveta, zapisane proti koncu XV. stoletja, ki posebej poudarja, da komornik ne sme več biti nepismena oseba. Postopki pred sodišči so bili dolgotrajni, kar je mestno oblast začelo resno motiti šele v drugi polovici XV. stoletja in to predvsem iz fiskalnih razlogov. Zgovorna je tudi določba iz leta 1424, s katero je Veliki svet na željo in »iz spoštovanja do gospoda podestata« kljub odporu velikega dela svetnikov prepovedal sodniško službo mesarjem, ker naj bi opravljali manj časten poklic.

Velik del statutarnih določb ima kaznovalno naravo. Podestat je imel pravico v konkretnem primeru izreči strožjo ali milejšo kazen od predpisane, pri čemer je upošteval socialni položaj in finančne okoliščine storilca ter okoliščine dejanja, višjo kazen pa je bil dolžan izreči tujcu, kamor seveda niso šteli Benečanov. Kazenskopravne določbe so bile izrazito kazuistične, kazni pa v skladu z duhom časa izjemno krute. Poglejmo nekaj tipičnih primerov. Če je dal kdo drugemu jesti ali piti kaj takega, zaradi česar bi lahko umrl ali zblaznel, je bilo treba moškega storilca obesiti, žensko pa sežgati. Tistega, ki bi uporabil črno magijo z namenom, da bi koga prevzela nenavadna ljubezen ali sovraštvo do drugega, pa je bilo treba prebičati in ožigosati z razžarjenim železom. Za tatu, ki je ukradel veliko vrednost (več kot 60 liber), je statut predpisoval usmrtitev z obešenjem. Ker se je telesnim kaznim za ostale tatvine, odsekanju roke, noge in iztaknitvi očesa, tat lahko ognil s plačilom globe, je leta 1432 Veliki svet globe za tatvine ukinil. Statut je veliko pozornosti namenjal tudi civilnemu pravu. Pravni posli so se na začetku sklepali na podlagi dane besede oziroma stiska roke, kršitev dogovora pa je bila kaznovana z visoko globo. Poslovna listina se je utrdila šele z institucijo vicedoma. Določila kažejo tudi, da je skušal statut pri poslovanju s tujci varovati gospodarsko moč meščanov. S tega vidika posebno pozornost zbuja določilo, ki pred nakupom tujcev ščiti nepremičnine.

Prevod izolskega statuta nudi zanimiv vpogled v reševanje nekdanjih »križev in težav« izolskih prebivalcev ter v dogodke in miselnost tedanjega časa. Mnogo določb bo današnjemu bralcu izzvalo nemalo začudenja, morda se utegne kdo ob njih tudi zabavati. Marsikoga pa bodo spomnile, da se človeška narava v vseh stoletjih ni kaj dosti spremenila. Knjigo priporočam vsem ljubiteljem preteklosti. Za poglobljeno strokovno delo pa naj bo pri roki tudi edicija v izvirnem jeziku.

Marko Kambič

Vid Pečjak: ČLOVEK IN EKOLOŠKA KRIZA

Celjska Mohorjeva družba, 2010

Avtor knjige je pisec številnih knjig in razprav. Kot psiholog se ekološke problematike loteva z vidika narave človeka samega. V predgovoru priznava, da se z ekologijo in ekološko psihologijo doslej ni ukvarjal, priznava tudi, da je bila knjiga, ki jo je pisal tri leta, zanj trd oreh: „Različni vidiki so tako povezani in prepleteni, da jih ni mogoče ločiti in tako je nastal pričujoči pelmel," je zapisal v uvodu.

Navsezadnje je človek tisti, ki krize – ne samo ekološke –, povzroča in jih včasih celo najbolj občuti. Od tod tudi naslov prvega razdelka Človek, ogrožena vrsta. Vendar ekološke krize ne občuti samo človek, z njim vred jo občuti tudi vsa živa narava. Številne rastlinske in živalske vrste celo tako močno, da preprosto izumrejo. Ne glede na to pa se zdi, da je prav psihološki pristop tisti pravi, ki lahko pripelje do bistva ekološke krize in s tem tudi do njenega obvladovanja in premagovanja.

Po drugi strani je res, da je človek ujet v mrežo odnosov z drugimi ljudmi in le kot družbeno bitje je lahko razvil takšno civilizacijo, s kakršno imamo opravka v tem trenutku. Samo kot takšen lahko, kolikor se pač da, rešuje ekološke probleme npr. problem odstranjevanja odpadkov.

Razlog za to, da proizvajamo več kot potrebujemo, ne tiči toliko v človekovi naravi sami, ampak bolj v naravi družb, kakršne so se postopoma razvile. Tekmujoča, grabežljiva in egoistična narava teh družb in prav takšnih posameznikov kot produkta teh družb je pravzaprav tisti najširši vidik, ki nas v končni fazi lahko pripelje do vsestranskega razumevanja ekološke krize.

Kar zadeva odnos do globalnega onesnaževanja, so ljudje v knjigi razvrščeni v štiri skupine. Trem, ki jih je opredelil že McCluney (fatalisti, tehnološki optimisti in holisti) avtor dodaja še četrto skupino – skeptike. Ti verjamejo, da Zemlje ne segreva človek in da se to največkrat dogaja zaradi vesoljskih vzrokov. Tisto, kar je v tej zvezi najbolj presenetljivo, je dejstvo, da navzlic številnim znakom in obsežni evidenci, ki jo prinaša tudi ta knjiga, še vedno prihaja do tako velikih razlik med ljudmi. Zato se kar samo od sebe ponuja vprašanje, ali smo ljudje res inteligentna bitja. Zato tudi ni čudno, da se avtor v naslednjem razdelku sprašuje, ali človeštvo res izvaja počasen, množičen, čeprav nenameren samogenocid.

Pri zaznavanju ekološke krize in odzivanju nanjo je treba razlikovati med hitrim lokalnim in počasnim globalnim onesnaževanjem. Pri interakciji z okoljem in spoznavanju ekološke krize nastopajo trije temeljni psihološki procesi, ki nekako ustrezajo trem sestavinam človekovih stališč, vrednot in mnenj: kognicija ali spoznavanje nevarnosti, konotacija ali čustvovanje in akcija ali dejavnost.

V razdelku Nova kultura, nova etika in nova osebnost se avtor nasloni na tri mislece (karakterologe), za katere verjame, da s svojimi koncepti nudijo podlago za novo, ekološko kulturo prihodnosti, ki bo obenem kultura miru in ustvarjalnosti. Najprej je tu Frommov sindrom rasti, za katerega sta značilni biofilija (ljubezen do življenja), ter težnja po svobodi in avtonomnosti.

Za tem se avtor pomudi pri širših vidikih ekološke krize: Ekološka kriza, ideologija in politika ter Človeški vzroki in razlogi ekološke krize. V tej zvezi posebej izpostavlja Freudovo teorijo agresivnosti. Sigmund Freud je že po letu 1920 začel razlikovati dva osnovna nagona človeka, ki ju imenuje eros in tanatos, pozneje pa je svojo teorijo osebnosti razdelil na tri sloje: ono, jaz in nadjaz.

V poglavju Obrambni ukrepi Vid Pečjak najprej identificira pet skupin, v katere je razvrstil vzroke in razloge onesnaževanja: onesnaževanje po nesreči, onesnaževanje zaradi nevednosti in neznanja, malomarnost kot vzrok onesnaževanja, onesnaževanje zaradi komodnosti, neprizadevnosti in namerno onesnaževanje.

V nadaljevanju je v knjigi govor o posledicah in vplivih onesnaževanja na človeka. Posebej se pomudi pri Selyejevem modelu stresa in pri fizioloških in psiholoških reakcijah na stres. Poglavje z naslovom Onesnaževanje zraka, vode in kopnega je najobsežnejše in prinaša obširno evidenco o tem. V razdelku »Daj nam danes naš vsakdanji kruh" se pomudi pri onesnaževanju s pesticidi in genetskem inženiringu. Temu sledi Svetlobno in zvočno onesnaževanje, če preskočimo vmesni razdelek. Vidike onesnaževanja zaključuje tema Preobljudenost in gneča, ki prinaša nadvse zanimiva spoznanja o povezanosti med gostoto naseljenosti ter siromaštvom in lakoto. Ugotovili so nizko in nepomembno zvezo med gostoto prebivalstva ter siromaštvom in lakoto, pač pa visoko med korumpiranostjo vlade, siromaštvom in lakoto. V tej zvezi je govora tudi o kontracepciji, o vlogi vere pri tem in še o marsičem.

Na koncu se skupaj z avtorjem lahko vprašamo, koliko časa nam je še ostalo za istočasno delovanje v izboljševanje okolja usmerjenih ukrepov in za nadaljnje onesnaževanje tega okolja. Nova ekološka kultura prihodnosti z novo etiko in novimi vrednotami je nekaj, čemur se ne bo dalo izogniti, vprašanje je le, če imamo še dovolj časa za to. Če sodimo po posvetilu v knjigi „Ura bije 12", nam ga je ostalo zelo malo.

Tomaž Štefe

Rok Klopčič: ŠTIRI STRUNE, LOK IN PERO

Celjska Mohorjeva družba 2011

Rok Klopčič je osebnost, ki je širši javnosti znan kot glasbenik, teoretik, pedagog. Pred leti mu je izšla knjiga *Violina*. S koncertnega področja ga najbolj poznamo po violinskih izvedbah, izvedenih s Slovensko filharmonijo, tudi v tujini. Po koncu študija na ljubljanski Akademiji za glasbo (1956) se je dve leti izpopolnjeval v londonskem Kraljevem kolidžu, redna profesura v Ljubljani pa je utrdila tudi njegov pedagoško-glasbeni delež.

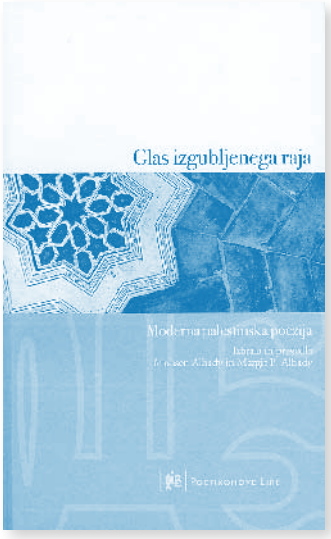
Kako se Rok Klopčič razodeva kot priznan glasbenik doma in na tujem, pa je zdaj pred nami dejanje peresa. Knjige *Štiri strune, lok in pero* ne smemo imeti za spomine z običajnim načinom kronološkega datiranja. Seveda gre za zaporedje let in najbolj značilnih dogodkov, vendar je osebno izpovedno nizanje vsega doživetega neprizanesljivo odkrito, kot bi ga marsikje drugje ne zaznali. Tudi anekdotični prebliski so mu blizu. Kot je zapisal sam, se je v želji, da bi odkrito izrazil svoj vidik in presojo, moral dotakniti tudi kakih neprijetnih dogodkov.

Tudi s peresom ostaja Rok Klopčič vseskozi glasbena osebnost. Resda sledi kronologiji let, a je navezan na tisto, kar se mu zdi spominsko vredno, obrobno in drugo opušča. Marsikdaj postreže z manj znanimi dejstvi, npr. o trpkih časih spoštovanega pedagoga Karla Sancina po vrnitvi v Trst. Roka Klopčiča ves čas odlikuje objektivno stališče do prijetnih in neprijetnih zadev. Tako ga spomini popeljejo do stikov z raznimi osebnostmi, od Marjana Lipovška, Lucijana Marije Škerjanca do Dragotina Cvetka, Henryka Szerynga in številnih drugih; vseskozi v povezavi z glasbo, z lastno izkušnjo, s treznim opazovanjem in presojanjem. Seveda je Klopčičev glasbeni vidik oseben, objektiven, a mnogo širši v presojanju drugih glasbenikov in komponistov. Tako je mogoče slediti življenjski in poustvarjalni poti Roka Klopčiča, svojega zapažanja ne zameji zgolj z neposredno navedbo, ampak mu želi dati širše obeležje. Razume se, da upošteva kritike – vsaj v odlomkih –, ki jih je doživel v koncertantni praksi doma in na tujem, a se ne glede na ocene, ki so po večini res polne priznanja, noče povzdigniti. Seveda je imel tudi težave, naletel je na nerazumevanje, kar je v spominih zaznamoval – brez huronskega vpitja. Dal si je priznanje, kadar je bil trdno prepričan o dosežku. Med drugim je kot izvajalec pregledal slovensko zapuščino skladb za violino. Igral je Škerjančeve, Ukmarjeve, Krekove, Lipovškove, Srebotnjakove skladbe v zavedanju kompozicijskega in izvajalskega pomena teh del. Rok Klopčič piše tudi o gospodovalni agresiji nekaterih, ki forsirajo svojo glasbo in ne upoštevajo drugih; v polarizirani izostritvi v Društvu slovenskih skladateljev je tiste čase vladal princip palice in korenčka. Ko se posveča nekaterim sodobnim glasbenikom, mu to ni sprotno dejanje, je širši prikaz odnosov in spoznanj, glasbeno-ustvarjalne specifike. Pestro je spominjanje na koncertna snemanja za radijske in televizijske postaje doma in drugod. Zanimivo je živo poglavje, kjer avtor piše o inštrumentih, pristni glasbenik je vedno na poseben način navezan na glasbilo. Anekdotični ton ob posameznih osebnostih prijazno popestri spominjanje. Rok Klopčič se v spominjanju ne izogne konfliktnim situacijam z drugimi glasbeniki, pove tisto, kar čuti in misli, je pa odločno proti monopolizmu. Stiki z drugimi glasbeniki in umetniki so zanj dragoceni, spodbudni tako v glasbenem kot človeškem smislu. Piše tudi o tehniki igranja, o tujih in svojih izkušnjah, o svojem strokovnem pisanju za strokovno revijo. Rok Klopčič je eden redkih, ki se je – kljub mednarodnim glasbenim priznanjem –, še znova učil, se izpopolnjeval. Na veliko je sodeloval pri mednarodnih glasbenih žirijah, skrbel za premišljene natise pri zunanjih vodilnih ustanovah. Čeprav na Akademiji za glasbo o svojih izkušnjah, prepletih ni vsega zapisal, je napisani delež zgovoren po vsebini, dosežkih, konfliktih, intrigah.

V knjigi *Štiri strune, lok in pero* Rok Klopčič ves čas ostaja navzoč in odmeven, karkoli pomembnega je doživel v življenju. Želi ostati prizemljen, a predan ustvarjalec v glasbeni umetnosti. Ne taji privrženosti domačim komponistom, nasploh pa moderni glasbi – ob vsem spoštovanju in občudovanju klasike.

Škoda, da tujejezični citati niso pod črto prevedeni. Različna stališča v glasbeni, medčloveški praksi navaja prizadeto, s težnjo po objektivizaciji problematike. Zlasti glasbeniki in ljubitelji glasbe bodo sprejeli spomine Roka Klopčiča z interesom, osvežitvijo nekaterih zgodovinskih momentov, zlasti pa kot živo branje in pričevanje. Zapis na ovitku je prispeval Ivan Florjanc.

Igor Gedrih

Več piscev: GLAS IZGUBLJENEGA RAJA

Moderna palestinska poezija. Izbrala in prevedla Mohsen Alhady in Margit P. Alhady, Književno društvo Hiša poezije, 2010

Treba je preprosto priznati: mnogo slišimo, zvemo o hudi prizadetosti Palestincev, sprotnih dogodkih, prav nič pa ne vemo o njihovi umetnosti, o živem pesništvu. Zdaj imamo v slovenščini cvetnik prevedenih pesmi, v katerem so pesmi 12 pesnikov in pesnic, vsi izhajajo iz sedanjega časa in razmer, oboje je vidno zaznamovalo njihovo poezijo. Prvo, kar je treba naznačiti, je, da se sedanje pesmi že v formalnem pogledu temeljito ločijo od klasičnih meril in ustaljenih predpisov: sodobna palestinska poezija gradi na prostem verzu, kitici, ne čuti se ujeto v tradicionalna določila in je odraz formalne sproščenosti, ki je povezana z vsebinsko neposrednostjo, odprtostjo ter svežino misli in čustva.

Treba je priznati, da poznamo izjemoma le nekatere od uvrščenih pesnikov. Ibrahim Tukan velja za ljudskega domoljuba s trpkimi napovedmi, odmaknil se je od klasične arabske poetologije in z jezikovno dognanostjo osebno izrazil čas in problematiko, ni mu tuja ironija. Ne želi agitacije, a je borbeno odločen v navzkrižju hotenja in dejanskosti. Prva poetesa palestinskega pesništva je Fadva Tukan. Novodobna izpovedovalka je sprva še v klasiki izražanja, a z naravno ustvarjalnostjo, prva – navkljub tradicionalnim pogledom –, ki svobodno izraža misli in čustva. Izpoveduje tudi osamljenost nerazumljene ženske in se zavzema za spoštovanje enakih pravic obeh spolov. Domovinska pesem je trajnica skupnih ciljev, iz trpljenja veruje v vstajenje. Večstranski umetnik Džabra Ibrahim Džabra je pesnik izgnanstva in se zaveda dragocenosti življenja v negotovosti nacionalnih in družbenih navzkrižij. Taufik Zejed je znan kot politični aktivist, v pesmih je borec proti palestinski okupaciji in hoče biti poetološko izviren. S številnimi pesniškimi zbirkami se je uveljavil Samil Al-Kasem. Naklonjen je tudi epskim pesmim, govori pa o spremembah v Palestini po letu 1948. Tudi v tujini poznajo njegove pesmi kot odraz časa in razmer. Njegov glas je žalosten zaradi nemoči pred porazi, a zaupanje ostaja. Kljub Guantanamu.

Med najbolj cenjenimi sodobniki je bil Mahmud Darviš, kar potrjujejo tudi knjižne nagrade (z med drugimi zlati venec Struških večerov). Njegove pesmi niso brez sledi bližnjevzhodne in grške civilizacije, a odsevajo zavedanje sedanjosti in iščejo sodoben poetičen jezik. Daljše in krajše pesmi posegajo v fizični in metafizični svet, misli in občutja. Tudi intima odmeva in sicer v zadnji fazi bolj kot prej. Celo če bo v zaporu, bo pisal odkrito, zaznamujoče. Tudi o pomenu poezije.

Murid Al-Bargusi je poseben že po tem, da je zagovarjal neodvisnost umetnika, ki mora biti oddaljen od oblasti, da zna presojati objektivno, brez zadržkov, kar najdemo v njegovih številnih zbirkah. Begunske selitve je doživljal – kot mnogi drugi! – tudi Ahmad Dahbur. Ob intimizmu izpoveduje tisto, kar je obče in zavezujoče za vse. Ibrahim Nasrullah je književnik, znan tudi po prevodih v tujini, ob romanu pa je poezija sredica njegovega ustvarjanja. Pri njem naletimo na sled razdvojene družine sredi negotovih palestinskih razmer. Sled nasilnega vsakdanjika izraža na različne načine. Tudi pri njem je intima vezi v krizi vsiljenih razmer negotova. Okna so blago sanjava, opazna je vizija videnja in pričakovanja. Književnica Rita Odah prerašča politično stvarnost s svobodnim pesnjenjem, v ospredju je ljubezenska pesem, s čutom za čustvo in misel, kar ji je v uteho in upanje; v ljubezni raste zaupanje v svetlejše tone življenja. Kot izrazita liričarka izpove, da se znova rodi vsakič, ko piše. Med najvidnejšimi pesnicami je Sumaja Al-Susi. Ljubezen jo varuje in vodi, igriva osebna narava se ji odkriva in zakriva, v hrepenenju se prepusti zaupanju. Med najmlajše pesnice spada tudi Gada Šofi, leta 1968 je bila gostja festivala Dnevi poezije v Medani. Po edini pesniški zbirki se je usmerila v k islamski mistiki. Njene pesmi se odlikujejo po metafiziki v osebnih doživetjih.

Pesmi v antologiji *Glas izgubljenega raja* je treba sprejeti kot srečanje z marsičim neznanim. Ne kaže drugega kot zaupati Mohsenu in Margit P. Alhady glede izbora in prevajanja. Vsakega avtorja uvodoma predstavita ob pesmih, te predstavitve so ponekod neenakomerne in bi bilo koristno zvedeti kaj več. Ob koncu antologije pa je Margit P. Alhady podala dragoceno študijo *O palestinski poeziji*, kjer zvemo bistvene svojskosti o palestinskem pesništvu; zaradi zanimivosti ne bi bilo odveč, ko bi vzorno spremno besedo razširila. Antologija posebnega profila je pridobitev, ki nas seznanja z neznanim. Tudi če morda poznamo ime in pesem, omogoča globlji, primerjalni uvid v sodobno palestinsko poezijo.

Igor Gedrih

Vesna Lemaić: ODLAGALIŠČE

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2010

Mlada slovenska prozaistka, lanskoletna nagrajenka Radia Slovenija za najboljšo kratko zgodbo *Nič ni, nič ni*, ki je kmalu zatem postala ena od desetih zgodb njenega večkrat nagrajenega prvenca kratke proze *Popularne zgodbe*, je v »nenehnem lovu za novimi ideali«, kot piše na platnici, tokrat udarila z romanom. Podobno kot njene zgodbe segajo k različnim literarno-idejnim prvinam, se tema romana v to smer na eni strani poglablja, na drugi pa odmika. Poglablja se v smer zmesi fantastičnega in akcijskega romana, približujočega se nekakšni futuristični grozljivki, ki postaja vedno bližja in resnična, odmika pa v prikazovanju in razumevanju medčloveških odnosov. Če je avtorica, kot je povedala v enem od intervjujev, v *Popularnih zgodbah* razgrinjala različna duševna stanja posameznika, ki je prišel do krizne točke, se v *Odlagališču* osredotoča na njihove antagoniste. Pri tem je izginilo vsakršno sočutje, saj to po njenem spoznanju seže zgolj do meje lastnega udobja.

Začetni impulz, ki je sprožil roman, je bilo predavanje kiberfeministke Marie Perez o krožni poti izdelka, proizvedenega v državah v razvoju, ki je potrošen v razvitem svetu, od koder se s pomočjo korupcije vrne na odlagališča prvotne države. Pred začetkom pisanja romana je avtorica opravila tudi raziskavo o odlagališčih v Afriki, jugovzhodni Aziji in Južni Ameriki ter ugotovila: »Tovor z zavrženimi elektronskimi izdelki iz Evrope in ZDA v zabojnikih pripluje do afriških in azijskih pristanišč. Spremlja ga dopis, da zabojniki vsebujejo najrazličnejše blago. S korupcijo gre vse zelo lahko skozi. To je najcenejši način, kako se znebiti odpada, stroški se znižajo za desetkrat, a je tudi najbolj tvegan. Na elektronskih odlagališčih prihaja do hudih zastrupitev s težkimi kovinami, poškodb živčnega in hormonskega sistema, bolezni ledvic, pljučnega raka ... Postopki razgradnje elektronskih delov aparatov, kot sta sežiganje plastike in raztapljanje s kislinami, so brez vsakršne zaščite zelo nevarni. Poleg tega je vpliv deponij na okolje katastrofalen. Kljub konvencijam se ilegalna trgovina z elektronskim odpadom odvija dalje. Razmišljala sem tudi o tem, da bi napisala trilogijo, v kateri bi prvi roman obravnaval proizvodnjo, drugi potrošnjo, zadnji del pa bi bil pravkar objavljeno *Odlagališče*.«

Odlagališče je roman o bližnjem času, ki prodira tudi k nam. Dogajanje je postavljeno na »zemljepisno periferijo«, nepregledno odlagališče elektronskih odpadkov ali natančneje, v reciklažno podjetje elektronskega odpada. Tja so kot protidružbena telesa, ki bi škodila ureditvi sveta, deportirane takoimenovane trasherke in obsojene na prisilno delo. Pri tem ne le, da so izpostavljene enormnim količinam strupov, zaradi katerih postajajo njihova telesa živa odlagališča teh smrtonosnih snovi, ampak druga za drugo tudi skrivnostno izginjajo. Osrednji liki romana so tri ženske, ki vsaka zase želijo preživeti. Grace in Britt poskušata znotraj grozljivega sistema spremeniti lastni usodi, kar pomeni ubežati smrti, ki ji dan za dnem zreta v oči, Trixie pa kot korporacijska raziskovalka pa skuša uiti virtualnemu delodajalcu, ki si lasti tudi njeno intimo. Vrhunec predstavlja njihov vstop v zabaviščno zono Delta Zero oziroma srečanje z vrhovno instanco zla v podobi orjaškega stvora z ogromnim udom kot nedotakljivim simbolom, ki naj bi vzbujal strahospoštovanje. Prav slednje je bilo tarča kritiških očitkov, da gre v romanu za »ceneno in transparentno privzemanje feminističnih teorij«. Četudi je več kot nazorno prikazano, da zlo pooseblja moški in da so tarča izključno ženske, v ospredju romana ni problem moško-ženskih odnosov, temveč pozicija moči. To v današnji družbi, kot je povedala avtorica, res posedujejo predvsem moški in jo uveljavljajo nad ženskami; pozicija moči, ki pred seboj ruši vsakršno sled človeškosti in katere moto si je mogoče izposoditi pri eni od zgodbic *Popularnih zgodb*: My idea of fun is killing everyone; pri čemer za idejo zabave stoji načrtovani in z grozljivim razčlovečenjem cepljeni ekonomski interes.

Roman je kljub na pogled bizarni zgodbi, izza katere stoji jasno sporočilo, napisan z zavidljivo mero dramaturške natančnosti, ki se potrudi pripeljati niti, izhajajoče iz prvotne skupne gmote in kasneje razcepljene v različne ovinke, na skupno točko. Ta je seveda drugje kot njeno izhodišče.

Jasna Vombek

Jakob Emeršič: POZABLJENA SPOMINJANJA

Samozaložba, Ptuj, 2010, 310 strani

Zbirka ni urejena kronološko, marveč po zanimivih oblikovnih in tematskih značilnostih. Emeršičeva poezija je v precejšnji meri razumska, intelektualistična, realistična, tu in tam naredi vtis, da gre za zapise v dnevniku. Vendar precej pesmi nagiba tudi k poduhovljeni lirski izpovednosti in estetski izoblikovanosti.

V pesnitvi Intervju se pred rojstvom ali ob rojstvu ne posvetujejo rojenice ali sojenice. To bi bilo staromodno, novodobno je seveda 'intervjuvanje'; in poleg tega samorazgaljanje. Pesnik ne sprašuje samo, ali bi bil fant ali punca, ampak tudi bridko: »Zlomljeno revše? Šema? Ti kup sluze in slin! Ti abstrakcija! Zakaj me s svojo podobo moriš?« V tej pretresljivi pesniški izpovedi je še dosti drugih oznak, morda preveč za eno pesem. Biološko utemeljeno in filozofsko poudarjeno je spoznanje, da je ob spočetju in rojstvu veliko »ubitih možnosti, izgubljenih možnosti«. Roke si podajata globina razmišljanja in bolečina črnogledega čustvovanja. Rime ni, verz in kitica sta prosta. Pesem je iz četrtega ciklusa pesniške zbirke, ta ciklus ima naslov Spraševanja.

V pesmi Vračanje pesnik sprašuje ljudi, kam je zavila procesija vernikov. Sprašuje tudi nekoga na nebu. Na koncu domneva, da so se zatekli v majhno cerkev. Ta je celo upodobljena (ena od likovnih ilustracij). Za pesem je značilna milina, ki se izraža s pridvignjenostjo jezika, z nekaj naključnimi rimami. Pesem lepo izraža pesnikovo bogoiskateljstvo s pomočjo skrivnostnosti stvarnega sveta in tudi s pomočjo nerazložljive skrivnostnosti. Najbrž naslov pesmi pomeni, da se iščoči pesnik vrača k veri. Še nekaj naslovov ciklusov: Jecljanja, Srečevanja, Sloveniziranja, Evropeiziranja, Vzpenjanja. Najobširnejši ciklus je Sloveniziranja, ki vsebuje odkrite politične pesmi. Epsko zasnovana je pesem Temeljni kamni.

V zadnji pesmi zbirke, ki je kratek utrinek, lepo izraža žalovanje za nekdanjim kmečkim življenjem. Podobno v pesmi Kaj praviš ti, kravica, v kateri pravi, da tukaj »niso doma junaki / vsi so le preprosti ljudje«.

V pesmi o smrti Ko sedaj že jesen, ki je vključena v ciklus Odhajanja, se na klasičen način pooseblja z odpadlim jesenskim listom. S svežimi, izvirnimi motivi in izrazi izpoveduje utrujeno odmiranje. A temino odmiranja razsvetljuje misel, da bo prispel tja, kjer »nove korenine so, so nove veje«. Pesnik si mora sam izreči tolažbo. Njegov jaz se bo združil z njegovo pesmijo in »Zidar se naju usmili«, da »bova skromna kamenčka« (Poslušaj, pesem ljubljena!).

Marsikatera pesem ima ločilo samo na koncu kitic, sicer nič, kar gre na škodo jasnega sporočila. Je pa vsaka pesem bolj ali manj natančno datirana in nekatere so označene krajevno, na primer »Vlak Ptuj-Ljubljana 20. 2. 1982«. Pesmi so iz obdobja med 1961 in 1984, izjemoma so nekatere politične oziroma priložnostne kasnejše: Viktorin Ptujski, 2004; Ker v naše kraje teta smrt prihaja, Assisi, 16. 9. 1991. Čeprav je pesnik po poklicu skrben knjižničar in bibliograf, je spregledal kar nekaj tiskarskih škratov.

Jakob Emeršič, ki je lani praznoval 70-letnico, je bil dolgoleten sodelavec revije Oznanjenje, ki jo je izdajal Jože Topolovec – Haložan. Je evropsko razgledan izobraženec in vendar je vse življenje usodno navezan na domači Ptuj in njegovo kulturo. Po eni strani je uslužbenec bibliograf, po drugi strani samozavesten ustvarjalec. Jakob Emeršič je s *Pozabljenimi spominjanji* pomembno prispeval svoj pesniški zbornik k zanimivi in pomembni ptujski književnosti (na primer Turnšek, Jeza, Cajnkar, Vošnjak, Peteršič, Pulkova).

Milan Dolgan

Lorenzo Toresini, Jože Felc: KLETKA STRAHU IN SMRTI

Celjska Mohorjeva družba, 2010

To je knjiga s komentarjem o medicinskih in pravnih vidikih zblojenosti, kakor ga ponuja zgodba Michele Terni Lorenzi, 1950, gospodinje, ki je 29. junija 1977 umorila svojega štirinpolletnega sina Paola. To je storila tako, da ga je utopila v kopalni kadi. Istega dne se je sama prijavila policiji in sum krivde je padel na dva psihiatra, ki sta jo tri dni pred umorom poslušala, ko jima je prišla povedat, da bo umorila svojega otroka. Prosila ju je, naj jo hospitalizirata, vendar sta jo vseeno poslala domov. Izvedenci so povedali svoje, sodba je bila oprostilna, okoliščine pa so k sreči enega od obeh psihiatrov spodbudile k pisanju knjige. Ali je to storil iz občutka krivde ali iz navdiha, ni pomembno. Bolj pomembno se mi zdi dejstvo, da se je mnogo ljudi po sili razmer poglobilo v primer, mediji pa so javnost in strokovnjake prisilili k razmisleku o stiskah in travmah življenja ljudi z duševnimi motnjami. Michela Lorenzi je imela nekajletno psihiatrično zgodovino in njen primer samo potrjuje, da se psihiatri ne zavedajo vloge, ki jo igrajo v življenjih pacientov. Morali bi vedeti, da se človek z motnjami v duševnem zdravju v akutnih stanjih vede kot preplašen in zbegan otrok. Takrat ni toliko pomembno, ali zapisnik pogovora obstaja ali ne in ali sta zdravnika stisko Michele T. Lorenzi uvrstila v pravi predalček, torej ji pripisala pravo diagnozo. V tistih trenutkih bi bilo morda veliko bolje, če bi jo eden od njiju prijel za roko, drugi pa bi jo objel in ji ponudil vodo in stol, da si odpočije.

Michela je bila že nekaj dni čisto iz sebe. Dogajale so se ji same boleče stvari, vsak dan je bil strah večji. In v takih trenutkih, ko se je znašla sama s svojimi strahovi in neznosno krivdo, ker si je želela ubiti lastnega otroka, sama in nezaščitena, se je zatekla tja, kjer je upala, da ji bodo pomagali. Strah je je bilo same sebe, posebej še zato, ker je že izkusila norost. Začelo se je eno leto pred porodom in se nadaljevalo vse Paolovo otroštvo. Večkrat je bila pregledana, tudi hospitalizirana, tudi operirana. Kadar je ni bilo, je bil Paolo pri tašči. Ta jo je zavračala, kot jo je že prej zavračala njena mati in kot je ona zdaj zavračala Paola. Nekega dne ji je prišlo na misel, da bi ga ubila – to se zgodi mnogim mamam –, in to je v njej sprožilo takšne občutke krivde, da misli preprosto ni mogla več izpustiti. V prepričanju, da ji bo laže in da bi breme krivde preložila še na koga drugega, jo je naglas izgovarjala in celo precizirala je, kako bi to storila. Ljudje so to poslušali, si mislili svoje, rekel pa ji ni nihče nič. Niti tega ne, da se to ne sme. Bilo jim je vseeno. Kasneje, ko se je zločin res zgodil, so se tega seveda vsi spomnili. Vendar njim je oproščeno, nihče ji ni bil dolžan povedati, da tega nikakor ne sme storiti. Pustili so, da je šlo mimo. Mislili so, da blebeta ali pa so vse skupaj zaradi absurdnosti njene izjave preprosto preslišali. Tega vendar nihče ne govori naglas! Potem pa je šla to, da bo ubila svojega otroka, povedat še psihiatroma. Avtoritetama, ki bosta poskrbela za vse. Bila je otrok, ki išče zavetje in hkrati mejo, bila je zmeden, prestrašen deklič, ki je prišel k odraslima – institucija psihiatrije za duševnega bolnika v akutnem stanju vsekakor predstavlja avtoriteto, podobno starševski – da bi namesto nje rešila ta problem. Pa ga nista. Ona nista videla dekliča, videla sta odraslo žensko s to in to diagnozo, ki je prišla s temi in temi simptomi, kar spada v to in to poglavje – in jo spustila domov. Tudi če bi jo hospitalizirala, ne bi bilo nič drugače. Ko bi prišla iz bolnišnice, bi jo preganjale enake misli in spet bi se znašla pred hudo preizkušnjo in spet bi prišla odraslim povedat, kaj bo storila in spet bi jo neuspešno zdravili.

Psihiatrični sistem namreč v zdravljenje ne vključuje temeljnih človeških atributov zaupanja in bližine, sočutja in varnosti. Psihiatrija ne ponuja objemov, psihiatrija ne ponuja topline in varnosti. Otroci, ki s(m)o prihajali tja po zatočišče, pa s(m)o se vedno znova razočarani vračali domov. Ker pa je bilo tam zunaj – doma –, še huje, smo prej ali slej spet prišli nazaj k strokovnjakom, ki jih je zahodna civilizacija ustoličila kot edine prave. Kot edine, ki jih sistem upošteva, financira in postavlja na piedestal. Zato psihiatri nimajo časa za objeme, dolge pogovore s pacienti in poglobljene analize. Vse to si moramo pacienti najti drugje. Michela Lorenzi tega ni našla nikjer drugje, morda le pri svojem možu, ki pa je bil večino časa odsoten. Ker pa se je tiste dni pred umorom ravno vrnila z daljšega obiska pri njem, je bil šok še toliko hujši, razlika še toliko večja. Tašča ji je zaloputnila vrata pred nosom, otroka ji je komajda dala. Na Michelo se je zgrnilo vse, kar je črnega počivalo v njeni ranjeni duši. Počutila se je ničvredno, nevredno materinstva in potem je tistega dne, ko je otroka utopila, vendarle začutila globoko ljubezen do Paola, saj mu je želela samo najboljše. In v tem primeru je bila to smrt. Ni želela, da trpi ob njej, ki je slaba mati.

Michela je živela v iluziji, žal negativni, da ni nič vredna in ta iluzija je na koncu postala njena edina realnost, kar je dokazal tudi kasnejši samomor v psihiatrični ustanovi. Nikoli ni odrasla, nikoli ni verjela, da je vredna ljubezni,

nikoli ni nehala biti prestrašena in negotova in misel, ki bi jo stabilna mama z lahkoto in z eno zdravomarijo odgnala, je Michelo spremljala dan in noč in se naposled udejanjila v grozljivem zločinu. Bolj kot oba psihiatra se mi zdi odgovoren Michelin mož, kapetan Lorenzi, ki Micheli v ničemer, razen finančno, ni pomagal vzgajati otroka.

Psihiatra, ki sta sprejela Michelo, seveda nista kriva, da ju družbeni red in status zavezujeta h korektnosti do pacientov in ne dovoljujeta nikakršnih čustvenih vezi z njimi. Saj to tudi praktično ni mogoče, ker imajo psihiatri pacientov preveč, da bi se jim tudi čustveno razdajali. Čeprav v sistemu ljudi z duševno motnjo psihiatri simbolno vstopajo na mesto staršev, ne morejo prevzemati starševskih vlog in pacientom nuditi varnosti, sprejetosti, topline. To mora najti vsak pacient sam v svojem krogu ljudi, ki so mu blizu. Predvsem pa mora vsakdo vse to najti v sebi, da bi lahko dajal še drugim. Michela Lorenzi že kot otrok ni imela varnosti, topline in ljubezni in se zatorej dajanja ni imela kje naučiti. Ni se imela rada. Ni izbrala ljubezni, izbrala je strah in smrt.

Sodni proces je pokazal na absurdnost in nečloveškost psihiatričnega sistema, ki ima nalogo človeka umakniti za zidove, če je nevaren sebi ali drugim, ga umiriti z velikimi odmerki zdravil in ga brez ustrezne psihoterapije in organizirane pomoči iz okolja spustiti nazaj v svet. Michela Lorenzi se je zavedala prihajajoče odgovornosti in ko se je ta pojavila, je preprosto ni mogla prenesti in namesto, da bi uživala materinsko srečo, je izbruhnila bolezen in z njo strah pred lastno senco. Ta senca je bila želja, da bi umorila svojega otroka, in strah, da bo to res storila. Na psihiatrijo je šla zato, da bi samo sebe »zatožila« in da bi jo nemara kdo ustavil v njeni nameri, saj sebi ni zaupala. Michela v času dejanja prav gotovo ni bila prištevna, kot tudi tri dni prej ni bila prištevna. Njen samo-uničevalni proces se je verjetno začel že na poti domov, zanesljivo pa takrat, ko jo je tašča tako grobo zavrnila in prizadela. Nikogar ni imela. Razpadala je pri živem telesu – simbolično –, in imela je samo eno veliko breme, sina, in željo, da ga umori. Pa krivdo. Morala bi si bila odpustiti. Potem bi zločinska misel šla, od koder je prišla, Michela pa svojega otroka ne bi umorila. To je tisto, česar bi ljudi z motnjami v duševnem zdravju morali učiti v psihiatričnih ustanovah: odpuščanja, ljubezni do samega sebe, ljubeče skrbi zase in za svoje telo. Morali bi nam dati priložnost, da stare vzorce odvržemo in si na novo postavimo življenje. Ne, psihiatrija tega ne dela in ne uči, ker je zavezana znanosti in farmaciji, ne pa tudi človeku, ki ni samo telo, ampak je tudi duhovno bitje in ima povrh vsega še zelo občutljivo in ranjeno dušo. Če bi želeli psihiatri res pomagati svojim pacientom, potem bi jim omogočili tudi alternativno zdravljenje. Naučili bi jih meditirati, moliti, odpuščati. Odpuščanje, človeški stik, zaupanje, sprejetost; to je edino, kar lahko ozdravi duševne rane in bolečine. Pa ljubezen.

Renata Ažman

RM
Religiozna misel

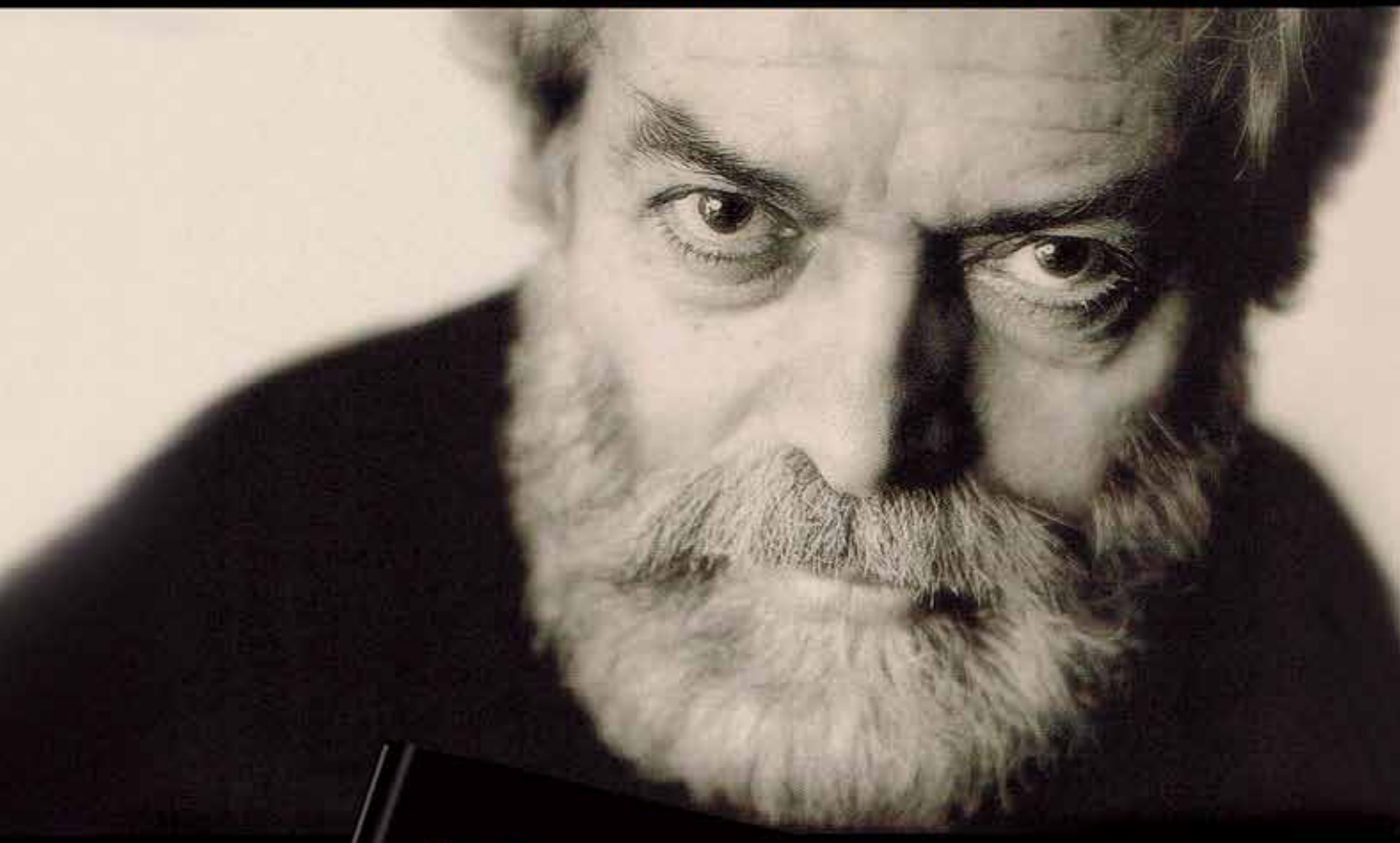
Tomaž Kempčan
Hoja za Kristusom
Thomas a Kempis
De imitatione Christi

Hoja za Kristusom Tomaža Kempčana je napisana v dokaj preprosti, tekoči srednjeveški latinščini; mestoma je prav poetično nadahnjena in vsa prežeta s citati iz Svetega pisma ali vsaj z reminiscencami nanj.

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

MAREK HALTER

1851

Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

Kristus se je učlovečil v judovski kulturi in zato je tudi njegova mati lahko bila le pristna Judinja. K tej pristnosti nas vabi Halterjeva literarna izrazna moč in njegov notranje poznavanje judovske kulture. Lahko rečemo, da Marek Halter z romanom **MARIJA** naredi poklon vsaki ženi in pove, da se najpristnejša človeškost razodeva v deklištvu in ženskosti. Tu pa je na delu pisateljev humanizem, ki ni samo biblični, ampak občečloveški.

p. dr. Edvard Kovač